

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI**

**ERGENLERİN DİNİ KİMLİK KAZANMALARINA
SOSYAL ÖĞRENMENİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Filiz ORHAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ERGENLERİN DİNİ KİMLİK KAZANMALARINA
SOSYAL ÖĞRENMENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Adı ve Soyadı	Tez Jürisi Üyeleri
İmzası	
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi: 11 .08.2014

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (11.08.2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Filiz ORHAN

ÖNSÖZ

Sosyal öğrenme kuramı öğrenme konusunda son zamanlarda sıkça başvuru alan kuramlar arasındadır. Çağdaş yaklaşımlardan biri olan bu kuram, bireyin davranışı sosyal bir ortamda başkalarından gözlem ve modelleme aracılığıyla öğrendiğini savunmaktadır. Bilindiği gibi sosyolojinin temel varsayımı da toplumun birey üzerinde çok büyük etkisi olduğu yönündedir. Buradan hareketle, sosyal etkinin, bireyin davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle birey, yaptığı davranışın diğerlerini nasıl etkilediğini hesaba katarak hareket etmektedir. Bireyi bu şekilde davranmaya iten olgu, görünüşte kişiler gibi görünse de arka planda toplum üyelerinin benimsediği normlar göze çarpmaktadır.

Her toplum kendi değer ve normlarını, üyelerinin benimsemesini istemektedir. Toplumda bu işlevi yine kendisinin oluşturduğu toplumsal kurumlar yerine getirmektedir. Toplumun işleyişini düzenli kılan bu kurumlardan eğitim, etkili kurumların başında gelmektedir.

Değişen dünya ile eğitim anlayışı farklılaşmıştır. Yapılandırmacı anlayışın eğitim programlarında hakim olması ile bireyin gelişimine tekdüze, mekanik olarak bakan yaklaşımlar terk edilmiş ve bireylerin, kendilerini geliştirdiği süreçlerleyebileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Sosyal öğrenme kuramının önemsendiği bireylerin çevresini ve rol model aldığı kişilerin davranışlarını kendine uyarladığı yönündeki görüş, başta eğitim olmak üzere birçok alanda benimsenmiş ve bu kuramın verilerinden bu alanlarda yararlanılmıştır.

Bu konuyu seçmemde ve çalışmamda bana güvenen, kıymetli görüş ve düşüncelerini benden esirgemeyen başta tez danışmanım Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU olmak üzere, aynı şekilde öncelikle tez konusunun belirlenmesi hususunda olmak üzere tezimde sorunlu yerlerin düzeltilip kısa sürede teslimi hususunda sonsuz çaba gösteren çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mualla YILDIZ'a, tez sürecinde ve onun haricinde manevi destek ve birikimlerini paylaşan çok değerli hocam Dr. Necdet SUBAŞI' na, yüksek lisans eğitimim ile eş zamanlı olarak öğretmenliğimi gerçekleştirdiğim Ahlat/ Bitlis'te bana her konuda destek olan çok değerli Nuri ŞEREFÖĞLU ve eşine, sonrasında görev yaptığım Polatlı/ Ankara'da bu süreci başarıyla tamamlamamda sonsuz gayret gösteren Mesut KILINÇ ve eşine, yine Polatlı'da bana kardeşten öte bir yakınlık gösteren orada yaşadığım sıkıntıları sayesinde atlattığım Nihal AKDEMİR ablama, ailesine ve arkadaşlarına, bununla birlikte varlıkları ile motive olduğum nice dostlarıma şükranlarımı sunuyorum. Eğitimim dolayısıyla yaşadığım Ankara 'da bana bir abi-abla şefkati göstererek özlemimi çektiğim aile sıcaklığını yaşatan, sadece evlerinin kapılarını değil gönüllerini de sonuna kadar açan sevgili Yrd. Doç. Dr. Melih OKUR ve çok değerli eşi Dr. Müjgan OKUR' a, akademik dünyayı bana tanıtan, akademik ilişkiler konusunda yol gösteren, bu varlık çabasında bana yol arkadaşlığı yapan çok değerli dostum Fatma ÇAKMAK'a, birlikte başladığımız akademik yolculukta desteğini esirgemeyen ablam Nezaket ELTÜRK'e, tez ile ilgili resmi işlemler sırasında tanışarak tez ile ilgili her konuda yardımını esirgemeyen ve tez sürecim ile ilgili gelişmeleri bizzat takip eden çok değerli dostumuz Mehmet ÇELİK Bey'e, yine tezin basımı vesilesi ile tanışarak yakınlık kurduğumuz tezin somut olarak vücut bulmasında oldukça emeği olan değerli hocam Mehmet FİLİZFİDANOĞLU'na çok

teşekkür ediyorum. Son olarak bu yaşa gelmemde sonsuz emekleri olan, manevi değerler doğrultusunda yetişmem konusunda oldukça ihtimam gösteren, her girişimimde beni destekleyen ve en önemlisi da bana sonsuz güvenen çok değerli ailem; babam Kasım ORHAN, annem Muazzez ORHAN, abim Mesut ORHAN, eşi Medine ORHAN ve yeğenim Asım ORHAN'a ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Filiz ORHAN

Ankara-2014

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Ans.	: Ansiklopedisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
Der.	: Derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
md.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	III
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı	3
3. Araştırmanın Önemi	5
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
5. Araştırmanın Soruları	7
6. Araştırmanın Yöntemi	8
7. İlgili Araştırmalar	12
8. Temel Kavramlar	14
8.1. Toplum.....	14
8.2. Değer, Norm	15
8.3. Toplumsal Sınıf	16
8.4. Toplumsal Statü	16
8.5. Toplumsal Rol	16
8.6. Toplumsal Gruplar.....	17
8.7. Toplumsallaşma.....	18
8.7.1. Toplumsallaşma ile İlgili Sosyolojik Kuramlar	20
8.7.2. Toplumsallaşmada Etkili Olan Kuramlar	22
8.7.1.1. Kültür	23
8.7.1.2. Dil.....	27
8.7.1.3. Aile	27

8.7.1.4. Din.....	30
8.7.1.5. Eğitim.....	30
8.7.1.6. Diğer Kurumlar	31

I. BÖLÜM

GELİŞİM VE ÖĞRENME.....	33
1. Gelişim	33
1.1. Birincil Güdüler	34
1.2. Sosyal Güdüler	34
1.2.1. Bağlanma Güdüsü	34
1.2.2. Başarı Güdüsü	35
2. Gelişim Dönemleri	35
2.1. Bebeklik	35
2.2. Çocukluk	36
2.3. Ergenlik	38
2.4. Yetişkinlik.....	39
2.5. Yaşlılık.....	39
3. Öğrenme	40
3.1. Öğrenmeyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	40
3.1.1. Davranışçılık Kuramı	40
3.1.2. Edimsel Öğrenme Kuramı.....	40
3.1.3. Kişilik Kuramları.....	40
3.1.4. Psikoanalitik Kuram.....	41
3.1.5. Psikososyal Gelişim Kuramı	48

II. BÖLÜM

SOSYAL ÖĞRENME KURAMININ TOPLUMSAL HAYATTA

YANSIMALARI	49
1. Sosyal Öğrenme Kuramı'na Katkıda Bulunan Kuramcılar	49
1.1. Dewey.....	49
1.2. Vygotsky	50
1.3. Rotter	50
1.4. Bandura	53
2. Sosyalleşme Süreci.....	58
3. Sosyal Etki	60
3.1. Uyma	60
3.2. Kabul Etme.....	62
3.3. İtaat.....	63
4. Sosyal Öğrenme Kuramının Uygulandığı Yerler	63
4.1. Ergenlik Döneminde Rol Model Olarak: Arkadaşlar	63
4.2. Rol Model	64
4.3. Suç Davranışı	65
4.4. Cinsiyet Rollerini	66
4.5. Akademik Başarı	69
4.6. Olumsuz Davranışın Engellenmesi	69
4.7. Olumlu Davranış Kazandırılması.....	71
4.8. Din.....	73

III. BÖLÜM

ERGENLİK DÖNEMİNDE SOSYAL ÖĞRENMENİN DİNSEL KİMLİĞİN

KAZANILMASINA ETKİSİ 76

1. Kişiliğin Oluşumu ve Ergenlik..... 76

2. Dindarlık ve Kimlik İlişkisi 77

3. Ergenlik ve Arkadaşlık 82

4. Benlik Saygısı 82

5. Öğrenme ve Kişilik İlişkisi 85

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 92

1. Sonuç..... 92

2. Öneriler 100

KAYNAKÇA..... 101

ÖZGEÇMİŞ.....119

ÖZET..... 120

ABSTRACT..... 123

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Toplum, dolayısıyla sosyal olaylar bireyin gelişiminde hayati öneme sahiptir. Davranışların çoğunun öğrenilmiş olduğu gerçeği de sosyal olayların bireyin gelişimindeki önemini ortaya koyması bakımından manidardır. Öyle ki bireylerin kalıtsal özelliklerine uygun davranışlar gösterebilmesi bile toplumda diğer insanlar ile bir ilişki içersinde olması ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle bir toplum içerisinde yaşamak, orada geçerli olan kuralları öğrenerek ona uygun davranmak, bireyin varlığını sürdürmesi için gereklidir. Bu, sadece bireyin varlığını sürdürmesi için değil, içinde yaşadığı toplumun varlığı ve bekasının devamı için de gereklidir. Bu nedenle toplumlar sahip oldukları inanç, değer ve beklentileri üyelerine aktarmayı kendilerine görev edinirler. Toplum bu ihtiyacı eğitim kurumları ile karşılamaktadır. Eğitim, bireylere toplumun önem verdiği değerler doğrultusunda davranış kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu faaliyet, sadece eğitim kurumları aracılığıyla değil; yaşamın her anında çevrenin bireye topluma uygun davranışlar sergileme konusunda yapılan çeşitli yönlendirmeleri ile gerçekleştirilmektedir.

Toplumun varlığını sürdürmesine katkıda bulunan toplumsal birikimi bireylere aktarmak gibi önemli bir görevi olan eğitimin bu ihtiyacı karşılarken çağın gereklerine uygun olarak geliştirilen yeni yöntemlerden haberdar olması gerekir. Bu gereklilik eğitimin farklı alanlarına da yeni yaklaşımların uygulanma fikrini gündeme getirmiştir. Bu cümleden olarak öğretimde yeni bir yaklaşım olarak dikkat çeken sosyal öğrenme kuramının din alanına uygulanması araştırmaya konu edilmiştir.

Sosyal öğrenme kuramı; bireylerin diğer bireylerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendiğini ileri süren ve öğrenmenin sosyal olduğunu belirten bir kuramdır. Sosyal olana verdiği önem nedeniyle kuramın uygulama alanı tüm sosyal alanlara uygulanabilecek kadar geniştir. Bu kapsam, kuramın din alanına da uygulanabileceğinin işaretini vermektedir.

Din, toplumun bireye kazandırmak istediği pek çok değerın kaynağı olarak görülmektedir. Din, tüm öğretiler gibi bireyin yaşamını düzenleme konusunda bireye değerler önererek ondan bu değerlere uygun davranışlar sergilemesini bekler. Bu amacı gerçekleştirmek için birey eğitime ihtiyacı duyar. Günümüzde eğitim kurumları ile gerçekleştirilen eğitim faaliyetinin başarılı olması için bazı esaslara dikkat edilmelidir. Bunlardan biri eğitim faaliyetinin sunulacağı topluma mesajı iletirken çağın öğretim alanında ortaya koyduğu yeniliklerden yararlanılmasının gerekliliği gelmektedir. Araştırma da bu bilgidен hareket ederek bireye dini davranışların aktarımında yeni öğrenme yaklaşımlarından biri olan sosyal öğrenme kuramını seçmiş, bu kuramın dini davranışlara uygulanmasının dini davranışların öğrenimine büyük katkıları sağlayacağı düşünülmüştür.

Sosyal öğrenme kuramının varsayımı olan davranışların gözlem yoluyla öğrenildiği söylemi - dini davranışların kazanımında da gözlemin etkinliğinin saptanması sonucu- bu kuramın dini davranışlara uygulanabileceği konusunda etkili olmuştur. Bu öngörü ile araştırma, sosyal öğrenme ile din ilişkisini teorik düzeyde sorunsallaştırarak dinin sosyal öğrenme kuramı ile aktarımının olup olmadığını ortaya koymaya çalışacaktır.

Araştırma, bireye “sosyal öğrenme kuramı ile toplumsal birikimin (din) aktarımı” problemini sorgularken öğrenme ile ilişkili toplumsallaşma, gelişim,

öğrenme, kimlik gibi önemli değişkenlere sıkça başvuracak ve araştırma genel olarak bu kavramlar çerçevesinde ilerleyecektir.

2. Araştırmanın Amacı

Toplumun varlığının ve birlikteliğinin en önemli unsurlarından biri olan dinin öğrenimine yapılacak bu katkı sayesinde toplumsal ve küresel ölçekte insanlığın yararına sonuçlar elde edileceği ümit edilmiştir. Bununla birlikte dinin öğrenimine yönelik bu çabaların uyumlu, düzenli, birlik ve beraberlik içinde bir toplumun tesis edilme arzusuna da hizmet etmesi beklenmektedir. Araştırmanın özel amacı ise diğer toplumsal kurumlara örneklik oluşturmak suretiyle din sosyolojisi alanları başta olmak üzere sosyal bilimler alanına katkıda bulunmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda din öğreniminin sosyal bilimlerde takip edilen yeniliklerden habersiz kalmaması için çağın gereklerine uygun yaklaşımlardan yararlanmasını sağlamak adına sosyal alanda son zamanlarda oldukça rağbet edilen yaklaşımlardan biri olan sosyal öğrenme kuramının verilerinden din öğreniminde yararlanılmıştır. Böylelikle din öğreniminin çağın gerekleri düşünülerek hazırlanan yeni öğretim kuramlarından ve eğitim alanında ortaya konulan gelişmelerden uzak kalmadan daha nitelikli bir şekilde gerçekleştirilebilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda diğer öğrenme kuramlarından kapsamı ve etkinliği açısından ciddi şekilde ayrışan sosyal öğrenme kuramının din ile ilişkilendirilmesi uygun görülmüş ve araştırma ile kuramın dine uygulanabileceği kanıtlanmıştır.

Amaçlar belirlenirken din öğreniminde sosyal öğrenme gibi öğretim yaklaşımlarından yararlanılmasının gerekliliği dikkate alınmış ve din öğreniminde yapılacak bu tür bir güncellemenin hedef kitlede yaratacağı olumlu etkiler göz önüne

alınarak konu ilgili gözlem ve araştırmalara başvurulmuştur. Bu doğrultuda mevcut öğrenme kuramları incelenmiştir. İncelemeler sonucu sosyal öğrenme kuramının diğer kuramlara göre davranış konusuna getirdiği farklılık ve avantajlar nedeni ile dine uygulanmasının bu alana büyük katkılar sunacağı yönünde bir kanaat oluşturmuştur. Ayrıca din ile sosyal alanın birbiri ile sürekli ilişki içinde olup birbirinden beslenen bir yapıya sahip olması da bu kuramın dine uygulanmasının büyük katkılar sağlayacağı yönündeki beklentimizi güçlendirmiştir.

Bireylerin dini öğrenebilmesi daha sağlıklı hale getirme amacı dışında araştırma dini davranışı bireylere kazandırma durumunda olanlara (din görevlileri ya da öğreticileri) sosyal öğrenme kuramının verileri ile davranışı daha kalıcı ve bilimsel olarak kazandırmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Rol model, kimlik kazanma, topluma uyum, toplumsallaşma gibi önemli kavramlar çerçevesinde ele alınan araştırma, bireyin dini kimlik kazanarak toplumsallaşmasına böylelikle toplumun varlığının ve birliğinin güvence altına alınmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yukarıda bahsedilen noktalara ek olarak araştırma sosyal öğrenme kuramının etkinliği, toplumu dönüştürmedeki, toplumun istediği kişiyi yaratmadaki rolünden din alanında yararlanmayı amaçlamaktadır. Böylelikle dinin bireye kazandırmak istediği dini değer ve davranışların bireylerin günümüzdeki ilgi ve ihtiyaçları gözetilerek daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebileceğine inanılmaktadır. Ayrıca ilgililere (din görevliler) din öğreniminde bu tür kuramların verilerinden yararlanmanın din öğreniminin atkıdır.

Rol-model olgusundan yola çıkarak bireylerin davranışlarında diğer insanların varlığının etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu bilgiden yararlanarak

bireylere toplum, din ya da diğer referans çevrelerince uyması öngörülen davranışların kazandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi din de bireylere kendi anlam evreninin değer ve davranışlarını kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi eğitim aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle din öğrenimi için günümüzdeki eğitim anlayışları gözden geçirilerek din öğretimine en uygun kuram olan sosyal öğrenme ile ilişkilendirilmesine çalışılmıştır. Böylelikle yukarıda ayrıntılı olarak bahsedilen nedenlerden araştırma dini davranışların bireye kazandırılmasında sosyal öğrenme kuramının sağlayacağı katkılardan yararlanmayı amaçlamıştır.

Araştırma sosyal öğrenmenin dine sağlayacakları ile bireyin dini acıdan gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle dini, kişiliğinin bir parçası haline getirebilecektir. Bununla beraber bireyin temel gelişimsel özelliklerine göre, bireyin olumlu sosyal davranışlar, ahlaki ve duygusal beceriler kazanmasını, olumsuz davranışlardan ise kaçınmasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Kısaca araştırma sosyal öğrenme kuramı ile din ilişkisini teorik düzeyde ortaya koymaya çalışmış, bu ilişkiyi uygulamalı olarak ortaya koyacaklara teorik bir içerik sunma amacını taşımaktadır.

3. Araştırmanın nemi

Sosyal ğrenme kuramının din ile ilişkilendirilerek kuramın din alanına uygulanmasının ortaya çıkardığı olumlu sonuçlar, özellikle din alanında eğitim verenler olmak üzere din ğretimi konusunda formasyona sahip olmak isteyen herkes açısından önem arz etmektedir.

Araştırma, sosyal öğrenme kuramının bulguları ile gerçekleştirilecek din öğreniminin bireye kazandırılmak istenen dini davranışların kalıcılığı ve sürekliliği açısından daha etkili olacağını öngörmüştür. Araştırma ile ortaya konan bulgular da bu öngörüğü destekler şekilde bireylerin başkalarına aktaracakları dini davranışları daha etkin ve bilimsel olarak gerçekleştirmelerine imkan tanıdığını ortaya koymuştur.

Kuramın sosyal evreni ile ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen din örnekleminde kapsamlı bir çalışmanın olmaması bizi bu alanda çalışmaya sevk eden önemli bir unsurdur. Araştırma ile literatürdeki bu önemli boşluğun doldurulacak olması, araştırmanın önemini gösteren bir başka unsurdur.

Sosyal öğrenmenin ortaya koyduğu bulgular ilk kez duyulan kavramlar olmamasına rağmen sosyal öğrenmenin içini doldurduğu anlamlar sayesinde farkında olmadığımız fakat öneminin araştırma ile daha iyi anlaşılacağı gerçekliklerin öğrenme konusunda ne kadar etkili olduğunun ortaya konulması açısından da araştırma önem taşımaktadır.

Araştırma bireylere dini davranış kazandırma konusunda çevreye büyük görevler düştüğü konusundaki tespitleri, kuramın öğrenme konusunda ulaştığı bu yargıların dikkate alınmasının gerekliliğini ortaya koyması bakımından da önemlidir. Sosyal öğrenmenin bireyin dini açıdan olumsuz davranışlardan korunmasına, dini bir kimlik kazanmasına olan katkıları da toplumda huzur ve güven ortamının tesis edilmesine sağlayacağı katkılar açısından araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu nedenle araştırmanın din alanına yaptığı katkıların toplumsal düzen açısından da önemli olduğu görülmektedir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Din öğretimini çağın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak geliştirilen yeni öğretim anlayışlarının getirilerinden mahrum bırakmama adına bu anlayışlardan biri olan sosyal öğrenme kuramına başvurulmuştur.

Sosyal öğrenme kuramının toplumsal bilimlerde geniş bir uygulama alanına sahip yapısı araştırma yapanlara sonsuz bir çalışma imkanı tanımıştır. Bu açıdan sosyal öğrenme kuramının kapsamı oldukça geniştir. Fakat sosyal alanı bir bütün olarak araştırmaya dahil etmenin birtakım zorlukları ve sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle konunun genel seçilmesinin yüzeysel bilgilerin işgali ve konunun ilgisiz yönlere kayması gibi olumsuz durumlara neden olma ihtimalini ortadan kaldırma adına araştırma toplumsal kurumlardan biri olan din alanı ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın konu edildiği sosyal öğrenme kuramı ile ilgili sınırlı kaynağın bulunması ve kuramın din ile ilişkilendirildiği araştırmaların az olması gibi kaynak açısından sınırlılıklar söz konusudur.

Araştırma konumuz olan sosyal öğrenme kuramına daha geniş yer verilerek yukarıda bahsedilen sınırlılıklar aşılmaya çalışılmış, kuramın özellikleri ve dine uygulanması ortaya konulmaya çalışılmıştır.

5. Araştırmanın Soruları

Toplumsal her olguya uygulanabilen sosyal öğrenme kuramı ile din arasında ilişki vardır.

Sosyal öğrenme kuramına göre davranış sosyal olarak öğrenilmiş ise dini davranış da sosyal olarak öğrenilebilir.

Öğrenme konusunda geliştirilen yeni kuramlardan biri olan sosyal öğrenmenin sağlayacağı katkılardan din alanında yararlanılabilir.

Sosyal öğrenme kuramına göre olumsuz davranışların engellenmesi sosyal öğrenme yolu ile gerçekleştirilmekte ise dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışların engellenmesi de bu kuram aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

Bireylerin olumsuz davranışı terk etmeleri için olumsuz davranışın birey tarafından olumsuz olduğunun kabulü ve onu terk etmesinin kazandıracığı avantajları bilmesinin gerektiğini öne süren sosyal öğrenme kuramının bu teoremi, dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışlara da uygulanarak bireyin olumsuz davranışlardan kurtulması mümkün olacaktır.

Dinin sosyal öğrenme ile öğrenimi, dine yönelik bakış açısı kazandırmada etkilidir.

Rol-modelin önemine işaret eden sosyal öğrenme, dini davranışın rol model aracılığı ile öğrenimine de önemli katkılar sağlayacaktır.

6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada sosyal alanın tamamını konu alan çalışmaların fazlalığı ve konunun genel alınmasının neden olacağı araştırmanın yüzeysel bilgiler ile sınırlı kalması ihtimali gibi olumsuzluklardan kaçınma amacıyla konu olarak din alanı seçilmiştir. Toplumsal normlardan biri olarak dinin seçilmesi bize sınırları belli olan bir alanda daha derinlikli bir araştırma yapma olanağı vermiştir.

Araştırma sadece kuramsal çerçeveden oluşmuştur. Bu nedenle kuramsal araştırmalarda kullanılan kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Bununla beraber anlama odaklı literatür tarama, konuyla ilgili mevcut istatistiki verileri kullanma,

kavramsal ve mantıksal çözümler yapma, karşılaştırma, açıklama ve yorumlamaya dönük teknikler kullanılmıştır.

Araştırma, kuramsal olarak ilerleyeceği için konu ilgili literatür taranarak araştırma için gerekli bölümler alıntılanmak suretiyle anlama odaklı literatür tarama yönteminden yararlanılmıştır. Bununla beraber yeri geldiğinde araştırmada ileri sürülen tezlerin kanıtlanması amacıyla konu ile ilgili birçok deneysel araştırma sonucuna yer verilmiştir. Kuramsal araştırmanın gereklerinden olan yazılı malzemedeki kavramsal ve mantıksal çözümler yapma, karşılaştırma, açıklama ve yorumlamaya dönük teknikler kullanma araştırmada takip edilmiştir.

Araştırmanın konusunu oluşturan değişkenlerden biri olan sosyal öğrenme kuramı, istenen davranışın kazandırılması konusunda etkin bir yaklaşım olmasının yanında dini davranışa uygulanabileceğini gösteren özelliklerinin varlığı da araştırmaya konu edilmesinde etkili olan unsurlardır.

Araştırma kuramsal bir çalışma olduğundan araştırma modeli olarak belge taramalı model seçilmiştir. Daha önce ortaya konmuş sosyal öğrenme kuramları ve din öğrenimi ile ilgili belgeler, kaynaklar taranmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırma adına literatür taramasına ek olarak dışarıdan katılımlı gözlemlere de yer verilmiştir. Gözlemler sonucu ulaştığımız yargılar bu gözlemler ile kendi bilgi ve deneyimlerimize dayanmaktadır.

Araştırma amacına uygun veri toplama araçlarından seçilen çeşitli kaynaklar (kitap, makale, dergi, tez) toplanarak araştırmaya ilişkin olduğu düşünülen yerleri belirlenmiştir.

Kaynakçada belirtilen kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Temel kavramlar bölümü için temel kaynak olarak nitelendirilen kitaplar tercih edilmiştir. Bu bölüm

ile ilgili olarak öğrenme kuramları ve öğrenmeye ilişkin gelişme, kişilik gibi kavramlara yer veren kaynaklar incelenmiştir. Araştırmanın konusunu oluşturan sosyal öğrenme ve din öğrenimine ayrıntılı olarak yer verildiği için bu konular ile ilgili daha çok kitap taranmıştır. Kütüphane taraması yöntemleri kullanılarak bu kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu incelemeler de sosyal öğrenme ve din öğrenimi ile ilgili kaynak kitapların sınırlı olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle araştırmada kitaba oranla ağırlıklı olarak makaleden yararlanılmıştır. Ayrıca ulaşım imkanının hızlı ve kolay olması nedeniyle A.Ü veri tabanındaki makalelere ve Yök'teki tezlere sıklıkla başvurulmuştur.

Bu bölümlerin araştırmaya uygunluğuna yönelik çözümler sonucu hipotezi doğrulayan bulgulara ulaşılmıştır. Bulgular değerlendirilip yorumlanarak araştırmanın yazım sürecine geçilmiştir.

Veri toplama araçlarının hazırlığı bölümünde belirtilen gözlem araçlarının kuramsal çalışmalara uygunluğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın geçerliliği konusunda bilgi vermektedir. Yararlanılan kaynakların belli bir kaynakçaya sahip olması ve bu kaynakların herkesin erişimine açık olması araştırmanın güvenilirliğini ve denetimi konusunda sağlayan diğer unsurlardır.

Yararlanılan veri toplama araçlarına bakıldığında araştırmanın kuramsal olması nedeniyle yazılı kaynaklar kullanılmıştır. Yararlanılan bu kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir. Bu nedenle yazılı kaynaklardan elde edilen bu verilerin gerçekliği konusunda bahsedilen kaynaklara başvurularak bilgi edinilebilir. Araştırmanın bu imkanı vermesi araştırmanın geçerliliği konusunda güven vermektedir.

Araştırma sonuçlarına ulaşırken izlenen süreç açısından araştırmada iç geçerliliğin korunmasına çalışılmış, bu amaçla veri toplama araçlarının gerçekliği ortaya çıkarmadaki yeterliliği araştırma sürecince sorgulanmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulguların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan araştırmanın dış geçerliliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında geçerlilik konusunda hipotez ve bulguların kendi içinde tutarlı ve anlamlı olduğu söylenebilir. Araştırma bu bütünlüğü sürekli olarak kendisini ve süreci eleştirel bir gözle sorgulayarak ve denetleyerek korumayı başarmıştır.

Araştırmada açık ve net olmaya dikkat edilmiştir. Ayrıca araştırma yeni araştırmalara uygulanabilir yapısı ve başka araştırmacılar tarafından da benzer araştırmaların yapılabilmesine imkan tanıdığı için güvenilirdir (Gökçe, 2007). Araştırmanın kaynakçasında belirtilen kaynakların ulaşımına açık olması veri toplama araçlarının güvenilirliği konusunda da fikir vermektedir. Bu şeffaflık araçların güvenilir olduğuna dair önemli bir göstergedir. Ayrıca araştırmada yazılı kaynaklar dışında çeşitli yöntemlere yer verilmesi de araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine olumlu etkilerde bulunmuştur. Böylelikle araştırmanın veri tabanı oluşturulmuş ve sıra verilerin güvenilirliği ile ilgili çalışmalara gelmiştir.

Başta sosyal öğrenme ve dini öğrenme ile ilgili kaynaklar olmak üzere bu konular ile ilişkili araştırmanın temel kavramları arasında yer alan eğitim, gelişim, öğrenme, kişilik gibi konuların bulunduğu kaynaklar araştırılmıştır. Sosyal öğrenme kuramı psikoloji ile yakından ilişkili olduğu için disiplinler arası çalışılarak sosyal psikoloji başta olmak üzere eğitim ve psikoloji alanındaki çalışmalardan yararlanılmıştır. Bunun dışında araştırmada bireyin ön planda tutulmasından bireysel

psikolojinin verilerinden de yararlanılmıştır. Ayrıca kuramın din ile ilişkilendirilmeye çalışılması nedeniyle din sosyolojisi ile ilgili kaynaklardan edinilen verilere de yer verilmiştir.

Alandan toplanan veriler konu ile ilişkili olabileceği yerlerin işaretlenmesi, fişlenmesi gibi yöntemler takip edilerek yazım aşamasında konu ile ilgisiz malzeme ile uğraşarak zaman kaybedilmesinin önüne geçilmiştir. Böylelikle sistematik bir şekilde veri azaltmaya gidilerek eldeki malzemeler gözden geçirilmiş, düzenlenerek analiz birimlerine ayrılmış, aralarında ilişkiler kurulup sentezlenerek örgüler (pattern) ortaya çıkarılmış, bu arada keşfedilen önemli değişkenler olmuştur. Bütün bu işlemler sonunda hangi bilgilerin rapora yansıtılacağına karar verilmiştir. Araştırmada kullanılmak üzere toplanan olan bu veriler oluşturulan içindekiler kısmındaki sıralamaya uygun olarak düzenlenmiştir. Ardından bu veriler geçerlik ve güvenilirlik açısından sınanmaya tabi tutulmuştur. Sınama sonucu verilerin sosyal öğrenmenin din alanına uygulanabilir olduğunu öne süren hipotezi doğruladığı böylelikle verilerin doğru sonuca ulaşmada geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür. Hipotezin doğrulanması kuramın diğer aşamalarına geçilmesi konusunda gerekli güveni sağlamıştır.

7. İlgili Araştırmalar

Konu ile ilgili araştırmalar incelenmiştir. Özellikle ergenlik dönemi ile ilgili olan araştırmalara odaklanılmıştır. Araştırmada bireylerin sosyal olarak öğrendiği ortaya konulmuştur. Özellikle bireylerin çevrelerindeki insanlar tarafından onaylanmanın önemli olduğu, belli bir gruba dahil olmanın ön plana çıktığı ergenlik döneminde sosyal öğrenme kuramının bulgularından yararlanma yoluna gidilmiştir.

Bu nedenle çalışmada Elmacı'nın The Role of Social Support on Depression and Adjustment Levels of Adolescents Having Broken and Unbroken Families adlı araştırmasına yer verilmiştir. Bu araştırma yurtdışında dini öğrenimi konu edinmiştir. Elmacı ebeveynleri ayrılmak üzere ve ayrılmış olan ilköğretim öğrencilerinin Tanrı tasavvurlarına ilişkin bir çalışma yapmıştır. Ebeveynleri ayrılmak üzere olan gençlerin ebeveynleri ayrılmış olan gençlere oranla kişisel ve sosyal uyum açısından depresyona karşı daha dirençli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonucuna sosyal desteğin bireyler üzerindeki öneminin anlatıldığı Ergenlik ve Arkadaşlık bölümünde yer verilmiştir.

Simon A. De. Roos'un bir makalesinde ergenliğe yeni adım atan bireylerin okul ve aile ile kurdukları ilişkiler ve onlara bağlanma biçimlerinin Tanrı ile olan ilişkilerine etkisi konu edilmiştir. Bireyler arasında bireysel açıdan farklılıklar söz konusu olmak ile birlikte çocuğun öğretmeni ile arasındaki ilişkinin boyutunun Tanrı algısı ve hayatı boyunca Tanrı ile kuracağı ilişki hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte çocuğun anne ile olan ilişkisinin de Tanrı algısına etkisinin olduğu sonucuna araştırma ile ulaşılmıştır. Buna göre öğretmeni ile ilişkileri iyi olan çocukların Tanrı'ya daha fazla yakınlık duyduğu, özellikle okul öncesi dönemde anneye güvenli bağlanan çocukların Tanrı hakkında olumlu bir algı geliştirdiği gözlemlenmiştir. Araştırmada bu çalışmaya bireylerin dine karşı olumlu tutum ve davranış geliştirmelerinde bireylerin rol model aldıkları kişilerin kendilerine olan yaklaşımlarının niteliğinin belirleyici olduğuna işaret edildiği bölümde yer verilmiştir.

Pitts'in bireyde Tanrı algısının gelişimi konusunda ortaya koyduğu çalışma bireyin yaşadığı toplumda Tanrı kavramının sevgi ya da korku duygularından hangisi

ile ifade edildiğinin ortaya konulması ile bireyin Tanrı konusunda sahip olduğu algının belirlenebildiğini ileri sürmüştür. Kuram ile din alanının ilişkilendirildiği bölümde bireyin Tanrı hakkında sahip olduğu algının çevredeki algıdan kaynaklandığına ilişkin verilerin ortaya konulmasında bu araştırmadan yararlanılmıştır.

Yavuz'un 7-9 yaş arası çocuklarda ortaya koyduğu araştırma ise çocuğun çevresindekilerin yaptığı dini davranışları taklit ettiğini ve onlar gibi dua etmeye çalıştığını ortaya koymuştur. Çalışma sosyal öğrenme kuramının dine uygulanmasının bir örneği olarak dini davranışın çevredeki bireylerin davranışları model alınarak kazanıldığını ortaya koyduğu bölümde yer almıştır (Yavuz, 1983:101).

8. Temel Kavramlar

8.1. Toplum

Toplum, insanları etkileyen gerçek ilişkiler bütünüdür. Bu nedenle birey ve toplum arasında yoğun bir etkileşim vardır. Bu etkileşim ortak bir toprak parçasını, belirli bir idare biçimini benimseyip uyan ve ortak bir kültüre ya da yaşam biçimine sahip olan bireyler arasında gerçekleşmektedir (Özkalp, 1991).

Toplum bir organizmaya benzetilebilir. Toplumsal yapı bu organizmadaki toplumsal ilişkiler bütünüdür. İnsanlar bu yapının belirlediği davranışları öğrenmekte ve böylece o toplumda yaşamaları olanaklı hale gelmektedir (Bilgin, 1991).

8.2. Değer, Norm

Toplumların birarada yaşamanın kurallarını ortaya koyarak oluşturdukları kültür, ait olduğu toplumun önem verdiği, koruduğu, geleceğe taşımaya çalıştığı varlık unsurlarıdır. Toplumun; üyelerinin sahip olmasını istediği yaşam tarzının düşünsel boyutu değerlerdir. Değerler, hangi toplumsal davranışların toplum tarafından iyi, doğru ve istendik olduğunu belirleyen yargılardır. Değerlerin davranışsal boyutu olarak nitelendirebilecek normlar kendisine uyulmayı zorunlu kılan yaptırımlar ortaya koymaktadır. Değerler ile normların ayrıldığı bir başka nokta ise değerlerin soyut ve genel kavramlar ile normların ise somut kavramlar ile ifade edilmesidir. Aslında norm ile değer birbirlerini tamamlayan iki olgudur. Normları oluşturan gücün toplumun yüzyıllar boyu sahip olduğu değerler olduğunu söylemek mümkündür (Giddens, 2003). Fakat modern dünya ile yaşanan değişimler, değerler alanını da etkilemiştir. Bundan böyle değerler toplumda gayri resmi ilişkileri düzenleyen kurallar, normlar ise hukuk gibi resmi ilişkileri düzenleyen kurallar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Norm, sınırlarını kültürün belirleyerek ortaya koyduğu yaptırım gücü olan davranış kurallarıdır. Norm; varlığını kendisinin uygun (istendik) bulunduğu davranışların ödüllendirilmesi, norma aykırı davranışların (istenmedik) cezalandırılması şeklinde göstermektedir. Toplumun oluşturmaya çalıştığı toplumsal düzen için normların devam ettirilmesi gereklidir. Bireyler normlara uygun davrandıkça kendisinden önce var olan toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunmuş olur. Birey toplumda yaşamasını olanaklı kılan değer ve normları yaşamını sürdürdüğü sürece toplumsallaşma süreçleri sayesinde öğrenir.

8.3. Toplumsal Sınıf

İnsanları tanımada ve davranışlarını anlamada toplum içindeki yerleri, gelir düzeyleri, eğitimleri ve mesleki saygınlıkları önem taşımaktadır (Weber, 1947).

Açık toplumlar bireylere, toplumda bulunduğu konumları olan statülerini değiştirme ve iyileştirme imkanı tanır. Fakat kapalı toplumlar insanların farklı toplumsal düzeylerde hareketine imkan tanımaz.

8.4. Toplumsal Statü

Statü, bireyin toplum içerisinde doğuştan sahip olduğu ya da sonradan edindiği saygınlığı ve prestiji ifade etmektedir. Bireyin statüsü toplumda nereye uygun olduğunu ve kimlerle ilişki kuracağını gösterir. Yaşlı, kadın, siyah olmak gibi bireyin doğrudan çabası olmadan kendi dışındaki etkenler sonucu sahip olduğu statü, edinilmiş statüdür. Kazanılmış statü ise bireyin kendi çabasıyla elde ettiği statüdür (Coser, 1983).

Statü bireylerin diğer insanların nasıl davranacaklarını tahmin etmesini sağlar ve böylelikle, bireylerin kendisi hakkında kapılabileceği olumsuz izlenimleri engellemiş olur. Çünkü toplum, üyelerinden statülerine uygun şekilde davranmaları konusunda uyararak kişiliği hakkındaki belirsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

8.5. Toplumsal Rol

Toplum, üyelerinden statülerinin gerektirdiği role en uygun biçimde davranmalarını bekler. Bireylerin statüsü tek iken toplum içinde sahip olduğu roller

birden fazladır. Örneğin bir kadın; işte memur, evde çocuklarının annesidir (Cosser, 1983)

8.6. Toplumsal Gruplar

Grup, benzer değer ve beklentilere sahip olan en az iki kişinin düzenli etkileşimleri sonucu oluşmaktadır. Bu ilişki; grup için önemli değer, norm ve grup üyelerini birleştirici manevi öğeler içerir. Özellikle bireyin duygusal açıdan önemli bir kaynağı olduğu söylenebilir (Kirman, 1999).

Durkheim, grupları birey ile toplum arasında birlikteliği sağlayan bir kurum olarak görmektedir. Ona göre grup, üyelerine birliktelik duygusu, ortak amaçlar kazandırmakta; norm gibi sorumluluklar yüklemektedir. Grup; üyelerinin aralarında yakın ilişkiler kurmasını sağlayarak onların yaşamına anlam kazandırıp onları hayat belli bir amaca bağlamaktadır (Kirman, 1999). Ayrıca toplum içinde uyumsuz davranışların varlığına imkan verilmemesini sağlayarak çatışma ortamının oluşmasına engellemektedir (Özyurt, 2007).

Gruplar birincil ve ikincil grup şeklinde ayrılmaktadır. Birincil gruplar, üyeleri arasında yoğun bir ilişki olan, birbirlerine sevgi ve özveri duygularıyla bağlı insanlardan oluşmaktadır. İkincil grup ise üyeleri arasında geçici, çıkar ilişkilerinin bulunduğu gruplardır (Taplamacıoğlu, 1967).

Gruplar, yukarıdaki sınıflandırmanın dışında iç ve dış gruplar şeklinde de ayrılabilir. İç gruplar üyelerinin “biz” duygusuna sahip olduğu ve bu şekilde üyelerinin diğerlerinden belirgin şekilde ayrıldığı gruplardır. Dış gruplar ise bireyin üyesi olmadığı, onun için önemi olmayan, çoğu kez üyelerin birbirine olumlu duygular beslemediği gruplardır (Bauman, 2008).

8.7. Toplumsallaşma

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu yargıyı insan sözcüğünün epistemolojik anlamı da destekler niteliktedir. Nitekim insan sözcüğünün “ünsiyet” olarak kullanımından daha net anlaşılacağı üzere “insan” sözcüğü bir “yakınlığı ve beraberliği” çağrıştırmaktadır. Bu nedenle toplumsallığın insan doğasının bir parçası olduğu söylenebilir.

Bir bebeği ele alalım. Bebek dünyaya geldiğinde içinde yaşadığı toplum hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildir. Bu aşamada çocuğun dış dünya ile etkileşim kaynağı ailesidir. Bu nedenle onları taklit ederek toplum ve yaşadığı dünya hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmaktadır. Bebeğin aynı zamanda sosyal ihtiyaçlarının olduğunun da bilincinde olarak biyolojik özelliklerinin yanında bu ihtiyaçlarının da karşılanmasına çalışmalıdır. Bu gereksinim kültürel öğrenme süreci içersinde karşılanır. Böylece birey içinde yaşadığı topluma uyum sağlar ve onun bir parçası haline gelir (Yavuz, 1987).

Birey ile toplum arasında kurulan toplumsal ilişki sonucu birey o toplumda yaşamayı olanaklı kılacak davranışlar edinir. Bu davranışlar arasında yerleşik kültür, görenek, değer, tutum ve davranışları öğrenme yer almaktadır. Bu öğrenme süreci ile birey, toplumun örgütlü yaşam biçimini benimseyerek ona uyum sağlar ve o topluma özgü bir kimlik edinir. Böylece birey yaşadığı toplumun gerçek bir üyesi olur (Slattery, 2007).

Bu kültürel öğrenme sürecine toplumsallaşma denilmektedir. Toplumsallaşma ile topluma yeni katılan bireye toplumun normları aktarılmakta ve böylece bireyin topluma uyumu sağlanmaktadır. Toplumsallaşma, insanın sahip olduğu yetenekleri

tam olarak ortaya koyabilmesi için gereklidir. Toplumsallaşma birey tarafından ilk kez ailede deneyimlenmekte ve yaşam boyu bu öğrenme devam etmektedir. Toplumun en küçük birimi olan aile; edindiği tecrübeyi, öğrendiği rolleri disiplin, ödül ve cezalandırma yöntemleri ile çocuklarına aktarmaktadır (Coser ve Ark., 1983). Bunun dışında bireyin toplumsallaşmasını sağlayan -ileride ayrıntılı olarak bahsedilecek- başka gruplar da vardır. Bunlar; aile, din, okul, arkadaş grupları, sportif etkinlikler, kitle iletişim araçları ve çalışma ortamıdır (Giddens, 2005).

Toplumsallaşma, başka bir ifadeyle bireyin başkalarının beklentilerine uyum göstermesi ve davranışlarını buna göre ayarlamasıdır. Birey, toplumun beklentilerini, toplum içinde üstlendiği roller aracılığıyla öğrenmekte ve buna göre yaşadığı toplumu, dünyayı ve evreni değerlendirmektedir. Bebeğin yeni dahil olduğu dünyaya uyum sağlama konusunda gösterdiği üstün çaba, toplumsallaşmanın bireyin yaşamının ilk yıllarından itibaren önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bebeklik döneminde daha çok fiziki ihtiyaçları karşılamak için diğer insanlarla kurduğu ilişkinin zamanla sosyal ihtiyaçların karşılanmasına dönüştüğünü de belirtmeliyiz (Bostancı, 2003).

Bireyin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan toplumsallaşmanın bireye kazandırdığı en önemli sonucun kişilik olduğunu söyleyebiliriz. Kişilik, herhangi bir davranış, olay ya da tutum konusunda bireyin tutarlı duygu, düşünce ve hareketler sergilemesidir. Toplum içinde her birey kişilik açısından birbirinden farklıdır. Bu farklılığa bireyin toplumsallaşma süreçlerindeki farklılıkların neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bireyin gelişimindeki bu farklılıkların kaynağını açıklayan çeşitli yaklaşımlardan da söz etmek gerekir. Kişilik farklılığına doğrudan kalıtımın ya da çevrenin neden olduğunu savunan yaklaşımlar olduğu gibi bu

farklılığa sosyolojik bir bakış açısıyla bireyin içinde yaşadığı çevrenin neden olduğunu savunan yaklaşımlar da vardır (Yörükoğlu, 1987).

Bireysel farklılıkların daha çok çevreden kaynaklandığına yönelik bulgular nispeten daha çoktur. Toplumsal etkileşimden yoksun bırakılan bireylerin sosyal gelişiminde görülen eksiklikler çevrenin birey üzerindeki etkinliğini kanıtlamaktadır. Sosyal etkileşimden uzak olma bu kişilerin iletişim kurmalarını sağlayan fiziksel yeteneklerini de olumsuz yönde etkilemiştir (Malson, 1972). Öyle ki sosyal etkileşimden uzak bireyler üzerinde yapılan çalışmalar bu tür kişilerin konuşamadıklarını, duygularını belirtemediklerini ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi sosyal ilişkilerin olmaması kalıtımla edinilmiş yeteneklerin de işlevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Öyleyse kalıtım toplumsal çevre ile etkileşim sonucu ancak işlevini tam olarak yerine getirmektedir (Özkalp, 1991).

Bebeklik dönemi ile başlayan toplumsallaşma süreci, toplumsal ilişkiler ve sosyal iletişim ile yaşam boyu devam etmektedir. Toplumsallaşma, hayat boyu süren bir süreç olmasına karşılık en önemli dönemi bebeklik ve çocukluk dönemidir. Bu nedenle sosyologlar erken yaşlarda başlayan toplumsallaşma sürecinin önemine değinmekte ve normal bir çevrede yetişmenin bireye kazandırdığı olumlu sonuçlar üzerinde durmaktadır (Berger ve Luckmann, 1996).

8.7.1. Toplumsallaşma İle İlgili Sosyolojik Kuramlar

Toplum bizi zamanla insan haline getirmektedir. Toplumsallaşma süreci ile birey kendine özgü bir benlik geliştirerek kendisi hakkında fikir sahibi olmakta ve başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerini önemsemektedir (Özkalp, 1991).

Kişiliğin temelini benlik kavramı oluşturur. Benlik, bireyin kimliği hakkındaki algılamalarının bütünüdür (Kula, 1993). Benlik, Cooley'a göre içgüdüsel duyguların karşılıklı etkileşim ile düzenlenmesidir. Buna göre çocuk ailesinin davranışlarını anlayarak onlar ile işbirliğine girer ve onları kendi bakış açısı ile değerlendirerek çevresindekilerin kendisi hakkında ne düşündüğünü anlamaya çalışır. Bu nedenle O'na göre bireyin kendisi ve birçok toplumsal davranışı hakkındaki yargısını belirleyen şey, başkalarının kendisi için ne düşündüğünü bilmesidir. Bu bilgi bireyi topluma uygun davranmaya iter.

Mead'a göre ise birey yaşamında önemli roller üstlenerek bu roller aracılığıyla dünyayı değerlendirmektedir. Bireye içinde bulunduğu toplum ve dünyaya ilişkin bir algı kazandıran bu tecrübeler, bireyin kendine özgü bir benlik geliştirmesini sağlamaktadır. Mead'a göre birey kendini başkalarının yerine koyup onların düşünce ve duygularını anlamaya çalışarak benliğini geliştirmektedir. Birey çocukluktan itibaren taklit, oyun ile benlik geliştirmektedir (Poloma, 1993) Çocuklar oyun sırasında toplumda belirli kişilerin rolünü üstlenmektedir. Özellikle evcilik oyunu ile çocuk ailesindeki bireylerin rolünü taklit ederek onların herhangi bir davranış karşısında ne hissettiklerini anlamaya çalışmakta böylece üstlendiği role uygun benlik geliştirmektedir.

Grup ile birlikte oynadığı oyun çocuğa gerçek hayatta toplum içerisinde üstleneceği rolleri diğer insanlarla ilişkiler kurarak öğrenmesini sağlar. Böylece birey ileride yerine getireceği görevlerin sorumluluğunu almayı öğrenir, gerçek hayatta nasıl başarılı olacağını yollarını arar. Oyun sürecinde çocukları yönlendiren kurallar bu amaca hizmet ederek çocuğun gerçek hayatta uyması gereken normlar olduğunu

göstermektedir. Görüldüğü gibi oyun gerçek hayatın bir temsili olarak onu gerçek hayata hazırlayan bir araç işlevi görmektedir.

8.7.2. Toplumsallaşmada Etkili Olan Kurumlar

Toplum, bireyin toplumsallaşmasına katkıda bulunacak kurumları oluşturmuştur. Bu kurumların amacı toplumun toplumsal ihtiyaçlarını karşılayarak toplum üyelerinin yaşamını iyi bir şekilde sürdürebilmesini sağlamaktır. Ayrıca bu kurumlar, toplumun yapısı ve temel değerlerini koruma işlevi de yerine getirmektedir. Başlıca şu kurumların varlığından bahsedilebilir (Özkalp, 1991):

- Aile
- Din
- Hukuk
- Politik
- Ekonomik
- Eğitim
- Tıp
- Bilim
- Askeri kurumlardır.

Her kurumun üstlendiği kendine özgü rol ve normları vardır. Fakat her birinin sahip olduğu dört temel özellik vardır (Özkalp, 1991). Bunlar:

- Her toplumsal kurum değişmeye karşı dirençlidir.
- Her toplumsal kurum diğer kurumlarla yoğun bir ilişki içersindedir ve birbirine bağlıdır.
- Toplumsal kurumlar zamanla birbirine bağlı olarak değişebilir.

- Toplumda bir sorun varsa bunun sorumluluğu toplumsal kurumlara aittir. Toplumsal kuramların varlığını açıklayan kuramlardan biri olan fonksiyonalist kurama göre ise toplumsal kurumlar şu beş temel gereksinimi karşılar (Özkalp, 1991):
 - Yeni üyeler kazanmak: Aile kurumu topluma yeni üyeler kazandırır.
 - Yeni üyeleri toplumsallaştırmak: Öncelikle aile olmak üzere din ve eğitim kurumları çocukları toplumun beklentisi doğrultusunda yetiştirmektedir.
 - Mal ve hizmetleri üretmek ve dağıtmak: Ekonomi gibi bazı toplumsal kurumlar bireylerin yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.
 - Toplumsal düzeni korumak: Politik ve askeri kurumlar iç ve dış tehlikelere karşı önlem alır, toplum içinde gerekli düzen ve asayiş sağlar.
 - Yaşama bir anlam kazandırmak: Tüm kurumlar bu amaca hizmet ederek bireyi gerektiğinde toplumu için kendisini feda etmeye hazır olmaya teşvik etmektedir.

8.7.2.1. Kültür

Her toplum varlığını devam ettirmek için uzun yıllar sonucu oluşturduğu toplumsal birikiminden yararlanmaktadır. Kültür olarak adlandırılan bu kavram, bireyin yaşadığı toplumu anlayabilmesi ve o toplumda yaşayabilmesini sağlayan toplumun önceliklerinin ve değerlerinin gelecek nesillere aktaran toplumsal bir mirastır. Başka bir ifadeyle kültür; bir nesilden diğerine aktarılan dil, değer, norm, davranışlar gibi maddi ve manevi öğelerden oluşan bir insani düzen deneyimidir (Bostancı, 2003).

Bireyin kalıtım ile sahip olduğu özellikler ancak bir toplum içinde toplumun aktardığı kültür ile şekillenmektedir. Günlük hayatta bireyin farkında olmayarak yaptığı birçok şey bir kültürün sonucudur. Yemeği çatal ile yemek gibi son derece sıradan işlerin bir kültürleme sonucudur. Bu, her kültürde farklı yeme şekillerinin olması varlığı ile anlamak mümkündür. Kültürün bir tür öğrenme olduğu da söylenebilir. Böylece her öğrenme gibi kültürün bireyin yaşadığı çevreye uyum sağlamasını kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Bu nedenle topluma yeni katılan bireylere o toplumun kültürü öğretilir ve her nesilden bu birikime katkıda bulunarak onu gelecek nesillere aktarması beklenir (Smith, 2001) .

İnsan kendi varlığı, evren, Tanrı ve ölümden sonraki hayat üzerine düşünmektedir. Birey bu düşünceleri sonucu maddi ve manevi yapıtlar ortaya koymaktadır. Kültürün desteklediği yaşam biçiminin çevrede maddi olarak görülmesi ya da manevi olarak yaşanması şeklinde yapılaşması uygarlık olarak adlandırılmaktadır. Uygarlığın somut göstergesi kent tipi yerleşimde görölmektedir. Çünkü yerleşikliği belirten kent yaşamı belirli bir yerde sabit kalmayı gerektirmekte, bu da toplum yararına maddi ve manevi üretimler gerçekleştirme konusunda bireyleri teşvik etmektedir. Tarihte bir dönüm noktası olan yazının icadı da yerleşik hayat sonucudur. Toplu yaşam iletişim gibi birtakım ihtiyaçların karşılanmasını gerektirdiği için insanlar kültür ortaya koymaktadır (Güvenç, 2005).

Bu ihtiyaçlar sonucu düşünme, öğrenme, aktarma ve bilgi birikimi gibi sadece insana özgü özelliklerinin de yardımıyla insan somut ya da soyut ürünler ortaya çıkarmıştır. Kültürü oluşturan bilgi ve ürünler, soyutlamalar aracılığıyla (resim, dil, müzik, yazı) insanlık belleğine aktarılırlar. Kültür ile oluşturulan bu ortak

hafıza sayesinde toplum üyeleri aynı duygu, davranış etrafında bütünleşir (Özbudun, 2003).

Doğayı dönüştürme ve oradan anlamlar biriktirme etkinliği olan kültür, öncelikle inançlar ve değerlerden beslenmektedir. Toplumsal ilişkinin devamını sağlayan ve toplumda gelenek ve görenekler olarak karşımıza çıkan değerler, toplumsal düzenin ortak kurucu unsurları olarak kabul edilir. Fakat soyut unsurlar olan değer ve gelenekler tek başına toplum düzenini sağlayamaz, bu nedenle maddi yaptırımlar olan normlara ihtiyaç vardır.

İnsan için doğa bir simge üretme kaynağıdır. Bu üretimlerin çoğu maddi koşulların somut anlamda değişime uğratılmasıyla olur. Teknoloji bu değişime en iyi örnektir. Fakat teknolojiyi sadece somut ürünler olarak düşünmemek gerekir. Bu kavram somut nesneye ulaşmayı sağlayan zihinsel hazırlık süreçleri olan bilgi, algı, tasavvur ve değerleri de içine almaktadır. Aslında soyut temsiller olan simgeler maddi ürünlerin kaynağını oluşturmaktadır. Dil toplum üyeleri tarafından toplumsal olarak uzlaşmış anlamların atfedildiği simge sistemlerinden en önemlilerindendir (Edles, 2002).

Latince “Colere” fiilinden türemiş olan kültür, 18.yy’a kadar tarımsal etkinlikler için toprağı ıslah etme ve ürün yetiştirme anlamında kullanılmıştır. Fakat 18.yy.dan itibaren, Aydınlanma düşüncesiyle birlikte kültür terimi toplumsal değer ve davranış biçimlerini ifade edecek şekilde toplumsal bir anlama kavuşmuştur (Williams, 1982).

Aydınlanma Dönemi’nde antropolojinin de gelişmesiyle kültür, bir halkın “bütün bir yaşam biçimi” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kültür olgusunun sahip olduğu diğer anlamlar şunlardır (Williams, 1982):

- Genel bir entelektüel, tinsel ve estetik gelişim süreci (uygarlık, medeniyet anlamında),
- Entelektüellik, sanatsal etkinlik pratikleri (yüksek kültür anlamında),
- Yaşam biçimi anlamında kullanılmaktadır.

Bu anlamlara dayanarak kültür ile ilgili şu tanımlara ulaşılmaktadır. Bir toplumun yaşama, neslini sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi, inanç ve pratiklerini yaşaması için geliştirdiği bir yaşam biçimi (Özkalp, 1991); toplumsal öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, ortak değerler çerçevesinde ortak bir bilinç yaratan toplumsal düzenin devamını sağlayan bir sistemdir (Marshall, 1999).

Kültürün ortak bir bilinç yaratma özelliği kapitalizm gibi sistemlerin bunu olumsuz bir şekilde kullanmalarına -baskı aracına dönüştürmesine- neden olmuştur. Devletin ideolojik aygıtları olarak kullanılan eğitim, din, siyaset, sendika, basın-yayıncılıkta bu amaca hizmet edebilmektedir (Althusser, 2006). Bu kaynaklar aracılığıyla devlet kültürü normlarını benimsetmede toplumsal bir bileşen olarak kullanılmaktadır. Örneğin ulus-devlette toplumsal bileşen olarak ulusal kültür kullanılmaktadır. Ulus devlet yönetimini meşru kılmak için toplumu ulus kimliği çatısı altında toplayarak onun bir kültür etrafında birleşmesini sağlamıştır.

Kültürün meşruiyet aracı olma dışında toplumun geçmiş ve geleceği arasında toplumsal birikimi aktarma gibi bir misyonu vardır. Bu aktarım dil aracılığı ile mümkün olmaktadır. Toplum, kullandığı ortak dil sayesinde doğayı dönüştürerek nesnelere ve simgeleri üreterek diğer nesillere aktarmak üzere toplumun belleğinde saklamaktadır (Saussure, 1998).

8.7.2.2. Dil

Birey sahip olduğu dili sayesinde kùltürünü devam ettirir ve gelecek nesillere aktarabilmektedir. Böylece dil, insanları zaman ve mekanın sınırlılıklarından kurtararak kùltür yaratmalarını sağlamaktadır (Gökalp, 2009).

8.7.2.3. Aile

Ailenin temel görevi, aile üyelerinin bakımı ve onların korunmasıdır. Bütün toplumlarda biyolojik ve kùltürel olarak bireyi inşa eden aile kurumudur. Aile topluma yeni üyeler kazandırma ve onları üyesi olduğu toplum ile bütünleştirme gibi fonksiyonları yerine getirmektedir. Toplumun meşru onayı (evlilik) ile kurulan aile, bireylerin cinsel ilişkilerini meşrulaştırarak onu toplumca onaylanan bir hale getirmektedir. Evlilik ile kurulan aile bağı; anne, baba ve çocukların karşılıklı sorumluluklar getirmektedir (Maccoby, 1992).

Ailenin çocuğun beslenmesine ve bakımına özen göstermeli, ona şefkat ve sevgi göstermelidir. Bu şekilde yetişen çocuk, başkalarına güven duymayı öğrenir. Çocuk fiziksel yetersizliklerini ailesinin yardımı ile aşmaya çalışmaktadır. Bu, aile ile çocuğun arasında oldukça önemli olan duygusal ilişkinin oluşmasını sağlar. Aile kurumu içinde kazanması gereken güven bireye yaşadığı toplumun temel karakteristiğini oluşturan değer, norm, inançları daha kolay öğrenmesini böylece bireyin toplum ile uyum içinde yaşamasını sağlar. Ayrıca çocuğa ailede gösterilen değerlerin çocuğun ileriki yaşantısı için çok önemlidir. Öyle ki küçük yaşta edineceği güven ileride toplumda bulunacağı konumu belirleyecektir (Orçan, 2008).

Çocuk; ailenin sağladığı bu güven ortamı ile toplumun değer yargılarına ve niteliklerine uygun bir birey olarak yetişmektedir (Altınkaynak, 2004). Ailenin

sağlamış olduğu yaşantı ve sunduğu modeller, çocuğun olumlu sosyal davranış ve değerler geliştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır. (Aral, Gürsoy ve Köksal, 2001). Ailenin üstlendiği bu önemli görevler nedeniyle ailenin; üyeleri arasındaki ilişkiler ve etkileşim yönünden sosyal bir grup, sosyal yaşamın temel göstergelerinden biri olarak bir örgüt, üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve yürütülmesinde sistematik kuralları bulunması yönüyle toplumun en küçük sosyal kurumu olduğunu söyleyebiliriz (Nirun, 1994).

Aile kavramı bütün toplumlarda önemli olmakla birlikte zaman içerisinde yapısal değişikliklere uğramıştır. Aile, günümüzde işlevlerinden bazılarını diğer kurumlara devretmiştir (Asagem, 2010). Yani önceden ailenin yerine getirdiği; eğitim, üretim, sosyal güvenlik gibi işlevleri sanayi toplumlarında başka kurumlar üstlenmiştir (Giddens, 1990). Bu nedenle ailenin günümüzde yalnız üreme, çocukların bakımı ve sosyalleşmesi sağlama ile üyelerinin psikolojik gereksinmelerini karşılama gibi sınırlı işlevlerinin kaldığı görülmektedir (Adak, 2005).

Toplumsal değerlerin korunması ve geliştirilmesi böylece toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın tesis edilmesi aile kurumunun güçlendirilmesine bağlıdır (Haralambos, 1995). Günümüzde ailenin toplumsal ve ekonomik açıdan eskiden yerine getirdiği işlevlerden uzaklaşması, ailenin toplumsal değerleri koruyup toplumsal bütünlüğü sağlamasına yönelik işlevlerini ön plana çıkarmış, kamuoyunda bunların korunmasına yönelik çabalar önem kazanmıştır (Beane, 1990). Sanayi toplumunun getirdiği aile yapısı toplumsal olarak gelenekselden kopuşları beraberinde getirmek ile beraber bu yapının kaçınılmaz bir gerekliliği oluşunu da dile getirmek gereklidir. Bu yapıya uygun hareket etme durumundaki aileler aile üyeleri

arasında fiziki, sosyal ya da ekonomik uzaklıklar söz konusu olsa da toplum ile güçlü bağlar kurma konusunda farklı yollara başvurmaktadır (Bulut, 2005).

Özellikle sembolik etkileşimciler, günümüzde aile içindeki ilişkilerin değişmesinin ailenin yerine getirdiği önemli işlevlere zarar verdiği yönündeki sadece mevcut durumu açıklayıcı, bunun dışında duruma herhangi bir çözüm önerisinde bulunmayan eleştirilerden farklı olarak öncelikle ailenin yeniden tanımlayarak bu yeni aile tipinin yeni rollerini geliştirici öneriler sunmaktadır. Buna göre aile içindeki davranışları anlamamanın yolu aile üyeleri arasındaki mevcut ilişkilere ve üyelerin ilişkilerini nasıl anlamlandırdığını sorgulamaktan geçmektedir. Çünkü çocuk toplumsallaştığı ve toplum ile paylaştığı anlamlar çoğaldıkça kendini başkalarının gözüyle görmeye ve değerlendirmeye başlamaktadır. Böylelikle birey kendine özgü bir benlik geliştirmektedir (Laing, 1971).

Aile, sanayi devrimi ile sürekli değişen ve gelişen bir dünyada varlığını sürdürmektedir. Bu yeni çevre koşullarına uyum sağlamaya değişime çalışmaktadır. Birey, modern hayatın hızlı, yoğun, karmaşık temposuna ayak uydurmaya çalışırken aile yaşamına yeterince zaman ayırması mümkün olmayabilir. Ayrıca modern yaşam ile beraber kadının da çalışması nedeniyle çocukların bakımı ve ailenin çalıştığı saatlerde çocuğun nerede vakit geçireceği ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Modern dünya bu sorunlara kreş gibi eğitim kurumları ile çözüm getirmiştir. Fakat tüm aile bireylerinin birlikte geçireceği zaman konusunda hala sorun yaşanmaktadır. Bu konuda ailelerin uzman desteği alması uygun düşebilir. Bu ihtiyaç sonucu kurulan aile okulları, ailelere kaliteli zaman konusunda eğitim ve uzman desteği sağlayarak ailelerin modern dünyada aksattıkları aile bağlarını tekrar güçlendirmeye çalışmaktadır (Coşkun, 2008).

8.7.2.4. Din

Din, inananlarına ortak anlam ve değerler sistemi sunarak onların hayat hakkında düzenli ve anlamlı bir görüşe sahip olmalarını ve hayatlarını buna göre düzenlemelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Din mensuplarının paylaştığı bu ortak anlam sistemi somut olarak cemaatleşme şeklinde görünür hale gelmektedir. Cemaatin sahip olduğu ortak inanç ve algı, mensuplarını bir birlik etrafında toplarken kendi dışındakilerden de onları belirgin şekilde ayırtmaktadır. Dini cemaat böylece mensuplarına bir kimlik (identity) kazandırırken başkalarından da giderek farklılaşmasına da (difference) neden olmaktadır (Güngör, 2000).

Din bireye ahlaki olarak davranması konusunda öğütler verir. Ahlaki olarak iyi davranış, insanların iyi geçinmesini amaçlayan davranıştır. Görüldüğü gibi ahlak ve değerler bireyin kendini gerçekleştirmesinde çok önemli olduğu gibi toplum hayatının düzenli bir şekilde ilerleyişi için de vazgeçilmez bir unsurdur. Hartman bunu, değerlerden sıyrılmış, kutsallığını yitirmiş bir düzende yaşamaya kimsenin katlanamayacağını ifade ederek açıklar niteliktedir (Akt. Akarsu, 1998). Bireyleri iyi davranış yapmaya yönelten ahlaki sistem, toplumda oluşturduğu düzen sayesinde toplumun huzur içersinde yaşamasını sağlamaktadır (Güngör, 1998).

Din hayatın her alanında etkin olduğu gibi insanların ekonomik davranışlarını da belirleme konusunda da son derece etkindir. Weber'in kapitalizmi ile Protestan ahlakı arasındaki kurduğu ilişki din ile ekonomi arasındaki ilişkinin varlığına ilişkin önemli bir örnektir (Weber, 1996).

8.7.2.5. Eğitim

Eğitim denildiğinde akla resmi ve örgütlü bir sistem gelmektedir. Bu sistemin gerçekleştirildiği yer olan okul çocuğu toplumsal açıdan etkileyen ilk örgütlü kurumdur. Okulda uygulanan çeşitli kurallarla çocuklara toplum hayatında diğer insanlarla olan ilişkilerinde karşılaşacakları güçlükler gösterilmeye, toplum halinde yaşamının gerekleri ve toplumun bireyden beklentileri anlatılmaya çalışılmaktadır. Eğitim, toplumun bu toplumsal işlevine hizmet ederek bireyin toplumsal sistemi anlamasını ve benimsemesini kolaylaştırmaktadır (Gültekin, 2008). Yani okulların ağırlıklı olarak bilişsel hedeflerin gerçekleşmesine yönelik çalıştıkları düşünülse de temel hedef yaşadıkları toplumun değer yargılarını benimsemiş bireyler yetiştirmektir.

Bu nedenle eğitim, hayata hazırlıktır. Okul bir tür sivil toplumdur. Okul, bireyi toplumun üyesi olmaya güdüler. Okulda verilen eğitim bu amaca hizmet ederek bireye ait olduğu toplumda yaşayabilmesi ve o topluma uyum sağlayabilmesi için gerekli toplumsal ve kültürel değerler aşılacaktır. Eğitim bireye bulunduğu toplumun üyesi olduğunu hatırlatır. Ona topluma karşı sorumlu olduğunu bu nedenle toplumun kendisinden beklediği rollere uygun hareket etmesi gerektiğini öğretir. Bu nedenle okuldaki eğitim toplumun bireye yüklediği sorumlulukları sınıf ortamında öğretmenlerin rehberliğinde gerçekleştirerek bireye toplum hayatında gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasını hedeflemektedir (Dewey, 1976).

8.7.2.6. Diğer Kurumlar

Arkadaş Grupları: Bireyin aile ile olan ilişkisi, üst düzey (hiyerarşik) bir ilişki iken arkadaş grupları ile ilişkisi eşit düzeyde bir ilişkidir. Aile uzun dönem amaçların

benimsetilmesinde rol oynarken arkadaş grupları boş vakitleri değerlendirme, cinsel davranışlar gibi kısa dönemli amaçların benimsetilmesini sağlamaktadır (Akers, 2002).

Sportif Etkinlikler: Spor bireye belirli bir takıma katılarak grup arkadaşlarıyla birlikte olma imkanı yarattığı için bireyin sosyal gelişiminde çok önemli olan ait olma duygusunu kazandırmaktadır (Nia ve Besharat, 2010).

Kitle İletişim Araçları: Çağımız modern toplumunda özellikle radyo-televizyon ve sinema, dolaylı yoldan toplumsallaşma sürecini etkileyen güçlü kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar bireyin dünya görüşünü, tutum ve davranışlarını belirli amaçlar doğrultusunda etkilemekte ve gönderdiği geri bildirimler ile bireyleri kendi istekleri doğrultusunda değiştirebilmektedir (Özkalp ve Kırel, 2010).

Çalışma Ortamı: Birey çalıştığı ortamda örgüt kültürüne uygun hareket ettiğinde çalışma arkadaşları ve üstlerince benimsenmektedir (Özkalp, 2007).

I. BÖLÜM

GELİŞİM VE ÖĞRENME

1. Gelişim

Gelişme psikologları gelişimin çevre ya da kalıtsal özelliklere bağlı olarak fiziksel, bilişsel, sosyal gelişim olarak ayrıldığını öne sürmüşlerdir. Onlar gelişimde temel olarak şu sorulara cevap aramıştır: Gelişim bireyin doğuştan getirdiği kalıtsal özelliklerden mi etkilenmekte yoksa çevreden mi etkilenmektedir? Gelişim yaşam boyu devam eden sürekli bir süreç midir? Yoksa gelişimde birtakım kritik dönemler mi bulunmaktadır (Özbay, 2004).

Gelişim konusunu daha iyi anlayabilmek için bu konu ile ilgili şu kavramlara değinilebilir: Olgunlaşma, öğrenme olmaksızın kalıtsal olarak belirlenmiş büyüme örüntüsüne göre sürdürülen doğal bir gelişim anlamına gelir. Gelişmeye bağlı değişimler belirli bir düzen içinde meydana gelir. Öğrenme, gelişime çevrenin müdahalesidir ve çevrenin davranış üzerinde uzun süreli değişikliklere neden olduğu bir süreçtir. Gelişim ile ilgili bir diğer önemli kavram olan toplumsallaşma ise, öğrenme gibi çevrenin bireyin davranışlarını yönlendirmesi anlamına gelmektedir ve çocuğun ailesi ve sosyal grubu tarafından kabul edilen değerlere, inançlara, tutumlara, örf ve adet ile beklentilerine göre davranışlarına yön vermesi ve kazandığı bu kimliği yaşam boyu geliştirmesidir (Günay, 1992).

Yaşamın ilk altı yılını kapsayan okul öncesi dönem, bireyin gelişimi açısından çok önemlidir. Bu dönem çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel ve dil gelişimi alanında yaşadığı hızlı değişimler kadar sosyal gelişim alanında da hızlı gelişmelerin

olduğu bir dönem olması sebebiyle bireyin toplumsallaşması açısından da büyük öneme sahiptir (Hatipoğlu, 1996).

1.1. Birincil Gúdüler

Bu gúdüler doğuşandır:

- Açlık ve susuzluk gibi tamamen fizyolojik kökenli gúdüler,
- Cinsellik ve annelik gibi fizyolojik kökeni olan ve bu kökenden bağımsız olarak da sürdürülebilen gúdüler,
- Araştırma, merak, faaliyet gibi herhangi bir fizyolojik kökeni olmayan gúdüler olarak üç grupta toplanabilir (Bahadır, 2002).

1.2. Sosyal Gúdüler

1.2.1. Bağlanma Gúdüsü

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle ne kadar bireysel olmak istese de başka insanlar ile farklı paylaşımlar yaşamadan, onlar ile sınırlı da olsa bir ilişki kurmadan kendisini mutlu hissedemez. Bu nedenle diğer insanlarla birlikte olmak önemli bir doyum kaynağı ve sosyal bir ihtiyaçtır. Birey, gelişiminin ilk yıllarından itibaren bağlanma gúdüsü olarak adlandırılan bu gúdüye sahiptir (Bauman, 1998).

Birey bakıma muhtaç bir şekilde dünyaya gelmektedir. Bu nedenle başlangıçta fiziksel ve sosyal ihtiyaçları ailesi tarafından karşılanmaktadır. Yaşamın ilk altı yılında bu ihtiyaçların karşılanması bireyin gelişimi için çok önemlidir. Bireyin ihtiyaçlarının ailesi ve çevresi tarafından yeterince karşılanması onun yaşamı boyunca diğer insanlara güvenmesini ve onlar ile iyi ilişkiler geliştirmesini sağlayacaktır (Maccoby, 1992).

1.2.2. Başarı Güdüsü

Bireylerin bir işi gerçekleştirdiğinde ya da verilen bir görevi yerine getirdiğinde kendilerini işe yarar, önemli, değerli hissetmelerini sağlayan bu güdü bireyin bu doyumları yaşayarak hayattan zevk almasını sağlamakta ve kendisini başarılı olmaya güdülemektedir.

Bireylerin istenen davranışı sergileyerek başarılı olmalarını teşvik etme yollarından biri olumlu davranışını pekiştirmektir. Fakat bireyin sadece ödül odaklı olarak bir davranışı yapmaya yönelmesi davranışın altında yatan değerlerin önemini göz ardı etmesine neden olabilir. Araştırmalar da bu bilgiye uygun olarak ailelerin, çocuklarını, ödül ya da cezadan bağımsız olarak yaptığı davranışın arka planındaki değerlerin ön plana çıkarılmaya çalışılarak başarılı olmaya teşvik edilmesinin, onların başarıya güdülemede daha etkili olduğunu göstermiştir (Akers, 1992).

2. Gelişim Dönemleri

2.1. Bebeklik

Büyüme ve gelişmenin en yoğun olduğu bu dönem 0-1 yaş aralığını kapsamaktadır. Bu süreç içerisindeki çocuklara bebek denir. Bu dönem, anne karnından ayrılan bebek için büyük bir değişimin başlangıcıdır. Çünkü bebek, anne karnındaki güvenli ortamından ayrılmış, dış dünyada bilmediği bir ortamın koşullarıyla baş başa kalmıştır. Bu aşamada bebek annesinin ilgisine ve fiziksel açıdan bakımına muhtaçtır. Bu dönemde sevgi ve güven ortamında büyüme bireylerin ileriki yaşamları için oldukça önemlidir. Bu dönemde bireyin çevresiyle

sosyal olarak sınırlı bir iletişiminin bulunduğu ayrıca ifade edilmelidir (Tezcan, 1984).

2.2. Çocukluk

1-6 yaş arası çocukluk dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem, özerklik ve oyun dönemi olarak iki grupta incelenir:

1-3 yaşları arası olarak adlandırılan Özerklik dönemi, çocuğun yürümeye, konuşmaya, araştırmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde çocuğa tuvalet alışkanlığı kazandırılır. Fakat bu konuda çocuğa aşırı baskı kurmanın gelecek yaşantısı için ciddi sorunlara neden olacağı göz ardı edilmemelidir. Nitekim aşırı baskıcı tutumlar; sosyal açıdan olumsuz görülen çekingen, aşırı titiz ve inatçı davranışlara neden olmaktadır (Yavuz, 1987).

Bu yaş grubundaki çocuklar, ben-merkezcidirler; bu nedenle kendilerini olayların merkezinde görürler. Bireysel davranışlarından grupla oynama alışkanlıkları yoktur. Egosantrizm çocuğun sahip olduklarını diğer bireyler ile paylaşmama ve çevresinde gördüğü her eşyayı sahiplenmesi şeklinde görülmektedir. Bu davranış maddi nesnelere sahiplenmekten çıkarak anne ve babayı paylaşmaktan kaçınmaya kadar uzanabilir. Çocuk bu davranışından ancak kavramsal düşünme yeteneğinin gelişmesi ile uzaklaşabilmektedir.

Bu dönemde bedensel gelişmenin yanında konuşma ve sözcük dağarcığında da artış görülmektedir. Bu evrede çocuğun algı dünyasında zihinsel açıdan meydana gelen gelişmeler ile çocuk bilinçsiz olarak gördüğü ve duyduğu her şeyi taklit eder. İlk çocukluk evresinin diğer bir özelliği ise animizm'dir. Animizm, cansız varlıkların çocuk tarafından canlı varlıklar olarak düşünülmesidir.

4-7 yaş aralığını kapsayan dönem ise oyun dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemdeki çocuk, özerklik döneminde sergilediği inatçılık gibi olumsuz davranışlarından uzaklaşır. Girişken, arkadaşları ile paylaşımında bulunan, onlar ilişkisi kurabilen bir yapıya bürünür. Fiziksel gelişimi nedeniyle cinsiyetinin farkına varmaya başlar. Kız çocukları annesini, erkekler babasını örnek alır. Bu aşamada anne ve baba ile birlikte kaliteli zaman geçirilmesi çocuğun gelişimi açısından çok önemlidir. Bu dönemde çocuklar anne babanın değerlerine ve davranışlarına uygun davranmaya eğilimlidir. Onların doğru ve uygun gördüğü davranışları benimsemekte; olumsuz bulduğu davranışlardan kaçınmaktadır. Böylece çevresi tarafından onaylanılmak isteyen çocuğun toplumda kabul edilen davranışlara yöneldiği görülmektedir (Altınkaynak, 2004).

6-11 yaş arasındaki dönem olan Okul çağı dönemi ise çocuğun dış dünyaya açıldığı, toplumsal çevreye katıldığı bir dönemdir. Bu dönemde çocuk belirgin ve tutarlı bir kişilik geliştirir. Çocuk sabırlı olmayı, engellere karşı koymayı öğrenir. Çocuğun bu dönemde hayatına giren okul ile tanışması fiziki ve sosyal açıdan önemli bir değişime neden olur. Okul çevresi ve eğitim, çocuğun toplum tarafından uygun bulunan ve bulunmayan davranışları ayırmasını sağlar ve sosyal becerilerini geliştirir. Böylelikle bireyin yaşam boyu üstleneceği sorumluluklar almasını ve onları gerektiği şekilde yerine getirme konusunda gerekli toplumsal bilinci kazandırır (Senemoğlu, 1998).

Çocuk bu dönemde soyut kavramları anlamaya başlamıştır. Çevresi tarafından kabul edilmek ister. Bu dönemde istenen sosyal ilişkilerin kurulamaması çocukta yaşamı boyunca aşağılık duygusuna neden olabilir (Adler, 1985).

2.3. Ergenlik

Ergenlik dönemi 12-21 yaşları arasını kapsar. Ergenlik, çocukluk döneminin bitişiyle beraber başlayarak fizyolojik olarak erişkinliğe ulaşana kadar devam eden dönemdir. Bu dönem, kızlar ve erkeklerde farklı şekillerde görülen fizyolojik değişiklikler ile birlikte sosyal değişimin de yaşandığı bir geçiş dönemidir.

Bu süreç ile çocukluk sona ermekte, birey toplumsal yaşamda önemli görevler üstleneceği yetişkinlik dönemine adım atmaktadır (Koç, 2004).

2.4. Yetişkinlik

21-65 yaşları arasındaki dönemdir. Yetişkinlik bilinçli ve özgürce karar alarak bireyin yaptığı davranışların sorumluluğunu almasıdır. Bu dönemde birey geleceği ile ilgili çok önemli kararlar alır. Bunlar; meslek sahibi olmak, evlenmek, yeni sorumluluklar üstlenme vb.dir (Peker, 2010).

2.5. Yaşlılık

65 yaş üstünü kapsayan dönemdir. Bu dönemde birey fiziksel ve zihinsel olarak kendinde yorgunluk ve yıpranma hisseder. Genellikle yetişkinlikte geçimi temin etmek için girişilen işlerden emekli olunmuş fiilen çalışma bırakılmıştır. Toplumdan bir anlamda uzaklaşmış olması ile birey artık topluma faydalı olmadığını düşünmekte kendisini değersiz hissedebilmektedir. Bu açıdan çevrelerindeki bireylerin yaşlıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaya çalışmaları onların yaşama tutunmaları için son derece önemlidir. Bu dönemde birey, kendisine ve sevdiği şeylere daha çok zaman ayırma imkanına sahiptir. Bu imkanı iyi değerlendirebilenler insanlığa önemli ürünler kazandırmaktadır (Bacanlı, 2003).

Bu dönemde metabolizmanın yavaşlamasına bağlı olarak vücutta fiziksel değişimler görülmektedir. Ayrıca kişide ruhsal açıdan da değişiklikler gözlemlenmektedir. Bunlar; unutkanlık, yeni bilgi edinme zorluğu, inatçılık gibi davranışlardır.

3. Öğrenme

Birey yaşamı boyunca toplum ve diğer referans çevreleri tarafından istenilen davranışları edinmeye, istenmeyen davranışlardan kaçınmaya çalışmaktadır. Bu nedenle insan yaşamının bir öğrenme sürecinden ibaret olduğu söylenebilir. Öğrenme ile bireyde kalıcı davranış değişikliği gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Özkalp, 1991). Davranışın farklı yönlerini ön plana çıkaran çeşitli öğrenme kuramları vardır.

3.1. Öğrenmeyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

3.1.1. Davranışçılık Kuramı

Bu kurama göre davranış; uyarı-tepki ilişkisi içerisinde tekrarlanarak öğrenilir. Gereksiz kaygı ve korkular bu şekilde öğrenilmiştir. Bu kuram istenilen davranışın dışsal uyarıcılar ile gözlemlenebilen tepkiler (alışkanlıklar) in belirli tekrarı (pekiştirilerek) sonucu gösterildiğini ileri sürmektedir (Özkalp, 1991).

3.1.2. Edimsel Öğrenme Kuramı

Davranışsal koşullanma ile öğrenilen davranışların çevreye uyum açısından önemli işlevleri olmasına rağmen onun içinde bulunulan çevresel koşulları değiştirebilme gücü yoktur. Davranış koşullanma edimsel koşullanmanın öne sürdüğü şekilde belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönlendirilerek çevreyi

değiştirebilme özelliği kazanmaktadır (Skinner, 1953). Davranışın bir amacı gerçekleştirmeye hizmet edecek şekilde pekiştirilmesi ile edimsel olarak öğrenme gerçekleşir (Watson, 1913).

3.1.3. Kişilik Kuramları

Kişilik, bireyin içsel durumları ya da özellikleri hakkında ileri sürülen dolaylı ifadelerdir. Doğrudan araçlar ile bireyin sahip olduğu kişilik hakkında yorumda bulunmak mümkün değildir. Bu nedenle diğer sosyal konularda olduğu gibi kişilik konusunda da kesin ifadelerden kaçınılmalıdır. Çünkü her birey kişilik açısından kendine özgüdür. Fakat kişilik konusunu anlamlandırma gerekliliği, kişiliği bireyin belirgin ve baskın özelliklerine göre sınıflandırmaya yöneltmiştir (Sayar, 2003).

Yaşam boyu süregelen çeşitli öğrenme deneyimleri ve yaşantılar bireyin davranışlarına süreklilik ve tutarlılık kazandırır. Böylelikle bireylerin durumlar karşısında ne şekilde davranacağı tahmin edilebilir. Ayrıca bireyin diğerlerinin sergilediği davranışa ne şekilde tepki vermesi gerektiği konusunda kendisinin öz-düzenleme yapabilmesini sağlar (Fromm, 2004).

Bütün bunlar ışığında kişilik, bireylerin davranışlarını yaşam boyu büyük ölçüde etkileyen değişmeye dirençli eğilimleri olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle kişilik, bireyin doğuştan gelen özelliklerinin belirli koşul ve ortamlarda belirli yaşantılar sonucu (ödül, ceza) biçimlenen tutarlı bir yapı olduğu söylenebilir (Güngör, 2000). Kişilik üzerinde rol oynayan bu çevresel etkenleri anlamak için bireyin sahip olduğu kültür (Burger, 2006), aile durumu, ailesinin sosyal rolleri, toplumun dini farklılaşmaları, sosyal değer, tavır, inanç ve normları gibi çeşitli unsurlara bakılmalıdır. (Tezcan, 1984).

3.1.4. Psikoanalitik Kuram

Psikoanalitiğin kurucusu Freud'un yaklaşımına göre bireyi davranışa iten unsur dürtülerdir. Freud dürtüleri sınıflandırmış, id diye adlandırdığı cinsellik ve saldırganlık dürtülerinin bireyin tüm davranışlarının altında yatan temel dürtü olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte tüm dürtüleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Freud, 1996):

İd: Birey bu dürtünün istediği şekilde davranırsa kaygı, acı ve tehditte kaçmakta, biyolojik içgüdülerini doyurma amacıyla kendisine haz veren davranışlara yönelmektedir. Bu dürtünün güdümünde hareket eden bireyler mantıksız, bencil ve bireysel davranmaktadır.

Ego: İd hazdan, ego ise mantıktan yanadır. Ego, idin aşırı isteklerini akla uygun biçimde doyuma ulaştırmaya çalışır. Ego; mantıklı, gerçekçi ve hoşgörülüdür.

Süper ego: Bireyi toplumsal normlara ve ahlaki kurallara uygun davranış göstermeye yönlendirir. Böylelikle bu dürtü adeta bir içsel denetçi gibi bireyin davranışlarını toplumun beklenti ve kurallarına uygun şekilde yönlendirme ve bu doğrultuda kontrol etme işlevini yerine getirmektedir (Freud, 1996).

Freud id'in ortaya çıkardığı davranışların kaynağı olan bilinçaltını bireyin kendine özgü şekilde davranmaya sevk eden temel etken olarak görür. Buna göre bilinçaltı, davranışların nedenidir ve geçmiş yaşantılardan beslenir. Bu nedenle bilinçaltı; geçmiş yaşantılara ilişkin duygu, düşünce, güdü gibi psikolojik olguların izlerini taşımaktadır (Adler, 2002).

Freud davranışların kaynağı olarak nitelendirdiği idin haz yönü olan cinsel gelişimi ele alarak yarattığı kişilik sınıflaması, kişilik ve diğer sosyal alanların

sınıflandırmalarına temel oluşturmuştur (Fromm, 2004). Bu sınıflandırma; Oral Dönem, Anal Dönem, Fallik Dönem, Latent Dönem ve Genital Dönem şeklindedir.

Bu dönemlerde bireyin döneme özgü ihtiyaçlarının aşırı şekilde karşılanmasına bağlı olarak yaşadığı aşırı doyum ya da onların yetersiz şekilde karşılanmasına bağlı olarak yaşadığı engellenme sonucu bireyde istenmeyen davranışlar gözlenir. Bu özellikler saplantılı kişilik belirtisidir. Özellikle bebeklik döneminde bireyin o döneme özgü ihtiyaçlarının aile ve çevresi tarafından tam olarak karşılanmaması ya da aşırı karşılanması bireyin sosyal gelişim bozuklukları ve sapkın kişilik özellikleri göstermesine neden olmaktadır (Binbaşoğlu, 1990). Bu nedenle çocuk, her gelişim dönemine başarıyla uyum gösterdiğinde normal bir kişilik sergilemektedir.

Örneğin; anal dönemde çocuğa ailesi tarafından fizyolojik gelişimi gereği dışkılama faaliyetlerini kontrol etmesi öğretilir. Bu dönemde tuvalet eğitiminin katı ve cezalandırıcı şekilde karşılanmaya çalışılması çocuğun ileriki yaşamında saplantılı, olumsuz davranışlar göstermesine neden olmaktadır. Bireyin ileriki yaşantısında aşırı kontrolcü, kuralcı veya cimri olma gibi saplantılı kişilik özellikleri göstermesi, anne babanın bu dönemlerde takındığı baskıcı tutumların sonucu olabileceğini düşündürmektedir (Özbay, 2007).

Freud'un geçmiş yaşantılara verdiği öneme yukarıda değinilmişti. O bu tezi ile ailelerin bireyin erken yaşlarına daha çok önem vermelerini ortaya koymuş ve bu nedenle bireylerin daha çok yaşam deneyimi elde edecekleri faaliyetler içerisine girmeleri gerektiğini önermiştir. Çünkü o bu dönemde bireye kazandırılan becerilerin bireyin ilerleyen yaşlarda geliştireceği ilgi, tutum ve kişilik özelliklerini belirlediğini düşünmektedir. Bununla birlikte bireyin kendisini geliştirebileceğine her zaman

olanak tanımış, dolayısıyla geçmiş yaşantıların hakimiyeti altında olmadığını, olumsuz çevre şartlarında yetişmiş bireylerin de kendilerini geliştirdikleri takdirde ileride başarılı olabileceğini savunmuştur (Crews, 1996).

Freud'un ortaya koyduğu kişilik kuramındaki temel kavramlardan biri olan içselleştirme de bireyin sosyal gelişimini açıklamada yararlanılan kavramlardandır. İçselleştirme (toplumsal değer ve davranışları kendisinin gibi benimseme) süreci tamamlandığında, birey doğru yanlış arasındaki farkları başkalarının yardımı olmadan bilmekte, bir yetişkinin gözetimi olmadan kendisinden beklenen ahlaki davranışları gösterir hale gelmektedir (Katipoğlu, 1991).

Bunlardan hareketle psikoanalitiğin şunları savunduğu söylenebilir: Çocuğun aşamalı şekilde bir gelişim örüntüsü geçirmektedir ve her gelişim döneminin kendine özgü özellikleri vardır. Bireyin normal bir kişilik gösterebilmesi için bulunduğu döneme özgü özellikleri o yaş döneminde kazanması gereklidir (Fromm, 2006).

Sonuç olarak psikoanalitik yaklaşım ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Kalıtım ve gelişim bireyin belirli kapasite ve eğilimlerini belirlemede önemli bir yere sahip olmasına rağmen bireylerin yeteneklerini geliştirmesinde kişilerarası ilişkiler yani kültür ve toplum daha çok etkilidir (Fromm, 2004).

Tüm bunların ışığında psikoanalitik yaklaşımın belirgin özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir:

- Davranışın ortaya çıkmasında bilinçdışı süreçlerin rol oynadığını savunur.
- Kişiliğin gelişmesinde kişinin ilk yaşantılarının önemine değinir.
- İçgüdülerin önemini vermek ile birlikte sosyal etkilerin kişiliğin gelişiminde daha fazla rol sahibi olduğunu savunmaktadır.

Psikoanalitik kuramcılardan Adler, sosyal gelişime büyük önem vermiştir. Mükemmellik ve ideal, Adler'den bahsedildiğinde ilk akla gelen kavramlardır. Psikolojide bu kavramlar erişilmesi güç, imkansız şeyler olarak değerlendirildiğinden olumsuz olarak görülmektedir. Böylece psikolojinin mükemmellik algısı mükemmellik arayan insanın imkansız bir şey için boş yere mücadele ettiği yönündedir. Fakat Adler, mükemmelliğe olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmamaktadır. Ona göre mükemmellik bir amaçtır ve bu amaç ulaşılamayacak bir şey değildir. Bu amaç bireylerin birbirleri ile rekabetinde en üstün olmaya çalışma çabası olarak nitelendirilmiştir (Adler, 2002).

Ona göre insanın tüm davranışları tek bir amaca yöneliktir. O da mükemmeliyete ulaşmaktır. Adler, mükemmele eski zamanlardaki keşişler gibi bireysel bir ruhsal olgunlaşma ile ulaşmanın mümkün olmadığına işaret etmektedir. Buna göre, insan olgunluğa ya da O'nun deyimini ile mükemmeliyete, sosyal etkileşim ile ulaşacaktır (Adler, 1964).

Sosyal etkileşimi sosyal ilgi olarak tanımlayan Adler, sosyal ilginin tüm insanlarda doğuştan var olduğunu fakat gelişimini sosyal çevre içinde tam olarak ortaya koyabildiğini ifade etmektedir. Adler, sosyal ilgi kavramını kuramının merkezine oturtarak onu "insani değerlerin tek kriteri" olarak nitelendirmiş ve bireyin davranışlarını değerlendirmede referans alacağı biricik ölçüt olarak göstermiştir (Adler, 1985).

Bireyin 4-5 yaşlarında çevrenin etkisi ile şekillenerek yaşamı boyunca hayat karşısında sergilediği tutarlı duruşa hayat tarzı denir. Adler'e göre bireyin küçük yaşlarda çevresi ile etkileşimi sonucu kazandığı özellikler, mükemmele ulaşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte bireylerin kendilerini geliştirecek ve yaşamlarını

değiştirebilecek fiziksel yeteneğe ya da sosyal çevreye sahip olamamaları da olasıdır. Bu nedenle hayat tarzının kalıtım ile çevrenin iş birliği sonucu belirlenmektedir. Bu iki faktörün başarılı işbirliği normal kişilik olarak kabul edilmektedir. Bunun karşıtı anormal sapkın kişilik gelişimi ise özellikle sosyal ilgi eksikliği - çevre etkisi- sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bilgi, bireyin normal kişilik göstermesinde çevrenin etkisini ortaya koymaktadır (Ansbacher ve Ansbacher, 1956).

Sosyal ilgi eksikliği olan bireyler kendilerini tanıyıp bu eksikliklerinin farkında olmadıkları için şu özellikler sergilemektedir: Amaçlarını çok yüksek tutma, dogmatik bir hayat tarzına sahip olma, kendi özel dünyasında yaşama eğilimi. Adler anormal gelişimin fiziksel kusurları abartma, anne ile bağımlı ilişkiler kurma, şımartılmış (pamper) kişilik ya da diğerleri ile ilişkiden kaçınan bir kişilik sahibi olmaya bağılı olarak ortaya çıktığını iddia etmiştir (Adler, 2002).

Adler'e göre hayat tarzı sadece geçmiş yaşantılar ile belirlenen böylelikle bireyin hayatını sonuna kadar etkileyen mekanik bir yapı değildir. Adler, Freud'dan bu açıdan belirgin şekilde ayrılmaktadır. Bilindiği gibi Freud geçmiş yaşantıların bireyin geleceğini yönlendirdiğini ileri sürmektedir. Adler bireyin gelişiminde geçmiş yaşantıların etkili olduğunu kabul etmek ile birlikte bireyin amaçları (teleology) doğrultusunda hayatında değişiklikler yaratabileceğine de imkan vermektedir (Adler, 1985).

Geçmişin şimdiki zaman üzerindeki etkisini savunan geleneksel mekanik yaklaşımda neden etkiyi yönlendirir. Adler'in teleolojisine göre ise birey amaçlarına ulaşmaya çalıştıkça geçmişin olumsuz, engelleyici etkisinden kurtulabilir. Onun teleolojisi bu anlamda hayatın zor ve belirsiz fakat her zaman değişebilir olduğuna yöneliktir (Fromm, 2004).

Adler, bireyin ailede kaçınıcı çocuk olduğunun da gösterdiği davranışlarda belirleyici olduğunu öne sürmüştür. O ilk çocukların güç ve üstünlük gibi güçlü duygulara sahip olduklarını iddia eder. En küçük çocukların ise nispeten daha şımarık ve bağımlı olduğunu tespit etmiştir (Adler, 2002).

Adler sosyal yönere ağırlık vermesine rağmen psikoanalizden de ayrılmayarak diğer kuramcılar gibi geçmiş yaşantılara önem vermiştir. Bu nedenle bireyin hayat tarzını anlama yollarından biri olarak geçmiş yaşantıları gösterir. Yine psikoanalizin geçmiş yaşantıları ortaya çıkarmak için kullandığı hatıralardan yararlanır. Fakat diğer psikoanalistler gibi bu hatıralarda erken olayların ayrıntılarına değil, bireyi etkileyen ve bireyde iz bırakan yönere önem vermektedir (Adler, 2002).

Sosyal duygunun (etki) birey açısından önemi hakkında Belangee'nin (2006) tespitlerine yer vermek sosyal duygunun etkisini anlamada faydalı olacaktır. O, bireylerin zayıflamak için yaptığı diyetin altında yatan asıl gerçeğin obezite (bulima) sonucu bireyin toplum içerisinde fiziksel görünümünden memnun olmaması olduğunu söylemiştir. Bireyin bu memnuniyetsizlik nedeniyle yaşadığı aşağılık duygusunu (inferiority) giderme amacı ile zayıflama girişiminde bulunduğunu söylemiştir. Böylece fiziksel görünümlü bir sorunun altında yatanın çevrenin beklentilerine ve beğenilerine uygun davranmaya çalışmak isteme gibi bir sosyal güdü olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle fiziksel açıdan toplumda kabul görülmek için bireylerin zayıflamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu olgu, insandaki sosyal duygunun gücü hakkında bize fikir vermesi açısından dikkat çekicidir (Adler, 1938).

Adler insanları gelecekte bulunmak istedikleri konuma odaklanan ve bu amaçlar (bilinçli veya bilinçsiz) tarafından güdülenen sosyal canlılar olarak görür (Adler, 2002). Bu amaçları gerçekleştirmek isteyen insanın kalıtsal ya da çevresel

problemleri, eksikliklerinin olabileceği unutulmamalıdır. Fakat Adler, bireyin hayattaki bu zorluklar ile mücadele ederek yaşadığı problemlerin üstesinden gelebileceğini imkan dahilinde görür. Adler'in hayat tarzı olarak adlandırdığı bu süreç, bireyin hayatını nasıl yaşadığını, problemlerini nasıl çözdüğünü ve kişiler arası ilişkilerinde nasıl olduğunu belirlemektedir (Adler, 1985). Bu bilgi bireyin hayat karşısındaki direncini, zorluklar ile başa çıkıp çıkamadığını böylece kendisi ve toplumu ile barışık olup olmadığını göstermektedir.

Adler, bireyin hayattaki zorluklar ile mücadele etmesinde cinsiyet açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bununla ilgili olarak kız ve erkeklerin hayata toplumun önceden belirlediği kalıplar (protest kapasiteleri) ile dahil olduğu bilinmektedir. Buna göre toplumda yaygın olarak erkeklerin üstün olmaya teşvik edildiği fakat kızların teşvik edilmediği gözlemlenmektedir. Fakat Adler bu kalıplardan kurtulmanın mümkün olduğunu -özellikle yaygınlaşan demokratik yönetimler sayesinde günümüzde kadının birçok hak elde ettiğini örnek göstererek ortaya koymuştur. Bu nedenle günümüzde kızların protestlerini aşmalarının mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Adler'in kuramında yer verdiği kavramlardan bir diğeri holizm (bütüncül) dir. Bu kavram insanların fiziksel ve sosyal bağlamları içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Bununla bireyin davranışlarını etkileyen ve kişiliğini şekillendiren birçok faktör olduğunu anlatılmaktadır. İnsanların bütün olarak görülmesi gerektiği yönündeki bu yaklaşım son zamanlarda sosyal bilimlerde yaygın olarak kabul görmektedir (Adler, 1964).

Adler dışındaki diğer kuramcılar kişilik konusunda şunları öne sürmektedir: Horney, kişilik gelişiminde sosyal iletişimin ve toplumsal- kültürel etmenlerin rolünü

göz ardı etmektedir. Fakat Fromm bireyin üyesi olduğu toplumun onun ileride sahip olacağı kişilik konusunda önemli bir rol oynadığını söyler. Sullivan ise kişilikte sosyal etkilerin önemi yanında kişilerarası ilişkilere de önem vermiştir (Özkalp, 1991).

3.1.5. Psikososyal Gelişim Kuramı

Erikson kuramında, Freud'un pek çok fikrini kabul etmek ile birlikte psikoanalitik kuramdan belli noktalarda ayrılmaktadır. O, çocuğun; biyolojik dürtülerin esiri olan ya da ebeveynleri tarafından şekillendirilen pasif bir varlık olduğuna dair yaygın inancın tersine, onun çevresine nasıl uyum sağlayacağını araştıran, meraklı, aktif bir birey olduğunu savunur (Erikson, 1963).

Freud'a kıyasla Erikson cinsel dürtülere daha az, sosyal ve kültürel etkilere daha fazla vurgu yapar. Gelişimi, içsel dürtüler ve dışsal (kültürel-sosyal) talepler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak görür. Freud'a göre gelişim fiziksel gelişimin sürdüğü yaşlar ile sınırlı iken Erikson'a göre gelişim yaşam boyu devam etmektedir. Böylelikle Erikson'a göre bireyin zamanla oluşturduğu kişiliği onun kaderi değil, bireyin kendi çabası ile geliştirebileceği bir yapısıdır (Hoffman, 2004).

II. BÖLÜM

SOSYAL ÖĞRENME KURAMININ TOPLUMSAL HAYATTA

YANSIMALARI

1. Sosyal Öğrenme Kuramı'na Katkıda Bulunan Kuramcılar

1.1. Dewey

Dewey eğitim alanında ortaya koyduğu çalışmalarda eğitimin sosyal bir süreç, okulun ise deneysel öğrenme için en uygun çevre -kendi deyiimiyle demokratik özgür bir toplum- olduğunu söylemiştir. Dewey, sosyal ortama verdiği önem ile sosyal öğrenme kuramının ilk kurucularından sayılmaktadır.

Dewey eğitimin öğrenciler ve öğretmenlerin özgür bir araştırma ortamının olduğu demokratik bir ortamda daha etkili bir şekilde yapılacağını düşünmektedir. Dewey tasarladığı bu ortamı oluşturmak için laboratuvar-okul fikrini önermiş (Dewey, 1976); buna göre okulun hayatın merkezinde olması gerektiğini savunmuştur. Dewey'e göre okul gerçek yaşamla bağını koparmamalıdır. Okul, toplumun tüm kesimleriyle etkileşim içinde olmalı ve onlar ile ortak ilişkiler geliştirmeye çalışmalıdır. Dewey'in demokratik eğitim düşüncesi, toplumun merkezinde okul, okulda verilen eğitimin merkezinde de öğrenci şeklinde özetlenebilir. Ona göre okul hayatın deneyinin yapıldığı bir laboratuvar işlevi görmelidir. Bu şekilde yapılandırılacak okul ortamı yaşama ait problemlerin çözümüne okul sıralarından başlayarak katkıda bulunarak bireyin yaşamı boyunca yaşam becerilerini kazandıracaktır.

1.2. Vygotsky

Vygotsky, sosyal öğrenme kuramına potansiyel gelişim alanı (Zone of Proximal Development) kavramını kazandırarak öğrenmenin sosyal ortamda öğrenenin ilgisi dahilinde ve öğretmenlerin rehberliğinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Vygotsky'e göre çocuk için öğrenmede temel olarak iki düzey vardır. İlki hali hazırda var olan gelişim düzeyidir; çocuğun herhangi bir yetişkinin yardımı olmaksızın kendi kendine oluşturduğu gelişim düzeyidir. Diğeri ise ileri gelişim düzeyi olan ancak bireyin bir yetişkinin rehberliğinde gösterebileceği potansiyel gelişim düzeyidir. Buna göre ikisi arasındaki fark, çocuğun "Yakın gelişim alanı" nı ortaya koymaktadır (Kerr,1999; akt, Çeçen,2000).

Yaptığı araştırmalar ile bireyin bilişsel gelişiminin ve diğer özelliklerinin bir yetişkin ya da başka çocuklarla etkileşiminde ortaya çıktığı ve geliştiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bilgiler, bireyin çevresinin, yakın gelişim alanı açısından önemini göstermektedir.

1.3. Rotter

Sosyal öğrenme kuramına adını veren Rotter'dır. Rotter'e göre insan, hayatına etki eden yaşam deneyimlerini yönlendirebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır; fakat dış uyarıcılar ve pekiştiricilerden etkilenmektedir.

Birey pekiştireçlere iç denetim ve dış denetim odaklı olmalarına göre farklı davranmaktadır:

- İç denetim odaklı insanlar pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğunu düşünerek kendi yaşamlarından sorumlu olduklarını düşünürler ve buna uygun davranırlar.

- Dış denetim odaklı insanlar pekiştirmenin dışsal güçlere bağlı olduğunu düşünerek sahip oldukları yetenekleri ile çok az şeyi değiştirebileceklerine inanırlar. Bu yüzden buldukları konumu değiştirmeye çalışmamaktadırlar.

Bununla birlikte Rotter (Rotter, 1954) 'a göre bireyler davranışın olumlu sonuçlarını isterken olumsuz sonuçlarından kaçınmaktadır. Bu nedenle bireyler olumlu sonuç umdukları veya olumlu sonuç olasılığının fazla olduğunu gözlemlediği davranışları yapma eğilimindedir (Rotter, 1982). Öyleyse davranışın, bireyi davranışı tekrarlamaya yönlendiren olumlu sonuçlar aracılığı ile pekiştirildiğini söyleyebiliriz.

Rotter, bireyin olumlu davranış yapması için kendisini yeterli bulması ve davranışının gerekli olduğuna inanması gerektiğini öne sürmektedir. Yeterlilik (efficacy) beklentisi olarak adlandırdığı bu kavram bireyin davranışı yapabileceğine dair inancını ifade etmektedir. Buna göre bireyin beklentilerini gerçekleştirme yeterliliği ile davranışın kendisine sağlayacağı sonuçlar arasındaki fark ne kadar az olursa bireyin o davranışı gerçekleştirme oranı o kadar yüksek olmaktadır (Bandura, 1977).

Konu ile ilgili verilecek örnek bu kuramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır: Bireyin (kişi) sağlık nedenleri (sonuçları) ile sigarayı bırakmasını ele alalım. Birey sigarayı bırakmasının (davranış) sağlığı (sonuç beklentisi) açısından kazançlı olacağına inanıyor ve bu eylemi (yeterlilik beklentisi) gerçekleştirebileceğini düşünüyorsa sigara bırakma davranışı onun için anlamlıdır. Bu analiz, bireyi sigara bırakmaya yönlendirecektir (Rosenstock, 1966).

Bu kuram özellikle sigara kullanımı, bağımlılık, diyet gibi rahatsızlıklara uygulanmıştır. Bu tür rahatsızlıklarda hastanın hastalığı yeneceğine dair inancı ve

hastalığın seyrine (sonuçları) dair hastaya verilen bilginin hastalığını iyileştirdiği tespit edilmiştir (Becker, 1985).

Bireyin olumsuz davranışlardan sakınarak olumlu davranışı yapmaya çalışarak kendini geliştirdiği yukarıda belirtilmişti. Rotter, olumlu davranışın istenirliğini arttıran araçlar olarak pekiştiricilerin (reinforcement) önemine vurgu yapar. Olumlu şeylerin pekiştiricisi (ödül değeri) daha yüksektir. Pekiştiric bireyi eyleme geçiren güçtür. Bilindiği gibi davranışçı kuram da pekiştirece büyük önem vermektedir. Fakat davranışçılıktan farklı olarak Rotter öğrenmede motivasyon, duygu ve bilişsel süreçlere de yer vermekte ayrıca onların önemine de işaret etmektedir (Bayrakçı, 2007).

Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler, davranışçıların iddia ettiği gibi tesadüfi uyarıcılara maruz kalmamakta, çevresi tarafından bilinçli pekiştireçlere maruz kalmaktadır. Bireyler çevresinin istediği (bilinçli) davranışı yaptığında onlar tarafından maddi ya da manevi olarak ödüllendirilmektedir. Böylece sosyal öğrenme kuramcıları, öğrenme konusunda davranışçılığın insanların bireysel davrandığını iddia ederek göz ardı ettiği sosyal yönlere değinir. Ayrıca sosyal öğrenme kuramcıları, öğrenmede içsel, öznel (kendimizi ödüllendirmemiz, cezalandırmamız vb.) pekiştireçlere de yer vermektedir (Malone, 2002). Bunlar:

Sosyal Pekiştiric: Davranış ve kişiliği şekillendiren pekiştiricilerin en güçlüleri sosyal onaylama, dokunma, teşvik vb. pekiştiricilerdir.

Öznel Pekiştiriciler: Bireyin yapması gereken davranışları (bir saat çalışırsam, bir parça kek yiyebileceğim) başkasının bir etkisi olmadan kendisinin yapması, sürecin sonunda kendisini ödüllendirmesidir.

Dolaylı Duygusal (Arousal) Duygu: Bireyin bir durum ile karşılaştığında o durumu kendisinin yaşadığını düşünerek (empati) onu yaşayan bireyin duygu durumunu anlamaya çalışmasıdır.

Dolaylı Pekiştireçler: Diğer insanların davranışlarının ödüllendirilmiş veya cezalandırılmış olduğunun gözlemlenmesi bireye o tür davranışı yapıp yapmama konusunda fikir verir. Örneğin olimpiyatlarda fiziksel performansın kazanılan altın madalya ile pekiştirildiğinin görülmesi kendisinin bu ödüle sahip olması için benzer davranış (performans) sergilemesi gerektiğini düşündürür. öğrenilmesini sağlar. Bireyin ilgi alanına giren davranışlar (hobi) ya da yapmaktan çekindiği davranışlar (fobi) bu yol ile öğrenilmektedir.

Anlamsal Genelleştirme: Bireyin yaşamında istenmeyen bir tecrübeye sahip olması bu durumu ilgili ya da ilgisiz her duruma genellemesine neden olmaktadır.

Kurala Dayalı Öğrenme: Bireyler duruma özgü (aşırı düzenleme, aşırı genelleme) olan onaylanabilecek kuralları öğrenmektedir.

Bireyler duyguları dolaylı olarak öğrenirler (empati/ sempati). Davranışların çoğu amaçlı ya da amaçsız bir gözlem sonucu öğrenilmiştir. Benlik saygıları düşük, aşırı bağımlı, önceden onaylanarak ödüllendirilmiş, istenen davranışta uzmanlaşmak için motive edilmiş bireyler (substantial) istenen davranışı daha kolay gerçekleştirmektedir. Bireye hangi davranışın onaylandığını gösteren bu pekiştireçler (veya cezanın) sadece dışsal değil, içsel de olabilmektedir (Malone, 2002).

1.4. Bandura

Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denildiğinde Bandura akla gelmektedir. Kuramı sistemleştirerek ana hatlarını çizen Bandura (1986), bireyin bir davranışı

öğrenmesinde doğrudan kendisinin tecrübesine gerek olmadığını, başkalarının deneyimlerini gözleyerek (dolaylı olarak) de pek çok şeyi öğrenebileceğini ortaya koymuştur. Bireyin birçok bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psiko-motor davranış kazanmasının; beğendiği, saygı duyduğu yetişkinleri model alarak gerçekleştiğini savunmaktadır.

Bu kurama göre, sosyal davranış başkalarının davranışının model alınması yoluyla öğrenilir. Davranış olumlu ödüllerle güçlenir, olumsuz tepkilerle zayıflar. Gözlemleyen için, davranışların dolaylı etkisi, sadece davranışların sonuçlarından değil, gözlemleyenlerin karakteristik yapısından da kaynaklanmaktadır. Model ile gözlemleyen karakter özelliklerinin benzerlikleri davranışın model alınma oranını arttırmaktadır. Model alınan kişinin statüsü, rekabet gücü ve modelin toplumda diğerleri ile olan etkileşimi, modellemenin ne kadar gerçekleşeceği konusunda bilgi verir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005: 363-382).

Model alma ile öğrenme; model alma (modeling), gözlemleyerek öğrenme (observational learning), taklit (imitation), özdeşleşme (identification), içselleştirme (internalization) gibi terimlerle de açıklanmaktadır (Bandura, 1971).

Taklit, çocuklukta daha çok önem kazanmaktadır. Birey yemek yeme alışkanlığı, cinsel yönelimler ve saplantılar, asabiyet, baskıcı tutumlar vb. özellikler taklit yoluyla kazanır. Taklitte, taklit edilen insanın kim olduğu fazla bir önem taşımamak ile beraber önemli olan taklit edilen unsurdur. Özdeşleşme ise örnek alınan kişinin; davranışlarının, kurallarının, görüşlerinin, kişiliğinin, birey tarafından bilinçli ya da bilinçsiz benimsenmesidir. Özdeşleşmede önemli olan taklit edilen kişidir. Bandura'nın modelleme süreci şu aşamalardan oluşur (Bandura, 1977):

Dikkat: Bireyler davranışı öğrenmek için model aldığı davranışın özelliklerine dikkat eder.

Hatırlama: Birey gözlemlediği bu davranışın detaylarını hatırlamaya çalışır.

Yeniden üretme: Birey model davranışa kendine özgü özellikler katarak davranış konusunda kendine özgü karşılıklar üretir.

Motivasyon: Birey gözlemlediği davranışı gerçekleştirebilmesi için bu konuda yeterli motivasyona sahip olmalıdır.

Bandura, çocukların davranışları model alarak öğrenmesi konusunda “Bobo Doll Deneyi” adını verdiği bir araç geliştirmiştir. Bu araçla gerçekleştirilen araştırmada çocuklar üç gruba ayrılmıştır: Birinci grup saldırgan yetişkin modeli ile baş başa bırakılmış; ikincisi pasif aile modeli ve sonuncusu ise yetişkin model ile etkileşim içine girmiştir. Herhangi bir etkileşime maruz bırakılmayan grup ise kontrol grubudur. Araştırma her grubun etkileşim içinde olduğu modelin yaptığı davranışlarını yapacağını varsaymıştır. Buna göre pasif gruptaki çocukların modeli onların birbirleri ile barış içerisinde oynamalarını isterken saldırgan gruptaki çocukların modeli birbirlerine sözel ve fiziksel olarak saldırmalarını söylemektedir. Sonraki aşamada tüm gruptaki çocuklardan ortama bırakılan bebek ile oynamaları istenmiştir. Çocukların bebek ile kurduğu ilişki gözlenmiş ve hipotezi doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre saldırgan modele maruz bırakılmış çocukların saldırgan modeli taklit ederek bebeğe saldırdığı gözlenmiştir. Bunun yanında saldırgan davranışın cezalandırılmış olmasına tanık olan çocukların o davranışı taklit etmekten çekindiği gözlenmiştir. Bu araştırma ile bireyin sadece davranışı gözlemlemediği, davranışın çevre tarafından nasıl algılandığına ve davranışa çevrenin tepkisinin ne olduğuna da dikkat ettiğini ortaya koymuştur. Böylece

istenmeyen davranışa toplum tarafından verilen tepkinin gözlenmesinin bireyi bu davranıştan uzak tutma konusunda etkili olduğunu göstermektedir (Bandura, 1977).

Cinsiyet de bireylerin belirli şekilde davranmasına neden olmaktadır. Genelde birey hangi cinsiyet sahip ise kendisi ile aynı cinsiyete sahip aile bireyini daha çok modellemektedir (Maccoby, 1992). Kızlar annelerini, kız kardeşlerini ve diğer büyüklerini; erkekler ise babalarını, erkek kardeşlerini ve diğer aile büyüklerini modellemektedir. Çocuklar gelecekte toplumda üstlenecekleri rollere hazırlık amacıyla küçük yaşlardan itibaren cinsiyetlerine uygun şekilde yetiştirilmektedir. Buna göre küçük kızlar sessiz olarak yetiştirilir. Böylece çocuklar çevre tarafından kabullenilmesi mümkün olmaktadır.

Zabala'ya göre, sosyalleşme "birincil" ve "ikincil" aşamaları olan bir süreçtir. İlk aşama erken çocukluk döneminde tamamlanır ve birey toplumun bir parçası haline gelir. İkinci aşamada ise, zaten sosyal bir varlık olan birey, toplumdaki rol dağılımı ve işbölümünde nerede olacağını öğrenir.

Berger'in ifadesiyle; sosyal dünya, ancak sosyalizasyon sürecinde bireyin içerisinde özümseir. Bu yolla toplum, sadece bireyin hareketlerini kontrol etmez aynı zamanda, kimliğini, düşünce ve duyguları da biçimlendirir. Böylece toplumun yapısı, bireyin kendi bilincinin bir yapısına dönüşür (Berger, 1982).

Bandura bu konuda çalışarak, sosyal çevrenin ve model almanın öğrenme üzerine etkilerini, ilkelerini ve süreçlerini ortaya koyan Sosyal Bilişsel Kuramı ortaya koymuştur.

Her ne kadar Vygotsky birebir doğrudan etkileşim ve çocuğa yardım yoluyla bilişsel kapasitenin artırılması konusunda fikir belirtmişse de bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilendiğini kabul etmektedir. Bandura ise tam bu

noktada dikkatleri başka bir yöne çekerek, aslında her şeyin yalnızca doğrudan etkileşimle değil, başkalarının davranışlarını gözleyerek de, model alarak da öğrenilebildiğini vurgulamıştır. Vygotsky'nin fikirlerine karşı değil bir bakıma tamamlayıcı bir görüş ortaya atmıştır (Bacanlı, 2011).

Miller ve Dollard'ın Sosyal Öğrenme ve Taklit (1941) adlı kitapları da, Bandura'yı oldukça etkilemiştir. Bandura, bu etkilenme dolayısıyla, taklit yoluyla öğrenme kavramını genişleterek gözlem yoluyla öğrenmeye dönüştürmüştür. Son zamanlarda ise “ Sosyal Bilişsel Kuram “ adını verdiği kuramında öğrenme ve model almanın genel ilkelerini açıklamaya çalışmıştır.

Bandura, bireyin her zaman doğrudan öğrenmek zorunda olmadığını, başkalarının deneyimlerini gözleyerek de pek çok şeyi öğrenebileceğini savunur.

Bandura'nın Gözlem Yoluyla Öğrenme olarak ortaya koyduğu bu kuram sadece bir kişinin diğer kişilerin etkinliklerini basit olarak taklit etmesi değil, çevredeki olayları bilişsel olarak işlemeyle kazanılan bilgidir. Taklit yoluyla öğrenme ve gözlem yoluyla öğrenme aynı şey değildir (Senemoğlu, 1998) .

Kurama göre birey davranışı; başkalarının davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemlemesiyle elde eder (Elmacı, 2006).

Bireylerin öğrenmelerindeki amaç toplum tarafından onaylanmak istemeleridir. Bireyleri toplumun onayladığı davranışları yapmaya iten bu güçtür. İstenen davranışı sergileyen kişiler toplum tarafından normal olarak tanımlanır. Sosyal öğrenme kuramı, toplumun belirlediği bu ayrımı destekler şekilde normal ya da sapkın (aykırı) davranışların oluşumunu çevresel etkenlere bağlamaktadır. Fakat psikanaliz kuramını savunan Freud'a göre sapkın davranışın temeli bilinçaltı süreçlerde aranmalıdır. Çünkü o, olumsuz davranışların bastırılmış duyguların

sonucu olarak ortaya çıktığına inanmaktadır. Bandura ise saldırganlığın gözlem, taklit, pekiştirme ve özdeşim ile öğrenildiğini savunur. Bunlardan özdeşim yolu Bandura'nın özellikle önem verdiği üzere bireyin cinsiyetlerine uygun davranış örüntüleri ve ahlaki değerler kazanmasında etkili bir yöntemdir (Ritzer, 1996).

Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin sosyal çevrede gözlem ve modelleme yolu ile öğrendiğini savunan bir yaklaşımdır. İnsanlar, özellikle çocuklar, çevreden öğrenirler ve etkilendikleri modeller aracılığıyla toplum ya da buldukları grubun onayını almaya çalışırlar. Sosyal öğrenme kuramı, bu şekilde bireyin sosyal davranışı başkalarının eylemlerini taklit ederek ve gözlemleyerek öğrendiğini öne sürmektedir. Buna göre sosyal davranış, başkalarının eylemlerinin ödüllendirilmiş ya da cezalandırılmış olmasının birey tarafından gözlenerek değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Gökalp, 2009).

2. Sosyalleşme Süreci

Sosyalleşme, başka bir ifadeyle bireyin başkalarının beklentilerine uyum göstermesi ve davranışlarını buna göre ayarlamasıdır. Birey, toplumun beklentilerini, toplum içinde üstlendiği roller aracılığıyla öğrenmekte ve buna göre yaşadığı toplumu, dünyayı ve evreni değerlendirmektedir. Bebeğin yeni dahil olduğu dünyaya uyum sağlama konusunda gösterdiği üstün çaba, sosyalleşmenin bireyin yaşamının ilk yıllarından itibaren önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bebeklik döneminde daha çok fiziki ihtiyaçları karşılamak için diğer insanlarla kurduğu ilişkinin zamanla sosyal ihtiyaçların karşılanmasına dönüştüğünü belirtmeliyiz (Bostancı, 2003).

Bireyin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan toplumsallaşmanın bireye kazandırdığı en önemli sonucun kişilik olduğunu söyleyebiliriz. Kişilik,

herhangi bir davranış, olay ya da tutum konusunda bireyin tutarlı duygu, düşünce ve hareketler sergilemesidir. Toplum içinde her birey kişilik açısından birbirinden farklıdır. Bu farklılığa bireyin sosyalleşme süreçlerindeki farklılıkların neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bireyin gelişimindeki bu farklılıkların kaynağını açıklayan çeşitli yaklaşımlardan da söz etmek gerekir. Kişilik farklılığına doğrudan kalıtımın ya da çevrenin neden olduğunu savunan yaklaşımlar olduğu gibi sosyolojik bir bakış açısıyla bu farklılığa bireyin içinde yaşadığı çevrenin neden olduğunu savunan yaklaşımlar da vardır (Yörükoğlu, 1987).

Bireysel farklılıkların daha çok çevreden kaynaklandığına yönelik bulgular nispeten daha çoktur. Toplumsal etkileşimden yoksun bırakılan bireylerin sosyal gelişiminde görülen eksiklikler çevrenin birey üzerindeki etkinliğini kanıtlamaktadır. Sosyal etkileşimden uzak olma bu kişilerin iletişim kurmalarını sağlayan fiziksel yeteneklerini olumsuz yönde etkilemiştir (Malson, 1972). Öyle ki sosyal etkileşimden uzak bireylerin konuşamadıkları, duygularını belirtmedikleri araştırmalar ile kanıtlanmıştır. Görüldüğü gibi sosyal ilişkilerin olmaması kalıtımla edinilmiş yeteneklerin de işlevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Öyleyse kalıtım toplumsal çevre ile etkileşim sonucu ancak işlevini tam olarak yerine getirmektedir (Özkalp, 1991).

Bebeklik dönemi ile başlayan sosyalleşme süreci, toplumsal ilişkiler ve sosyal iletişim ile yaşam boyu devam etmektedir. Sosyalleşme, hayat boyu süren bir süreç olmasına karşılık en önemli dönemi bebeklik ve çocukluk dönemidir. Bu nedenle sosyologlar erken yaşlarda başlayan sosyalleşme sürecinin önemine değinmekte ve normal bir çevrede yetişmenin bireye kazandırdığı olumlu sonuçlar üzerinde durmaktadır (Berger ve Luckmann, 1996).

3. Sosyal Etki

Bir toplulukta diğer insanların varlığı bireyi yalnız olduğundan farklı davranmaya zorlamaktadır. Onlar ile bir arada yaşamak bazı kurallara uymayı gerektirmektedir. Birey maruz kaldığı taleplere aşağıda açıklanacağı şekilde yanıt vererek uyum göstermektedir.

Sosyal etki bireyi diğer bireyler ile birarada yaşamaya zorlarken fiziksel açıdan bazı sorunlar yaşamasına neden de olabilmektedir. Görünüşte sosyal bir nedeni olmadığı izlenimi veren fiziksel sorunların altında dahi diğer insanlar tarafından beğenilme gibi toplumun kabul ve onayının yatması sosyal etkinin gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir (Adler, 1976, s.131–144). Sosyal etki varlığını, oluşumuna katkıda bulunan kurumlar aracılığıyla daha da hissettirir. Özellikle okul, medya gibi kurumlar bu etkiyi yayma konusunda oldukça başarılıdır.

Kısaca sosyal etki insanların diğerlerinin duygu, düşünce ve hareketlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektir.

3.1. Uyma

Bireyin davranışlarını bulunduğu grup ya da toplumun normlarına göre düzenlenmesidir. Birey grup (toplum) ile anlaşmazlığa düştüğü durumlarda davranışlarını çoğunlukla gruba uyacak biçimde değiştirmektedir. Birey grubun duygu ve düşüncelerinin doğru olduğundan şüphe etmediğinde davranışı benimsemektedir. Kimi zaman bireyler sosyal ortamda toplumun yanlış bir davranış yaptığını bilmelerine rağmen topluluğa aykırı davranıp dikkat çekmemek ve toplum tarafından olumsuz bulunmamak için topluma uygun davranış göstermeye

çalışmaktadır. Konu ile ilgili bir deneyde bireylere bazı sorular sorulmuş, onların bu soruları sözlü olarak cevaplandırmaları istenmiştir. Deney öncesi denek dışındaki topluluk ile yanlış cevap verme konusunda anlaşılma yapıldığından topluluk, yanlış olduğu bari olan sorulara dahi yanlış cevap vermiştir. Deneklerin doğru cevabı bilmelerine rağmen topluluğun (çoğunluğun) verdiği cevaplara aykırı hareket etmemek için sorulara yanlış cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Bu bireyin çoğunluğun görüşüne uyum davranışı içerisinde olduğunu açıkça göstermektedir (Özkalp, 1991).

Bu durum topluluğun birey üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca burada sosyal etkinin genellikle çoğunluğun azınlığı etkilemesi biçiminde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Genel olarak grubun birey üzerinde iki tür etkisinden söz edilebilir. Bunlar, bilgi sağlayıcı ve normatif etkidir. Grup, bireyleri buldukları ortam, dünya ve kendilerinin konumu hakkında bilgilendirir, bir gruba üye olmanın gereklerini anlatır, böylece bireye bir anlam dünyası sağlar. Grubun normatif etkisi ise bireyi gruba uygun davranmaya zorlaması bu şekilde davranmayanlara maddi ya da manevi cezalar uygulamasıdır. Böylece grup içindeki düzen tesis edilmiş olur (Elmacı, 2006).

Bireylerin gruba ya da herhangi bir davranışa gösterdikleri uyum birbirinden farklıdır. Kendine güveni az, dogmatik tutumlara sahip, grubu çekici bulan, grup tarafından benimsenenlerden emin olmayan ve grup içi statüsü düşük bireyler daha çok uyma davranışı gösterirler. Bununla birlikte uyum genelde teşvik edilen bir davranıştır. Bu nedenle çoğu kültürde bireylerin normlara uygun davranışlar göstermesi toplumca daha çok ödüllendirilir. Fakat bazı kültürlerde ise bireyler bağımsız davranmaya teşvik edilmektedir. Fakat bilinçli bir tercih ile bağımsız olma

ile gruptan özellikle farklı davranmak için farklı davranmanın aynı olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca bireyin uyma davranışını genelde toplumun normlarını rasyonel bulduğunda gösterdiğini özellikle belirtmeliyiz (Özbay, 2004).

Toplum, bireylerin hangi koşullarda nasıl davranmaları gerektiğini, hangi davranışlarının norma uygun olduğunu, hangilerinin norma uygun olmadığını belirler. Uyma davranışlarımıza devamlılık ve düzen sağlar. Böylece insanların bir durum karşısında nasıl davranacağını tahmin etmek kolaylaşır. Bu ise bireyi belirsizlikten kurtararak düzenli bir dünyada güven içerisinde yaşamasını sağlar (Bauman, 1996).

3.2. Kabul Etme

Bireyler günlük hayatında çevresindeki insanların istekleriyle sık sık karşı karşıyadır. Eğer karşılan istekler çoğunluk tarafından dile getirilmekteyse birey tarafından kabul edilme olanağı yüksektir. Kabul etme bir uyma davranışdır. Uymadan farklı olarak kabul etme davranışa yol açan etkinin bireye doğrudan istek biçiminde yöneltilmesidir. Özellikle statüsü yüksek bir kişinin, yüz yüze bir ilişki içinde dile getirdiği isteklerin kabul edilme olanağı yüksektir. Ayrıca topluluk tarafından dile getirilen ya da kabul edilme olasılığının yüksek olduğu tahmin edilen isteklerin kabul edilirliliği de aynı şekilde fazladır (Haralambos ve Halborn, 1995) .

“Çoklu istek taktikleri” olarak adlandırılan bir davranışın kabul edilmesini sağlayan taktikler, özellikle bireyin işe kabul edilmesinde başvurduğu bir yöntemdir. Birey önce otoritenin kabul etmeyeceğini tahmin ettiği bir istek ile yetkilinin karşısına çıkar. Bireyin isteği tahmin edildiği şekilde reddedildikten sonra birey asıl

isteğini dile getirir. Bu şekilde davrandığı için bireyin isteği kabul edilir (Bauman, 1996).

3.3. İtaat

Bireyin otorite konumundaki kişiden gelen istekleri kabul etmesidir. Her toplumda bireylere otoriteye itaat etmeleri öğretilmektedir. Bireyin toplumda uymak durumunda olduğu ilk otorite ailesidir. Aile, bilindiği gibi çocuğun itaatkar davranışlarını ödüllendirmekte itaatkar olmayan davranışlarını ise cezalandırmaktadır. Bireyin kendisinin bu tür yaptırımlara bizzat maruz kalmasının itaatkar davranmasında etkisi olduğu gibi bireyin otoriteden gelen taleplere uymayanların maruz kaldığı olumsuz sonuçları gözlemlemesi de itaatkar olmayan davranışlardan kaçınmasına neden olmaktadır (Baumeister R. F ve Bushman, 2010).

Üyesi olduğu gruplar ve diğer insanlar bireyin davranışlarını etkilemektedir. Öyle ki bireyler sosyal ortamda bireysel olduklarından daha farklı şekilde davranmaktadır. Buna bireyin farklı davranışta bulunurken başkaları tarafından gözlenmesi neden olmaktadır. Başkası tarafından gözlenme, bireyi farklı (topluma uygun) davranmaya itmekte, bireyin genel uyarılmışlık durumunu arttırarak bireyin toplum tarafından onaylanan davranışlara yönelmesine neden olmaktadır. Fakat kimi durumlarda olay anında çevrede başka bireylerin varlığı, bireye sorumluluğun diğerleri ile paylaşıldığı düşüncesine neden olarak bireyin toplum tarafından beklenen davranışı göstermesine engel oluşturmakta davranışın diğer kişilerce gerçekleştirilmesinin beklenmesine neden olmaktadır (İçli, 2002).

4. Sosyal Öğrenme Kuramının Sosyal Alanlarda Uygulanması

4.1. Ergenlik Döneminde Rol Model Olarak: Arkadaşlar

Ergenlik dönemindeki bireyleri çalışmasına konu edinen Akers, bu dönemde bireyin daha çok arkadaş gruplarının etkisinde kaldığını gözlemlemiştir. O, bireyin olumsuz davranışlar sergilemesinin kaynağı olarak arkadaş gruplarını göstermiştir. Bu dönemde arkadaşlarla etkileşim ve sosyal olarak kabul edilmenin birey için çok önemli olduğu belirtilmelidir. Sosyal öğrenme birey için son derece önemli olan bu referans kaynakları ile aralarındaki sorunların çözümünde bireylere rehberlik etmektedir (Akers, 1998).

4.2. Rol Model

Çocuğun gelişiminde sosyal öğrenme çok önemlidir. Çocuklar genelde hemsini model alarak öğrenmektedir. Bunun dışında bireyin model aldığı rol-modeller; öğretmeni, ailesi, arkadaşı veya televizyondaki herhangi bir karakter olabilir. Bireyin rol modelin davranışını taklit etmesi, çocuğa toplumda hangi davranışın onaylandığını öğretecektir. Bu nedenle birey onaylanan davranışı yerine getirmeye istekli olacaktır ve bunu gerçekleştirdiğinde toplum tarafından benimseneceğine kanaat getirecektir (Akers, 1985).

Çocukların toplumun onayladığı davranışları öğrenmesinde olumlu ve olumsuz pekiştiricilerin katkısından bahsedilmelidir. Fakat sosyal öğrenmede çocuk, pekiştiric ya da uyarıcıların güdümünde pasif bir konumda değil, o davranışın kabul edilebilirliğini ve onaylanabilirliğini araştırarak eylemde bulunan aktif bir eylemci konumunda olduğu da hatırlatılmalıdır. Pekiştiriciler, bireyin belirli bir davranış sergilemesi için verilmektedir. Bireyin bunun aksine davranış sergilemesi çevresi

tarafından dışlanması ile sonuçlanmaktadır. Sonuç olarak olumlu pekiştiricilerin çocukların eylemi sürdürmekte istekliliğini arttırdığı belirtilmelidir (Rotter, 1982).

Davranışın oluşması davranış ile norm arasında karşılıklı kabul edilebilirliğe bağlıdır. Bunun dışında bireye davranışta bulunması için yardımcı olan motivasyonlardan en önemlisi ailenin çocuğa yönelik koşulsuz sevgisidir. Çocuğun aile dışındaki arkadaş grupları, öğretmen gibi kişilerden onay alması da yapacağı eylemler için önem taşımaktadır (Özkalp, 2007).

4.3. Suç Davranışı

Sosyolojinin alt alanlarından biri olan suç konusu ise; suç, sapkın davranışlar, şiddet ve sosyal kontrol gibi toplumsal olguları konu edinir. Günlük dilde sapma, kabul gören bir yoldan ayrılmak anlamına gelir. Terim olarak ise bireyin toplumun ya da belirli bir grubun normlarına aykırı (uygun olmayan) davranışlarda bulunmasıdır. Sapma kavramı, bir kurala uymama sonucu meydana gelen istenilmeyen (uygunsuz) davranışları ifade ederek suçtan daha geniş anlamlar içermektedir (Giddens, 2005: 203). Yine bu konu ile ilgili bir diğer kavram ise şiddettir. Şiddet, bireyin fiziki güç kullanarak toplumca istenmeyen (olumsuz) bir davranış sergilenmesini ifade etmektedir (Hamilton, 2000).

Sosyal öğrenme kuramının başka bir uygulama alanı şiddettir. Birey başkalarının kötü ve saldırgan davranışlarını gözlemleyerek bu olumsuz davranışlar sonucu mahkum olanların yaşadığı olumsuz durumları görerek olumsuz davranışlardan kaçınması mümkündür. Şiddet görme konusunda da toplumsal cinsiyet açısından farklılıkların olduğu görülmektedir. Mihalic ve Eliot'un (1997), bulgularına göre bu konuda erkekler fiziksel özellikleri ve kendilerine atfedilen

toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle şiddete daha az maruz kalmaktadır. Kadınlar ise kendilerine atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri nedeni ile bugüne kadar hep daha çok zarar gören taraf olmuştur.

Şiddetin nesiller arası aktarımı sosyal öğrenme kuramının kapsamıdır (Mihalic ve Elliott, 1997). Mihalic ve Eliot'a göre ailelerinin şiddet uyguladığını gören çocuklar da öğrendikleri bu saldırgan davranışları çevresindekilere göstermektedir. Yani bu kuram ile suça karışanların bu saldırgan davranışı çevrelerinden öğrendikleri iddiasında bulunmaktadır. Saldırgan davranışı öğrenme süreci ise sosyal öğrenme kuramının öne sürdüğü şekilde tekrar süreçleri, motor üretim süreçleri, içgüdü ve motivasyon süreçleri sonucu gerçekleşmektedir.

Sosyal öğrenme kuramı, istenmeyen davranışların kaynağı olarak çevreyi göstermektedir. Bu nedenle bireyin yaşadığı çevrenin onun olumlu ya da olumsuz davranışlar göstermesinde önemli etkisinin olduğunu savunmaktadır. Psikanalist yaklaşım ise olumsuz davranışların kaynağı konusunda geçmiş yaşantıları göstermektedir. Buna göre özellikle ilk yedi yaş döneminde anne sevgisinden mahrum olmasının onu olumsuz olarak etkilediği onun anormal bir kişilik geliştirmesine neden olduğu gözlemlenmektedir. Geçmişte olumsuz davranışlara maruz kalmış bireylerin ileriki yaşamında sapkın davranışlara ve suça yöneldiği görülmektedir (Haralambos ve Holborn, 1988).

Sosyal öğrenme kuramına göre suç eylemlerinde kişisel özelliklerden çok çevre etkilidir. Buna göre genelde bireyler olumsuz davranışları akran grubu, aile, okul gibi toplumsal kurumlar içerisinde (çevre) edinmektedir (Becker,1963; Akt. Bean, 2003).

4.4. Cinsiyet Roller

Birey için modelleme araçlarından biri de medyadır. Neredeyse her konuda modelleme işlevi gören medya, cinsiyete ilişkin roller konusunda da ciddi bir modelleme aracıdır. Medya; kadın ve erkeklerin nasıl olmaları gerektiği konusunda bireyleri modellemektedir. Bu modelleme hangi davranış ya da modelin ideal olduğunu göstererek bireyin istenen şekilde davranmasını sağlamaktadır. Bu normlara uymaya çalışırken bireyler zorlanabilmektedir. Medyada belirli aralıklar ile sürekli pekiştirilen bu davranışlar, bireylerin fiziksel ve ruhsal yapısında istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Medyada kadınların ince olmaları gerektiği konusunda yapılan yayınlar sonucu bu norma uymaya çalışan genç kızlar ince olmak için her türlü girişimde bulunmakta hatta bu nedenle sağlığına (bulima) zarar verebilmektedir. Bu olgu, sosyal etkinin gücünü göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir (Ritzer, 1996).

Toplum tarafından bireyin cinsiyetine özgü roller belirlenmiştir. Bireyin bu rollere uygun şekilde davranması beklenmektedir. Cinsiyete özgü şekilde ayrışmayı temsil eden isimlendirmeler, beklentiler, onaylamalar ya da cezalandırmalar, bireyi çok küçük yaştan itibaren cinsiyete özgü kalıplara uygun hareket etmeye zorlar. Genelde toplumda erkeklerin kadınlardan daha üstün görüldüğü bir toplumsal düzen hakimdir. Bu düzende kadınlar güçsüz ve çaresiz olarak nitelendirilir. Fakat erkeklerin de benzer bir durum içinde olduğu söylenebilir. Erkeklerin duygusal olması, toplum tarafından toplumsal cinsiyet rolüne uygun bir davranış olarak değerlendirilmediği için hoş görülmemektedir. Görüldüğü gibi toplumsal cinsiyet, bireyin hayatının bütününe toplumun istediği şekilde düzenlemektedir. Öyle ki bu

durum kadın ve erkeklerin yaptıkları işler konusunda farklılıklara varıncaya kadar her alanda bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır (Tezcan, 1984).

Bandura, sosyal durumlardaki öğrenmelerin büyük ölçüde taklit (modelleme) gerçekleştiğini savunmaktadır. Özellikle çocukların yeni sosyal davranışlar öğrenmeleri, buldukları gelişim dönemi itibarıyla çevresinde önem verdiği bireylerin (örn. ebeveyn, öğretmen, arkadaş) davranışlarını gözlemlenmeleri ve model almalarıyla olur. Bu öğrenme bireyin davranış ve sonuçları başkasında gözlemlenmesiyle gerçekleştiği için dolaylı öğrenme olarak adlandırılmaktadır (Bandura, 1977).

Miller, kitabı Gelişimsel Psikolojinin Kuramları'nda sosyal öğrenme kuramını içine alan araştırmasında ahlaki gelişim ve cinsiyet rollerinin öğrenime sağladığı katkılara özel bir yer vermiştir. Sosyal öğrenme kuramları, bu iki yeteneğin kazanımı ile ilgili gözlemsel davranışları da ortaya koymaktadır. Cinsiyet rollerinin gelişimi, bireyin aynı cinsteki aile bireyinden cinsiyet rollerini öğrenmesiyle gerçekleştiği üzerine kurulmuştur (Miller, 1956).

Sosyal öğrenme kuramına göre, cinsiyet gelişimi bireyin karşılaştığı tüm etkileşimleri içeren çok sayıda sosyal faktörün etkisi altındadır. Toplumsal cinsiyet sonucu birbirinden aşırı oranda ayrılmış toplumlarda, bireyler bu sosyal etkilere daha çok maruz kalmaktadır. Bu toplumlarda hayatın her alanı kadın ve erkek diye ayrılmıştır. Bu nedenle kadın ve erkeğin birbirleri ile etkileşimleri oldukça sınırlıdır (Rosenstock, 1988).

Cinsiyet rollerinin toplumsallaşması ile erkeğin para kazanmasına bağlı olarak sağladığı gücün toplumsal alanlarda pekiştirilmesinin bireyi evde otorite haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu toplumsal normlar, toplumsallaşma ile

sürekli aktarılarak üzerinde tartışmaya yer vermeyecek şekilde toplumda yasalaşmıştır (Mihalic ve Elliott, 1997). Buna göre erkekler çocuklarına küçük yaştan itibaren baba rolü benimsetilir ve o da baba (baba, kardeş, amca, büyükbaba, ailenin arkadaşı, komşu) rolüne uygun olarak davranmaya çalışmaktadır.

4.5. Akademik Başarı

Buraya kadar davranışın ortaya konulmasında sosyal öğrenme kuramından nasıl yararlandığını gördük. Bu kuramdan suçlu davranışı engelleyebilecek rehberlik edici programlarda da yararlanılmaktadır. Rehberlik edici programlar; iyi davranışı olumlu şekilde pekiştirerek bireyin çevre ile bütünleşmesini sağlamaktadır (Jones-Brown, 1997).

Bilindiği gibi rehberlik programları okullarda planlı bir şekilde uygulanmaktadır. Sosyal öğrenmenin bireyi davranışa yönelten etkenlerden biri olarak varsaydığı istenen davranış ile istenmeyen davranışın ayrılması, sınıf ortamında öğretmenlerin öğrencilerini başarılı olmaya teşvik etmelerinde yararlandığı bir pekiştiricidir. Öğretmen sınıf ortamında buna benzer bir uygulama ile oturulan yerin düzenini değiştirerek istenilen davranış sergileyen öğrenci ile sergilemeyen öğrenciyi birbirinden ayırmaktadır. Bu ayırım ile öğrenciyi istenen davranışı gerçekleştirmeye yöneltmektedir.

4.6. Olumsuz Davranışın Engellenmesi

Sosyal öğrenme kuramı, saldırganlık ve şiddetin engellenmesi konusuna da uygulanmıştır. Feshbach ve Singer, TV'deki şiddet içerikli programlara genç erkeklerin nasıl tepki göstereceğini araştırmıştır. Sonuçlar, televizyonda şiddet

içerikli programların yayınlanmasının çocukların şiddet gösterme oranını azalttığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, şiddet içermeyen programları izleyen gençlerin şiddet görsellerine tanık olan gençlerden daha saldırgan davranış gösterme eğiliminde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç; bireyin yalnız davranışı gözlemlemediğini, özellikle olumsuz davranışın karşı tarafta yarattığı sonuçları da gözlemleyerek ona göre davranış sergilediğini göstermektedir. Böylece televizyondaki herhangi bir karakterin başkasına şiddet göstermesinin karşılıksız kalmadığını maddi ya da manevi olarak cezalandırıldığını gözlemleyen birey, şiddet içerikli program izlemeyen bireye göre şiddetten daha çok uzak durduğu sonucuna ulaşabiliriz (Pianta, 1996).

Sutherland, bireylerin aile ve arkadaş gruplarından suçu öğrendiğine inanır. Bunun dışında çevre ya da TV deki saldırganlığın gözlenmesi ile saldırganlığın modellendiğini ileri süren kuramcılar da vardır. Böylelikle saldırganlık gibi uygunsuz davranışların modellerden öğrenildiği söylenilebilir. Bu nedenle bireyler, kendilerini olumlu davranışa yönlendirecek modeller edinmelidir. Çünkü uygun model eksikliği nedeniyle bireyler uygunsuz davranışlara yönelmektedir (Mihalic ve Elliott, 1997).

Amsel'in frustration (engellenme) kuramına göre seri katillerin şiddet içeren davranışlarının nedeninin nefret olduğunu söyler. Geçmişte kendisini azarlamış ya da olumlu bir kişilik geliştirmesine engel olmuş kişilere (aşağılayan) şiddet göstermektedir. Çünkü bireyin kendisi de geçmişte çevresinden benzer uygulamalar görmüştür. Bu nedenle kendisine olumsuz duygular yaşatanlara aynı şekilde davranarak onlardan intikam almaktadır (Rossetti, 1995).

Saldırganlığın engellemesi konusunda ise kuramcılarının birkaç önerisi vardır. Bilişsel davranış terapisi, bireylerin sadece kendilerini olumsuz davranışlardan uzak

tutmaları gerektiğini değil düşüncelerini de olumsuz düşüncelerden arındırması gerektiğini öne sürer. Buna göre bireylere gözlemsel öğrenme yanında beklentilerini arttırma konusunda da yardım edilmelidir. Bireylerin içinde var olan kötü duyguların sanal ortamda giderilmesini sağlayan video oyunları ve saldırganlığın zararlarından bahsedilmesi yolu ile kamuoyunda farkındalık yaratılması saldırganlığı azaltma konusunda bireylere yardımcı olabilir. Ayrıca bireyin olumlu davranışlarına karşılık ödüllendirilmesinin de saldırganlığı engellemeyi katkıda bulunduğunu ifade edebiliriz (Akers, 2002).

Saldırganlık gibi olumsuz davranışların sosyal olarak öğrenildiğine uzunca değinilmesinin ardından toplumun bireylere nasıl kazandırıldığına değinelim. Bilindiği gibi değerler davranışların kültürel belirleyicileridirler ve bir kültürün üyelerinin uyması ve kaçınması gereken davranışları ifade etmektedir (Reisinger ve Turner, 2003: 79). Toplum, kültür aracılığıyla bireyin hangi davranışları yapıp hangilerinden kaçınacağını belirlemiştir.

Bireylerin tutum ve davranışlarının sınırlarını belirleyen bu kurallar bireye diğer bireylerin belirli bir durum karşısında nasıl davranacağını öngörme buna göre hareket etme imkanı sağlar. Böylece toplumun istediği düzen ortamı sağlanmış olmaktadır. Bu ortam bireylerin birbirlerine güven duydukları, toplumsal ilişkilerin ve düzenin düzenli bir şekilde sürdürüldüğü bir ortamdır (Dönmezer, 1978).

4.7. Olumlu Davranış Kazandırılması

Birey çevresinde kendisine farklı değerler sunan birçok modellerin ile kuşatılmıştır. Bunlardan hangisine yöneleceğine karar vermesi, bireyin seçimine bağlıdır. Bireyler bu seçimi gerçekleştirirken kendi değer, ilgi ve yeteneklerinin

farkında olmalıdır. Kendi değerlerinin farkına varmayan bireyler -özellikle gençler- akran gruplarının ve popüler kültürün propagandasının olumsuz etkisinde kalabilmektedir (Simon, Leland ve Kirschenbaum, 1972). Bu aşamada kendisinden beklenen; hayatını nasıl yaşayacağı, seçim ve karar almada nasıl davranacağını belirlemesi ve kendi değerlerinin ne olduğunu ortaya koymasıştır (Simon, Leland ve Kirschenbaum, 1972). Çünkü bireyin değerlerini belirleyip açıklığa kavuşturması, karar alma sürecini kolaylaştırılabilir. Bireyler bu süreçte konu ile ilgili uzman görüşüne ve desteğine ihtiyaç duyabilmektedir. Okullarda rehber öğretmenler bireyin karar alma süreçlerine yardımcı olmakta; bireye sınıfta yaptırdığı oyunlar, okulda açılan sergiler, ihtiyaca yönelik alıştırmalar ve özel etkinlikler yolu ile bireye değerlerini açıklama fırsatı yaratarak model seçimine destek olabilmektedir (Ryan, 1991).

Son yıllarda değer eğitimi ile bireyin davranışta bulunurken toplumsal ve evrensel değerlerin farkında olarak hareket etmesi gündeme gelmiştir. Böylelikle eğitimin en önemli işlevinin bireyin topluma uyumunu sağlama olduğu konusunda bir farkındalık oluştuğu gözlenmektedir. Değer eğitimi bireyin kendi duygu, inanç ve eylemlerinin farkına varmasını, eleştirel ve yaratıcı düşünmesini, iletişim ve sosyal becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Kirschenbaum, 1995). Bu eğitim ile birey değerlerine uygun bir kimlik sahibi olmaktadır. Toplumlar kendine, çevresine ve mülkiyete saygı gösteren sorumlu, dürüst, güvenilir, yardımsever, sadık bireyler olmalarını beklemektedir (Lickona,1992).

Günümüzde eski klasik anlayışların terk edilip yerini yeni anlayışlara bırakılması ile birey bilgiyi kendi deneyimleriyle yapılandırma imkanına kavuşmuş bireyin öznelliğine daha çok vurgu yapılmıştır. Ayrıca bilginin; kültürel çevreden,

adetlerden ve değerlerden bağımsız olmadığı; öznel bir yönü olduğuna değinilerek biricikliği vurgulanmıştır. Bu gelişmeler, bilişsel alan kazanımlarına verilen değerin değer öğrenime de verilmesini gündeme getirmiştir (Ergün, 1997).

Durkheim'e göre eğitim toplumsallaşma aracılığıyla bireye norm ve değerler kazandırmaktadır (Ünal, 1999). Eğitim, belirli amaçlar doğrultusunda bireylerde belirli davranış becerisi geliştirme ve istenmeyen davranış değiştirme sürecidir (Ergün, 1997).

Eğitimin planlı olarak gerçekteştirildiği okullar, bu amaca hizmet ederek bireylere onların gösterecekleri başarılarla göre toplumda belirli bir statü edinecekleri öğretilir. Bunun yanında ileride toplumda üstlenecekleri sosyal rollerine okul ortamında hazırlanmalarına sağlanır. Aynı zamanda okul, çocuuğa toplumdaki yerleşik politik sistemi, kurumsal hiyerarşik ilişkilerini öğretir. Buradan okulun toplumsal düzeni korumaya katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Çocuğun fiziksel, bilişsel ve dil gelişimiyle paralellik gösteren sosyal gelişimi; toplumsallaşma, benlik ve kişilik gibi süreçleri kapsar. Bu gelişim, çocuuğun dünyaya gelmesi ile başlar ve yaşam boyu devam eder. Sosyal gelişim, bireyin sosyal bilgiyi toplumda öğrenerek içselleştirilmesi ile gerçekteşir. Sosyal bilgi, planlı bir eğitim faaliyetinin sürdürüldüğü yerlerde doğrudan ya da planlanmamış bir eğitim ortamında dolaylı yollarla bireye kazandırılır. Sosyal gelişim bireyin temel gelişimsel özelliklerine göre, bireyin olumlu sosyal davranışlar, ahlaki ve duygusal beceriler kazanmasını, olumsuz davranışlardan ise kaçınmasını gerçekteştirmeyi amaçlamaktadır. (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

4.8. Din

Çocukta dini duygunun uyanıp, gelişmesi, zihinsel ve ruhsal gelişmesi ile paralellik gösterir. Bu yüzden çocuğun dini düşünce ve duygu gelişimi diğer özellikleriyle birlikte, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. (Doğan-Tosun, 2003;116)

Ailedeki din eğitimi, sonraki dönemlerde gerçekleşecek öğrenmelerin de temelini teşkil ettiğinden dolayı dikkate alınmalıdır. Duygusal ağırlıklı davranışlar erken dönemde ve ailede öğrenilir. Dini davranışlar duygusal boyutu ağırlıklı olan davranışlardır. Ailedeki fertlerin davranışları bu açıdan çocuk için hayati öneme sahiptirler. Huzursuz, geçimsiz, tutarsız ve kavgalı ailelerin çocukları olumsuz etkileyeceği, bu etkinin yetişkinlik döneminde dahi devam edeceği unutulmamalıdır (Tosun, 2012: 173).

Eğer çevresinde bulunan yetişkinlerle olan ilişkileri olumlu ve iyi ise, çocuğun duyguları da olumlu olarak gelişir (Yavuz, 1987: 27). Okul öncesi dönemde yeterli sevgi ve ilgiyi görmeyen, duygusal ihmale uğramış ve anne şefkatinden uzak çocukların kendilerini mutsuz, savunmasız hissettikleri, yetişkinlikte ruhsal bozukluk, aşırı korku, aşırı kıskançlık, saldırganlık gibi davranışlar sergiledikleri belirlenmiştir (Sayar ve Dinç, 2009: 116).

Bandura'ya göre çocukların dini duygu ve tutum geliştirmesi, büyüklerini taklit ederek onlarla bütünleşmeye çalışması sonucu oluşmaktadır (Selçuk, 1987:122).

7–9 yaş arası çocuklar üzerinde yapılan araştırma, bu kuramı destekler şekilde çocukların ibadet edenleri izlemekten hoşlandığını, çevrelerindeki insanların yaptığı dini davranışları taklit ettiğini ve onlar gibi dua etmeye çalıştığını göstermiştir (Yavuz, 1987). Çocuğa model olan kişiler, bu bilgi rehberliğinde çocukların kendilerini

model aldığını göz önünde bulundurarak onların din anlayışına yön verecek tutum ve davranışlar içinde olmaları gerekir.

Din, bireyin hayatına anlam kazandırır. Dinin hayata yüklediği anlam sayesinde bireyin hayatta gerçekleştirmek isteyeceği bir amacı olur. İnanç bireye anlam duygusu vererek zorluklar ile mücadele etme konusunda bireye cesaret verir ve bireye bir kimlik kazandırır (Fowler, 2001).

Son zamanlarda değer eğitime yoğun bir ilgi gösterilmektedir. Bireye dinin önem verdiği davranışların temeli olan değer eğitimi sosyal öğrenme kuramına uygun şekilde bireye değer kazandırma için şu yollar izlenebilir:

Seçme: Bu basamakta ilk olarak öğrencilerin değerleri seçmeleri için fırsat sunulur. Mevcut seçeneklerin olası sonuçları düşünülerek değerlendirme yapılır. Bu değerlendirme sonrasında birey bir değer seçiminde bulunur.

Değerlendirme: Bu basamakta öğrencinin, seçtiği değeri benimsemesi ve seçtiği değeri açıklayıp çevresine aktarması beklenmektedir.

Hareket: Bu basamakta bireyin seçtiği değere uygun davranması beklenir. Bireyin yaşamının bütününde bu davranışı tutarlı şekilde devam ettirmesi amaçlanmaktadır. (Simon, Leland ve Kirschenbaum, 1972).

III. BÖLÜM

ERGENLİK DÖNEMİNDE SOSYAL ÖĞRENMENİN DİNSEL KİMLİĞİN KAZANILMASINA ETKİSİ

1. Kişiliğin Oluşumu ve Ergenlik

Ergenlik ile birlikte ergenin bedeninde ciddi fiziksel değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu somut değişimler kadar iç dünyasında da bazı değişimlere neden olmaktadır. Birey bu değişen yeni duygu ve istek durumlarına uyum sağlamaya çalışır. Bu konuda bireyin yaşadığı değişimleri anlamlandıran, bu süreci başarıyla tamamlamasını sağlayan bazı referanslara ihtiyaç duymaktadır. Ergenin kendi varlığını anlamlandırmaya ve hayattaki amacını belirlemeye çalışma yolculuğunda onun diğer insanlar ile olan etkileşimi oldukça önemlidir. Etkileşime geçeceği insanlardan en önemlisi kendisine örnek aldığı model (ideal tip) dir. Model, bireyin kendi kişiliğini oluşturma sürecinde karşılaşılabileceği pek çok sorun ve çatışmada bireye rehberlik edecektir. Böylece birey yer aldığı grup ya da toplumun onaylayacağı bir kimliğe sahip olmaktadır (Günay, 2006).

Ergenlik çocuklukla yetişkinlik arasında bocalayan ergenin kendisine bir kimlik oluşturmaya çalıştığı bir geçiş dönemdir. Bu dönemde ergenin kendine “Ben kimim?, Nereden geldim?, Hayat denen şey nedir?” gibi sorduğu sorular geçmiş ile gelecek arasında uyum sağlamasına, hayatta bulunma amacının ne olduğu hakkında bir kanaat sahibi olmasına, cinsel kimliği ile barışık olmasına, belli bir ideoloji ve inanç benimsemesine yardımcı olmaktadır. Fakat bireyin bu sorulara tek başına cevap bulması mümkün değildir. Bu süreçte kendisine ihtiyacı olan desteği sosyo-

kültürel çevresi, örnek aldığı dini ya da felsefi düşünce sistemleri sağlayacaktır (Fromm, 2004).

Ergen bu dönemde kimliğini topluma uygun şekilde inşa edeceği gibi bulunduğu aile ya da topluma aykırı şekilde de oluşturabilir. Aileden uzaklaşma, onlardan farklı olduğunu düşünen her ergende söz konusudur. Bu nedenle bu dönemde birey arkadaşlarına daha çok yaklaşmakta onlar ile daha çok zaman geçirmektedir (Akers, 1985).

2. Dindarlık ve Kimlik İlişkisi

Küçük çocuklarda dini davranışlar model alma ile öğrenilirken ergenlikle beraber dini davranış, bilinçli bir seçim sonucu yapılmaktadır. Ergenlikle birey içinde bulunduğu dini yaşamı sorgulamaya çalışır. Bu sorgulama sonucu bu yaşamın kendisi için uygun, doğru olduğunu düşünür, bu yaşamın gerektirdiği şekilde hareket etmeye devam ederse dindar davranmış olur (Aygün, 2000).

Dindarlık bireyin hayatı bununla birlikte ölümü anlamlandırma arayışında dinin getirdiği açıklamaları makul bulup onun gerektirdiği şekilde yaşamını sürdürmesidir. Gündelik hayatın problemleri karşısında çaresiz kalan insan, maruz kaldığı sıkıntıları aşmak ve kendini güvende hissetmek için ilahi bir varlığa ya da felsefi düşüncelere yönelmektedir (Peker, 2003).

Kutsallık atfedilen bir varlığa inanma, dua etme, ibadet etme veya herhangi bir varlığı saygıyla yüceltme gibi eğilimler, insanın doğası gereği vardır. Birey biyolojik yetersizlik ve sınırlılıklar ile dünyaya gelir. Gelişimi ile buna psikolojik ve sosyolojik yetersizlik ve sınırlılıklar da eklenir. Bireyin zamanla büyüyüp gelişmesi ile fiziksel yetersizlikleri ve sınırlılıklarında iyileşme görülürken ruhsal ve sosyal

gelişiminde sorunlar görülebilir. Bunun aksine sosyal gelişimi nedeniyle soyut konulara ilgi duyabilir. Çünkü ölümlülük, belirsizlik, güçsüzlük gibi düşünceler bu dönemde zihinsel gelişimine uygun olarak daha çok ilgisini çekmektedir (Yavuz, 1983: 139).

Birey dini inançlar aracılığı ile hayatta karşılaştığı belirsizlikleri aydınlatmaya çevresinde yaşanan olayları anlamlandırmaya ve zorlukları kabul edilebilir hale getirmeye çalışmaktadır (Yaparel, 1987, s.69). Bu konuda bireye çeşitli açıklama modelleri yardımcı olmaktadır. Bu model kimi zaman bir ideoloji kimi zaman da bir dini akım olmaktadır (Bahadır, 2002: 28).

Nihai anlam arayışı olarak dini tercih eden bireyler dinden devşirdikleri nihai anlam sonucunda nihai var oluşa (Tanrı'ya) ulaşılacağını düşünmekte ve bunun insanın ulaşması gereken asıl hedef olduğunu vurgulamaktadır. Frankl, dinin birey için gösterdiği bu ideal dışında insanın kendi başına baş edemediği sorunlara çözüm bulmasında dinden yararlanmaktadır. Batson ve Ventis; dinin “Hayatın anlamı nedir?” “Diğer insanlarla ilişkilerim nasıl olmalıdır?” “Ölüm gerçeğiyle nasıl baş etmeliyim?” gibi sorulara etkili ve bireyi tatmin edecek cevaplar getirdiğini savunmaktadır (Yaparel, 1977, s.36).

Dindarlık yaşama ve hissetme bakımından bireysel, etkileri açısından ise sosyal bir olgudur. Başka bir deyişle bireysellik yönüyle öznel bir karaktere sahip olan dindarlık sosyal alana yansımaları bakımından nesnel ve gözlenebilir bir yapı sergilemektedir (Onay, 2004). Kendilerini dindar olarak tanımlayanların bunu neye göre yaptıklarını ve kendi içlerinde farklılaşıp farklılaşmadıklarını nesnel yollarla anlamaya çalışan birçok sınıflandırma vardır. Bunlardan biri de Allport'un sınıflandırmasıdır. Buna göre Allport içe dönük diye tanımladığı dindarların düşünce

ve ilgileri, ruhsal âleme yönelmiştir. Diğer insanlar ile birlikte olmaktan hoşlanan dışa dönük dindarların ilgileri ise, nesnel gerçekliğe, insanların dünyasına ve kendi dışındaki eşyalara doğrudur. Bu kişiler resmi dinin gereklerine uygun olarak yaşamaktadır (Fordman, 2004: 35-36; Cüceloğlu, 1991: 416).

Allport' un sınıflandırması dışında şu sınıflandırmalardan bahsedebiliriz: Jung dindarları içe dönük-dışa dönük dindar; Adler iyimser-kötümser dindar; Freud tutucu-narsist-tutkulu dindar; Maslow kendini gerçekleştiren ya da henüz kendini gerçekleştiremediği için eksikliğe güdülenmiş dindar şeklinde sınıflandırmıştır. Maslow'un bunun dışında bir sınıflandırması daha vardır. Buna göre insanları, kuralcı dine bağlı olan “düzen insanı” ve kuralcı olmayarak dini yaşayan “mistik insan” kavramıyla nitelendirmektedir. Ona göre, dini tecrübeleri yaşayan mistik insan gerçek dindardır. Buna karşılık düzen insanı, derin dini tecrübeler yaşamamaktadır, sadece kurumsal dinin önerdiği yüzeysel ritüelleri yerine getirmektedir (Ayten, 2006). Kayıklık (2006, 163-164), dini sadece ruh dünyası ile sınırlı tutan dindarlığı bireysel dindarlık; içinde yaşadığı topluma uygun dini duygu ya da davranışlar sergileyerek dini somut olarak görünür şekilde yaşanan dindarlığı toplumsal dindarlık olarak kavramsallaştırmaktadır. Çelik (2003) ise dindarların iki farklı şekilde ayrılarak kavramsallaştırılmasına halk dindarlığı ve popüler dindarlık diye bir dindarlık tipolojisi oluşturmuştur.

Kişilik ile din ilişkisine uzunca değindikten sonra benlik ile din arasında da bir ilişkiden söz edebiliriz. Bilişsel tutarlılık teorisi, bireyin dine yaklaşımı (Tanrı imgesi dahil) ile benliğini algılama biçimi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre olumlu benliğe sahip bireyler dine yaklaşımları olumlu (Tanrı'yı seven bir varlık olarak algılama); olumsuz benliğe sahip olan bireyler ise

olumsuz (Tanrı'yı cezalandıran, affetmeyen bir varlık olarak algılama) olarak algılama eğilimindedir. Buna göre birey kendi benliği hakkında ne tür bir algıya sahipse Tanrı hakkında o tür bir algıya sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz (Albayrak, 1995).

Dini inancın kişiliğin oluşumu ve şekillenmesi sürecini düzenleyici etkisi yanında, kişiliğin sarsılmasına neden olan bozucu etkileri engelleyici etkisi de vardır. Ancak din, kişiliği zararlı etkiler karşısında korumaktadır (Bahadır, 2002: 157).

Hiemelfarb dindarlığı, bir kişinin mensubu olduğu dine ait ilgiler, inançlar veya faaliyetler ile meşgul olma düzeyi olarak tanımlamıştır. Roof ise dindarlığı, bireyin doğaüstü veya yüksek değerler hakkındaki inanç ve davranışlarının kurumsallaşmış ya da kurumsallaşmamış şekli olarak tanımlamaktadır (Yıldız, 2001). Maslow, insanın doğal yapısında var olan değerleri “dini” olarak niteleyerek, dindarlığın insanın doğal yapısında var olduğunu, bu nedenle bireyin kendi doğal yapısını takip ederek dindar olacağını iler sürmektedir. Mehmedoğlu (2004: 36) ise dindarın, her türlü davranışını dinin etkisinde gerçekleştirerek ve dine uygun hareket ederek dindar olacağını söylemektedir. Wach, Yinger, Günay ve Uysal'a göre dindarlık dinin yaşanan hali iken; Erikson, Kohut ve Winnicott'a göre o bireyin sığınma gibi doğal bir ihtiyacının ürünüdür. Vergote ve Spilka ise dindarlığı bireysel ihtiyaçların bir sonucu olarak görmektedir.

Dindarlık yaşanma ve hissedilme bakımından bireysel dolayısıyla öznel; etkileri açısından ise sosyal, dolayısıyla nesnel ve gözlenebilir bir olgudur. Bu nedenle bireyin dindar olup olmadığını belirlemek ancak dindarlığın dışa yansıyan sosyal yönüne bakılarak anlaşılabilir. Bu nedenle çeşitli dindarlık ölçekleri hazırlanmıştır. Bunlardan biri, Allport'un insanları dindarlık bakımından iç güdümlü

ve dış güdümlü dindar olarak sınıflandırdığı ölçektir. Buna göre iç güdümlü dindar, dinin amacını içselleştirmiş bir bireydir. Dış güdümlü dindar ise dine yaklaşımında psikolojik, ekonomik ve sosyal çıkar gözettiği için dini içselleştirememiştir. Dış güdümlü dindar; dinden güvenlik, sosyal çevre, uyum, cennet arzusu, mutluluk, yaşamdan keyif alma, var oluşunu anlamlandırma, ekonomik güç ya da statü gibi faydalar elde ettiği için dine yönelmektedir. Fakat iç güdümlü dindar tipi dine kendi ihtiyaçlarından daha fazla değer verir, kişiliğini dinin tavsiye ettiği şekilde geliştirir, sadece sıkıntı durumunda değil, rahat bir yaşam sürerken de duaya devam eder (Kayıklık, 2003).

Tüm bunlardan hareketle iç güdümlü dindar için dinin bir amaç, dış güdümlü dindar için araç olduğunu söyleyebiliriz (Apaydın, 2001).

Dindarlık, bireyin varlığının vazgeçilmez bir unsuru halini alarak onun kendisini tanımlama aracı olduğunda bireye bir kimlik kazandırdığından bahsedilebilir. Kimlik (kişilik); bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu ilişkilerinde gösterdiği kendine özgü, tutarlı yapısıdır (Cüceloğlu, 1996). Başka bir tanımla, kimlik bireyin kalıtsal olarak ailesinden getirdiği huy ile sonradan çevre etkisiyle elde ettiği karakterinin birleşimidir (Sayın ve Asla, 2005).

Kişiliği bireyin doğuştan getirdiği özelliklerinin belirlediğini savunan yaklaşımlar olduğu gibi çevrenin belirlediğini savunan yaklaşımlar da vardır. Her bir yaklaşımın kişilik konusunda farklı tanımları vardır. Davranışçı kuramcılara göre; insanın gözlenebilir davranış ve alışkanlıkları, sosyal kuramcılara göre bireyin diğer insanlar üzerinde bıraktığı etkiler ve izlenimler, derinlik kuramcılarına göre ise bireyin iç hayatındaki dinamik güçler kişilik üzerinde belirleyicidir (Aydoğan, 2005).

Bireyin dindar kimliği benliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğinde kimlik içselleştirilmiş (internalizasyon) olur. İçselleştirme; bireyin toplumda hazır bulduğu davranış kalıplarını, toplumsal yapıyı düzenleyen kuralları öğrenme ve benimseme sürecidir. İçselleştirme sonucu birey toplumdan uzak olduğuunda bile topluma uygun davranış sergilemektedir (Aygün, 2000).

3. Ergenlik ve Arkadaşlık

Bireyin gelişiminin her bir döneminde farklı kurumlar daha baskın rol oynamaktadır. Bebeklik ve ilk çocuklukta; aile ve son çocuklukta ise okul bireyin yaşamında daha etkilidir. Ergenlikte ise bireyin yaşamında etkili olan unsur arkadaş çevresi olmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde; arkadaş grubuna bağlılık gösterme, onların davranışlarını ve beğenilerini benimseme, onlar ile dayanışma içerisinde olma, gruba uygun davranış sergileme çok önemlidir. Ergen bu davranışı ile arkadaş grubunda var olabilmek, onlar tarafından kabullenilmeye çalışmaktadır (Elmacı, 2006).

Asch, bireyin gruba uyma davranışını konu eden bir deney yapmıştır (Asch, 1955). Bu deney, ergenin içinde bulunduğu arkadaş grubundan dışlanmamak için kendisine doğru gelmeyen, benimsediği toplumsal normlara uygun olmayan davranışlar içerisinde olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte buradan grubun birey üzerinde ne kadar etkin olduğu da görülmektedir. Bir gruba ait olma özellikle bu dönemde birey için önemli hale gelerek bireyin tüm ilgi ve algılarını daha çok gruba göre düzenlemesine neden olmaktadır. Bu aidiyet ergene onun için çok önemli olan; arkadaşları tarafından beğenilme, benimsenme, özgüven kazanma gibi manevi yararlar sağlar.

Ergenlik yılları bireyin sosyalleşmesi açısından önemli dönemlerden biridir. Ergen bu dönemde sosyal ilişkilerin farkına varmaya başlar. Bu nedenle birey, sağlıklı bir kimlik kazanabilmek için bir gruba katılmaktadır. Fakat grup bireyi kendi normlarına uyması konusunda baskı altında tutması söz konusu olabilir. Bireyin grubun davranışlarına birtakım sınırlılıklar getirebileceğinin bireyin bağımsız hareket etmesini ve düşünmesini engelleyebileceğinin bilincinde olarak grup seçimine dikkat etmesi, onu eleştirel bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü kişilik gelişiminde bir model ile özdeşim kurmak kadar öznel ve bağımsız olmak gibi önemlidir (Aydoğan, 2005).

Ergen, bu dönemde soyut düşünme yeteneğinin gelişimi ile hayatını, özellikle manevi dünyasını gözden geçirir. Ergenin sahip olduğu dini anlayışları sorgulamasından endişe edilmemelidir. Çünkü bireyin dini anlayışlar konusunda duyduğu dini şüphe daha yetkin bir dini anlayış geliştirmesi için gereklidir. Ergen bu dönemde sadece dini sorgulamamakta, toplumda otorite konumunda bulunan her kuruma eleştirel olarak yaklaşmaktadır. Birey, çocukluk döneminde sorgulamadan kabul ettiği pek çok şeyi kişisel gelişimine, genişleyen algı kapasitesine ve çevresine bağlı olarak sorgulamaktadır (Yaparel, 1987). Bu sorgulamalar sonucu ergen Tanrı inancına yönelebilmektedir. Özellikle dünya hayatının anlamsızlığı ve çeşitli kaygılar bireyi, hayatın anlamlandırma arayışı kendisini Tanrı'yı kabul etmeye götürebilmektedir. Dinin bireyin en önemli anlam arayışına sunduğu hazır çözümler bireyin bu dönemi huzurlu geçirmesini ve böylelikle yaşadığı kimlik (aidiyet) sorununu daha kolay çözmesini sağlamaktadır (Yapıcı, 2007).

Ergenlik döneminde kişilik oluşumunu açıklamaya yönelik birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; psikodinamik kuramlar, insancıl kuramlar, ayırıcı özellik

kuramları ve bilişsel-sosyal öğrenme kuramlarıdır (Morris, 2002: 452-453). Bu kuramların önemli bir bölümü kişiliğin çevresel faktörlerden etkilendiğini savunmaktadır (akt. Burger, 2006: 524).

Kişiliğin oluşumunda çevresel faktörlerinin etkili olduğunu savunan yaklaşımlara göre sosyal etkinliklerin bireyin gelişiminde önemli bir yeri vardır. Karşılıklı etkileşim içeren bu etkinlikler bireye toplumsallaşması için gerekli olan sosyal deneyim ortamı oluşturmaktadır (Laker, 2000: 82). Bu nedenle grup çalışmasına gereken önem verilmelidir. Kuruç ve Bayar'ın araştırma raporu, bireyin grup halinde birbirleri ile etkileşimde bulunabilecekleri etkinliklerin düzenlenmesinin bireylerin diğer insanlarla işbirliği yapmasına, sosyal ortamda yaşamının zorluklarını görmesine, kendi içsel denetimini sağlayabilmesine, sosyal ilişkiler kurarak bunları yönetebilmesine, sosyal sorumluluklarını yerine getirmesine vb. katkı sağladığını ortaya koymuştur (akt. Kuru ve Baştuğ, 2008).

Bu tür sosyal etkinlikler bireyin sosyal olarak gelişimine pozitif olarak katkıda bulunmaktadır. Bu aktiviteler bireysel gelişimin gereklerinden olan sosyal kişilik gelişimine önemli katkı sağlamakta bireyin sosyal olarak desteklenen dışa dönük (extravert) bir kişiliğe sahip olması konusunda yardımcı olmaktadır (Hills ve Argyl, 1998).

Küçük yaşlarda birey diğer çocuklar ile oyun adı verilen etkinliklerde bir araya gelerek etkileşime girmektedir. Oyun da çocukların kendini ifade etmelerini ve diğer kişilerle iletişim kurmalarını sağladığı için bireyin kişilik gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Oyuna katılmayan çocukların içine kapanık kişilik özelliği göstermesi oyunun sosyal gelişim için önemine işaret etmektedir (Çamlıyer H. ve Çamlıyer, H., 2001). Bu nedenle diğer bireyler ile etkileşim içinde olduğu bir sosyal

çevrede yaşayan bireylerin ileri yaşamlarında toplumda etkin, diğer bireyler ile sağlıklı ilişkiler kuran bireyler olarak görmek şaşırtıcı değildir.

4. Benlik Saygısı

Kimlik ile ilişkili bir diğer kavram olan benliğin bireyin kimliği hakkında düşüncesi olduğu daha önce belirtilmişti. Benlik saygısı; başarıya güdülenme, (kendine) öz saygı, öz farkındalık, güven, öz yeterlilik, koçluk becerisi ve konsantrasyon sonucu gelişmektedir (Thomas, Murphy, and Hardy, 1999). Ayrıca, bireyin hayat mücadelesinde karşısına çıkabilecek olumsuz durumlar ile başa çıkmasına yardım ederek bireyin güçlü durabilmesini sağlayan konsantör görevi görmektedir (akt. Gaudreau ve Blondi, 2002).

Benlik saygısı, insanın kendisi hakkındaki olumlu ve olumsuz yargılarının tümüdür. Yüksek benlik saygısı, kişinin kendini saygın, değerli bir insan olarak görmesini ifade eder. Bu benlik saygısına sahip kişiler bir davranışı gerçekleştirme konusunda daha cesaretlidir (Rosenberg, 1979: 54; Akt: Wyli, 1989).

Benlik saygısının yeterlilik (competence) ve değer (worth) olmak üzere iki temel boyutu vardır (Cast ve Burke, 2002: 1042). Yapılan araştırmalar; benlik saygısı üzerinde kişinin yaşadığı olayların, ailesi ile ilişkilerinin, cinsiyetinin, yaşının, yaşadığı yerleşim bölgesinin, ekonomik durumunun ve etnik kimliğinin etkili olduğunu göstermiştir (Ayten, 2006).

5. Öğrenme ve Kişilik İlişkisi

İnsanın sergilediği davranışlar, geçmişte öğrendiği davranışlardan kaynaklanabilir. Örneğin, insan saldırgan bir davranış sergiliyorsa, bunun kaynağı

geçmiş deneyimlerinde gizli olabilir. Kişi geçmişte saldırganlığı ile istediğini elde etmiş ve böylece saldırgan davranışı pekişmiş olabilir. Çünkü davranışın sürdürülmesinde pekiştirme ve cezalandırma önemli rol oynamaktadır. Skinner'ın davranışın nasıl öğrenildiği ile ilgili olarak savunduğu bu görüş klasik ve edimsel koşullanma tarafından desteklenmektedir. Bandura, davranışın öğrenilmesinde sosyal yöne dikkat çekerek, kişinin başka bireyi gözlemleyerek öğrendiğini ileri sürmektedir. Rotter bireyin istenen davranışı yapmasının sağladığı fayda (sonuç) ile o sonucun onun için ifade ettiği değer öğrenmede etkili olduğunu öne sürmektedir. Ona göre kişilik, beklenti-değer ilişkisinin doğal bir sonucudur. Diğer benlik (kendilik/self) kuramcılardan Rogers ve Maslow, bireylerin sürekli gelişmek için çabasında olmaları ilgili olarak insanların temelde bireylerin olumlu davranmaya eğilimli olduğuna vurgu yapar ve bireylerin her zaman gelişme içersinde olduğunu ifade ederek bireyler için şimdiki zamanın önemine işaret etmektedir. (Hökelekli, 2002).

Daha önce de bahsedildiği gibi Freud'a göre kişiliğin önemli bir bölümü bireyin küçük yaşlardaki deneyimleri sonucu oluşmaktadır. Freud bebeklikte bireyin tek bir kişiliğe sahip olduğunu belirterek, kişiliğin herhangi bir fiziksel ya da toplumsal sınırlama olmaksızın yalnızca kişisel tatmini gerçekleştirmeye dönük olduğunu vurgulamaktadır.

Bireyin hayatı boyunca karşılayacağı olaylar karşısında aldığı kararları etkileyen kişiliğinin beş-altı yaşlarında önemli ölçüde belirlendiği bilim çevrelerince kabul edilmektedir (Burger, 2006: 77- 85). Bu gerçekliği çoğu kuramcı kabul etmek ile beraber kişilikte ağırlıklı olarak kalıtımın ya da çevrenin daha etkili olduğu konusunda farklılaşmaları söz konusudur: Jung, kişiliğin kalıtsal aktarım ile bireye

kollektif bir bilinçaltı olarak aktarılması şeklinde kalıtsal olarak oluştuğu üzerinde durmaktadır. Adler, kişiliğin bireyin aşağılık ve üstünlük duygularının etkisinde olduğunu söylemektedir. Adler'e benzer bir yaklaşım sergileyerek insanın yeniliklere açık ve hayatın her anında değişme ve yeteneğine sahip olduğunu (Ayten, 2006, s.73) söyleyen Fromm da insanın hayattaki başlıca görevinin kendini yaratma ve sahip olduğu güçleri en üst düzeye çıkarma olduğunu ifade etmektedir (Fromm, 1999). Bir diğer kuramcı Allport'a göre kişilik; motivasyon, niyet ve fonksiyonel bağımsızlık ile yakından ilişkilidir. Fromm'a göre ise kişilik konusunda çevreden edindiği kazanımlar ve kalıtsal özellikleri birlikteliği sonucunda davranışın sergilendiğini ortaya koymuştur (Fromm, 1999).

Jung, fiziksel özelliklerin kalıtım yoluyla çocuğa aktarıldığı gibi bilinçaltı psikik özelliklerin de kalıtım çocuğa yoluyla aktarıldığı iddia edilmektedir (Burger, 2006, s.157). O, bu aktarım nedeniyle kişiliğin kalıtsal olarak belirlendiğini ileri sürmektedir. Adler (2004) ise, insanda doğuştan var olan eksikliklerin onda aşağılık duygusuna neden olduğunu, bireyin bu duyguyu yenmek için üstünlük kurma çabasına içine girdiğini vurgular. Böylece Freud, Jung ve Adler' in kişilikte kalıtımın etkili olduğunu savunduğunu söyleyebiliriz.

Dindarlığın, kalıtsal faktörlerden ziyade çevresel faktörlerle şekillendiğini ileri süren kuramcılar ise şunlardır: Allport, çocuğun doğuştan dini bir inanca sahip olmadığını, ilerleyen yıllarda çevre ile etkileşimi sonucu dini bir kimlik edindiğini söylemektedir (Kayıklık, 2003: 124). Weber buna benzer bir anlayışla, insanların toplum içindeki sosyal statülerinin onların din algılayışlarını ve dini yaşayışlarını etkilediğini, bu nedenle her sosyal sınıfın diğer sosyal sınıftan farklı bir dindarlık sergilediğini savunmaktadır.

Spranger, farklı olarak kalıtımın önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre olarak dini yaşayışın temelinde çocuğun doğuştan getirdiği dini yeteneğinin payının olduğunu belirtmektedir (Peker, 2003: 166). Birey sahip olduğu bu yeteneği yaşamı boyunca manevi varlık ile ilişkisini sürdürerek geliştirmektedir. Jung Spranger ile benzer düşünceleri paylaşarak dinin, inanan insanlara bir amaç ve güvenlik duygusu verdiğini söyleyerek dinin tamamıyla insana özgü ve içgüdüsel bir durum olduğunu savunmaktadır (Ayten, 2006).

Günay (1999) ise kişilik konusunda çevrenin daha etkili olduğunu belirterek her toplumun kendi kültürünü, değerlerini, sembollerini, gelenek ve göreneklerini ve kurumlarına uygun düşen davranış modellerini eğitim, ikna ve taklit gibi çeşitli araçlar ile üyelerine aktarmak gibi görevi olduğunu ifade ederek toplumun kişiliği belirlediğini ifade etmektedir. Günümüzde kişiliğin belirlenmesinde çevrenin mi kalıtımın mı etkili olduğuna yönelik tartışmaya farklı bir boyut getiren Burger (2006: 21), kişilik üzerinde hem çevrenin hem de kalıtsal özelliklerinin etkili olduğunu belirten bu yeni söylem görüş sosyolojide yaygın bir kabul görmüştür.

Günay gibi Fromm da kişiliğin kalıtım ve sonradan çevreden edinilen deneyimlerle oluştuğunu savunmaktadır. Fakat özellikle çevrenin kişilik üzerinde daha etkin olduğunu vurgulamaktadır. Fromm çevre kavramına toplumun benimsediği yaşam biçimi, politik, dini, ekonomik, sosyolojik ve antropolojik faktörlerin tümünün dahil olduğunu belirtmektedir (Karacoşkun, 2006: 70- 71).

Günümüzde kişiliğe bireyin doğuştan getirdiği eğilimleri (kalıtım) ile çevrenin etkisinin yapılaştığı kendine özgü bütün olarak bakılmaktadır. Bu nedenle bireyin yetenekleri, içinde yaşadığı toplumsal ve kültürel çevrede öğrenme, taklit etme ve özdeşim yoluyla edindiği özellikler, ait olduğu kültürün ayırıcı değerleri, din

ve ahlak anlayışı, toplumsallaşma süreçte kurduğu tüm ilişkiler kişiliğinin oluşumuna etkisinden söz edilebilir (Mehmedoğlu, 2004: 47).

Kişilik günlük hayatta karakter olarak ifade edilmektedir. Kişilik ve karakter aynı anlamda kullanılmak ile beraber aralarında farklılık söz konusudur. Karakter kişiliğin sadece bir yönüdür ve bireyin davranışlarının “iyi” ve “kötü” şeklinde ahlaki açıdan değerlendirilen kısmıdır (Aygün, 2000). Kişiliğin bir başka unsuru olan mizaç ise huy (tabiat) ile eş anlamlı olup bireyin duygusal yönünü temsil etmektedir.

Değerlerin birey tarafından içselleştirilmesi olan karakter değerlerin organize olmuş bir bütün olarak (Kerschentsteiner, 1954), insan iradesinin sabit bir hale gelmesidir (Lickona, 1992). Tutarlı bir karakter değerlerle oluşturulur. Karakteri oluşturan bu değerler; insanları, diğer canlıları ve doğal çevreyi değerli görme (saygı), davranışlarının hesabını, davranışların sonucunu üstlenebilme (sorumluluk) vb. dir (Lickona, 1992).

Kişilik ile birlikte değinilen bir kavram olan benlik ise bireyin kişiliğinin farkında olup onu algılama biçimidir. Benliğin muhteva, duygu ve eylem olmak üzere üç boyutu vardır. Sosyallik ve maneviyat muhteva yönünü, kendine değer verme duygu yönünü ve kendini gerçekleştirme ise eylem yönünü oluşturmaktadır. Benlik, kısacası insanın kendi kişiliğine ilişkin düşünceleri, kendisini tanımlaması ve değerlendirmesidir (Bahadır, 2002).

Başlangıçta birey kendisine öğretilmeye çalışılan dini pratikleri neden yaptığının bilincinde değildir ve onları çevrenin bir uğraşı olarak görmektedir. Birey çevrenin kendisinden beklediği davranışları yaptığında aldığı olumlu tepkiye bağlı olarak istenen davranışı tekrarlamaktadır. Böylece birey topluma katılmaya onun bir üyesi olmaya bu şekilde toplumu ile özdeşleşmeye çalışmaktadır (Hökelekli, 2002).

Allport'a (2004: 43-44) göre çocuk neye, niçin inandığını bilmeden, inancını tecrübe etmeden büyüklerine benzemek, onlar tarafından onaylanmak için inanır. Birey çocukken zihinsel gelişimi gereği dini sorgulamadan kabul etmektedir. Fakat birey ileriki yaşlarında soyut düşüncesinin gelişimi ile birlikte sahip olduklarını sorgulamaya, inancını belli bir temele oturtmaya çalışır.

Bireyler kalıtsal olarak standart gelişim düzeylerini yaşıyor olmalarına rağmen farklı çevrelerde yetişmeleri sonucunda farklı bir dini gelişim sergiledikleri gözlemlenmektedir. Böylece bireyin dini anlayışının gelişmesinde bulunduğu toplum, sahip olduğu kültür, ait olduğu grubun önemi ön plana çıkmaktadır.

Bahsedilenler çerçevesinde çocukluk döneminde, dindarlıktan söz etmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu dönemde sorgulanmadan ve bilinçsizce yaşanan bu dindarlık sosyal çevreye uyum ve taklitten ibarettir. Yani çocukluk döneminde dini anlayışın yetkin ve istenen şekilde olmadığı söylenebilir. Bu durum çocuğun zihinsel gelişimine uygun şekilde yetiştirilmesini gündeme getirmektedir. Bireyin gelişimi hakkında bilgi sahibi olma ona verilecek dini öğretiminin de niteliğini belirleyecektir (Kerim, 1987).

Ergenlik dönemi ile birlikte çocuk kendisine öğretilen dini sorgulamaya böylece bireysel ve özgün bir din anlayışı geliştirmeye başlamaktadır (Allport, 2004: 51). Peker'e göre (2003: 175), birey ergenlikten sonraki dönemlerde meydana gelen fiziksel ve ruhsal değişmelere uyum sağlamak için bu zamana kadar neler yaptığını sorgulamaya başlar. Bu amaçla yetişkinlik döneminde ergenlikte idealist ve erişilmesi güç isteklerine ne derece ulaşabildiğini, hayattan beklentilerini ne oranda gerçekleştirdiğini gözden geçirir. Allport'a göre, bu sorgulama sonucu eğer yüksek beklentilerinin gerçekleştiremediğine ulaşırsa bu dönem onun için kaygı içerisinde

gececektir (Yaparel, 1987: 32). Starbuck, yetişkinlik döneminde dini tecrübenin yeniden yapılandırılarak düzenlendiğini vurgulamaktadır (Yaparel, 1987: 54). Fakat her insanın bu süreci başarı ile tamamlamayıp olgun bir dini anlayışı geliştirmesi beklenemez. Ayrıca bu dönemde sadece dine değil; sanat veya felsefe gibi alanlara da yönelmesi de mümkündür. Sonuç olarak dini duygu yaşam boyunca gelişir ve her gelişim basamağında farklı niteliktedir. Birey çocukluk döneminde taklidi bir dini anlayışına sahipken; sonraki dönemlerde, gelişimine paralel olarak tahkiki bir dini anlayışı geliştirir (Allport, 2002).

SONUÇ ve ÖNERİLER

1. Sonuç

- Öğrenme alanında ortaya konan gelişmeler incelenerek dinin öğrenilmesinde yeni kuramlardan yararlanmanın din öğrenimine sağlayacağı katkılar ortaya konulmuştur. Araştırma bu yeni kuramlardan biri olan sosyal öğrenmeyi araştırmasına konu ederek ondan yararlanmaya çalışmıştır.
- Araştırma ile sosyal öğrenme ile dini davranışların elde edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
- Sosyal öğrenme ile din arasında ilişki kurulmuş bu ilişkinin din öğrenimine sağladığı katkılar ortaya konulmuştur.
- Toplumsal her olguya uygulanabilen sosyal öğrenme kuramının din ile ilişkilendirileceği ortaya konmuştur. Araştırma, sosyal öğrenmenin ilgi alanı olan toplumsalın, toplumsal yapıyı şekillendiren toplumsal kurumlardan biri olan din ile ilişkisini konu edinmiş; toplumsal alanda yaygın şekilde kullanılan bu kuramın verilerinden din alanında da yararlanılabileceğinin imkanını ortaya koymuş ve bu birlikteliğin literatüre sağladığı katkılara değinilmiştir.
- Sosyal öğrenme kuramına göre davranışın sosyal olarak öğrenildiği savunulmaktadır. Araştırma bu veriden hareketle dini davranışın da sosyal olarak öğrenildiğini savunmuş ve bunun imkanını ortaya koyduğu tez ile kanıtlamıştır.

Buna göre sosyal davranış, toplum tarafından çeşitli norm ve değerler aracılığıyla harekete geçirilmektedir. Normlara uygun hareket edenler maddi veya manevi olarak ödüllendirilmektedir. Normlara uymayan bireyler ise cezalandırılmaktadır. Bu bulgudan hareketle araştırma dini davranışların da toplum tarafından çeşitli sosyal pekiştireçler aracılığıyla kontrol edildiğini ortaya koymuştur.

- Bireyin toplumun ortaya koyduğu değer ve normlara uygun hareket etmesi, bireyin topluma uyumunu böylelikle toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Bireyin bu değerleri benliğinin bir parçası haline getirmesi toplumda varlığını sürdürebilmesi için gereklidir. Bireyin toplumsallaşması da bir sosyal öğrenmedir. Birey toplumda nasıl davranması gerektiğini ve ona karşı sorumluluklarını toplumsallaşma süreçleri ile öğrenir. Bu süreçler ile bireye toplum hayatında ihtiyaç duyacağı sosyal davranışlar kazandırılmaktadır.

Bireye davranışların kazandırılması çevre tarafından informal yollar ile gerçekleştirilmeye devam ederken eğitim kurumları aracılığıyla da planlı olarak kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu kurumlar toplumun beklentileri doğrultusunda bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Eğitim, toplumun isteklerine uygun amaçları gerçekleştirmeye çalışırken zamanın değişen ihtiyaçlarına uygun bir yöntem izlemelidir. Artık bireyi öteleyen, öznelliğini görmezden gelen bireyi mekanik yasalara tabi kılan yaklaşımlar terk edilmiş, yerini bireyin sezgilerine, yorumlarına, biricikliğine, özgünlüğüne önem veren yaklaşımlara terk etmiştir. Bu gelişmeler din alanında da bu değişimlerin farkında olarak öğretim yapmayı gerekli kılmıştır. Bu düşünceden hareketle

araştırmada değişen ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak geliştirilen kuramlardan yararlanılmıştır.

Sosyal ğrenme kuramının kapsamı olan toplumsal alanın kapsamının genişliği ve birçok araştırma ve probleme imkan veren yapısı nedeniyle kuram geniş bir uygulama alanına sahip bulunmaktadır. Bu kapsam sosyal alanlardan biri olan din alanı konusunda çalışmaya imkan vermiştir. Araştırma sosyal öğrenme kuramının din alanına uygulanmasıyla kuramın dinin dokusu ile örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Nitekim sosyal öğrenme kuramının araştırmanın başlangıcında dile getirdiği varsayımlar olan davranışın çevreden kaynaklandığı yönündeki hipotezleri araştırma ile elde edilen bulgular ile doğrulanmıştır. Bu teoremlerin araştırmaya uyarlanması ile dini davranışın da evre tarafından öğrenildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, davranışın edinimi konusunda çevredeki insanların önemine işaret etmekte böylelikle bireylerin çevredeki kişilerin davranışlarını rol model aldığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede toplumda belli bir makam ve statüyü temsil eden kişilerin statüleri gereği kendilerinden beklenen rollere uygun davranışlar içerisinde olmalarının önemine işaret edilmiştir. Araştırma sosyal öğrenmenin sunduğu bu veriden yararlanarak bireylerin dini davranışlarında çevrelerindeki bireylerin davranışlarının etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle kişilerin davranışlarını diğerlerince taklit edildiğinin bilincinde olarak hareket etmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Özellikle toplumda davranışlarıyla örnek olması beklenen ve olumlu davranışları aktarmak durumunda olan din görevlilerinin rol-model olduklarının bilincinde olarak davranmalarının gerekliliğine işaret edilmiştir.

Sosyal ğrenmenin önemli teoremlerinden bir diğeri olan bireyin zihinsel gelişimine bağlı olarak sosyal açıdan geliştiği bulgusu, araştırmamızda bireyin sosyal

gelişime bağlı olarak dini açıdan geliştiği şeklinde kurgulanarak araştırma ile geçerliliği kanıtlanmıştır. Bu hipotezin doğrulanması hususunda Goldman'ın dini gelişimin sosyal gelişim ile paralel ilerlediği yönündeki kuramı baz alınmıştır. Bu kurama göre bireyin ruhsal ve fiziksel olarak gelişimini tamamladığı ergenlik döneminde din ve toplumun kazandırmak istediği dini davranışların tam ve istenen şekilde kazandırılabilirdiği ifade edilmiştir. Bu nedenle dini öğretimin bireylerin sosyal gelişimi göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesinin -bireyin dini gelişimini de dikkate aldığından- daha verimli ve kalıcı davranışlar kazandırma konusunda daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişim ve öğrenme arasındaki ilişki de araştırmamızın temelini oluşturan önemli iki kavramdır. Araştırmamız gelişim ve öğrenme arasında olumlu bir ilişki olduğunu doğrulamıştır. Bu ilişki ile bireyin fiziksel ve sosyal olarak gelişmesine uygun olarak eğitilmesinin ve buna göre bir öğrenme programına dahil edilmesinin önemi ortaya konulmuştur. Araştırmanın dini gelişimin önemini kavratılması öğretim programlarının dini gelişim göz önünde bulundurularak hazırlanması konusunda önemli önerileri bulunmaktadır. Olumsuz davranışların engellenmesinde sosyal öğrenme kuramının bulgularından yararlanıldığından yola çıkarak araştırma dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışların engellenmesinde de bu kuramdan yararlanılabileceğini ortaya koymuştur.

- Olumsuz davranışların engellenmesi probleminin çözümü konusunda sosyal öğrenme kuramından yararlanılmıştır. Araştırma sosyal öğrenmenin sunduğu çözüm yolu, din öğreniminin hedeflerinden biri olan bireyi olumsuz davranışlardan uzak tutma konusunda yardımcı olmuştur. Bu konuda bireylere olumsuz davranışı terk etme yöntemi konusunda bireyin

davranışının olumsuz olduğunu kabul etmesi ve bu davranışı terk etmesinin sağlayacağı olumlu sonuçlardan haberdar olmasının gerekli olduğunu öneren bu teorem, dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışlara da başarı ile uygulanmıştır.

Toplumun onaylamadığı zararlı davranışlar özellikle gençler arasında popüler kültür aracılığıyla yaygınlaşmaktadır. Böylelikle olumlu davranışlar gibi olumsuz davranışların da sosyal öğrenme ile öğrenildiğini söyleyebiliriz. Bireyin gelişiminde başka rol modeller de etkin olmaktadır. Gelişimin her kritik döneminde farklı bir rol model bireyin yaşamında daha etkili olmakta ve birey onun davranışlarını kendine örnek alarak hayatını yönlendirmektedir. Çocukluk dönemi ele alındığında bireyin dış dünya ile tek iletişim kaynağı ailesi olduğu için bireyin bu dönemde ailesini özellikle annesini rol model aldığı görülmektedir. Bu nedenle bu dönemde çocuklar ailelerinin davranışlarını taklit etmektedir. Okul döneminde ise rol model olarak öğretmenini almaktadır. Ergenlik döneminde toplumsallaşmasında daha çok arkadaş gruplarının etkili olduğu görülmektedir. Bunun dışında bu dönemde soyut düşüncesinin gelişimine bağlı olarak çeşitli ideolojik, dini, felsefi ya da sosyal konulara ilgisinin arttığı bu nedenle ilgilendiği konular ile ilgili kuramcıların görüşlerini takip ederek modellediği gözlenebilmektedir.

Sosyal öğrenme, bireyin toplum tarafından istenmeyen olumsuz davranışı yapmaktan vazgeçmesinde; onu yapabileceğine dair kendisine olan inancı ile yapacağı davranışın sonuçlarının kendisi için anlamlı ve faydalı olacağına dair inancının etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım toplumsal alanın birçok alanına uygulanmış ve verimli sonuçlar verdiği görülmüştür.

Ayrıca sosyal öğrenme bireyin gelişiminde çevrenin önemine de dikkat çekmektedir. Çevrenin bireyin gelişimine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesinin bireyin olumsuz davranışlardan uzak durması konusunda yararlı olabileceğini önerir ve bu amaca yönelik faaliyetlere girişilmesini desteklemektedir.

Tüm bunlardan bireyin olumlu davranış sergilemesi için çevrenin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireyin etkileşimde olduğu kişileri ifade eden sosyal çevre bireyin gelişimi için son derece önemlidir. Bireyin toplumun değer ve normlarına uygun hareket edilen bir çevrede yaşaması bireyin olumlu davranış sergilemesini sağlayan en önemli faktördür.

- Araştırma rol-modelin önemine işaret eden sosyal öğrenmeyi din alanına uygulayarak dini davranışın rol model aracılığı ile öğrenilebileceğini ortaya koymuştur.

Sosyal öğrenme, bireyin davranışı diğer bireylerin davranışlarını gözlemlemesi ve model alması ile öğrendiğini ileri sürer. Bireyin model aldığı rol model; ailesi arkadaşı ya da toplumda sempati duyduğu herhangi bir kişi ya da grup olabilir. Bireyin rol model aldığı kişiler bilinçli tercihleri olmayabilir.

Bireyler günümüzde kendilerine rol model bulma konusunda çağımızdaki etkin kitle iletişim araçlarını tercih etmekte, onların sunduğu sınırsız seçenekten yararlanmaktadır. Bu duruma kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu araçların aracılık ettiği, sürekli güncel tutarak desteklediği popüler kültür bireylerin günümüzde rol model aldığı karakterleri yaratmaktadır. Kültür eskiden yerel karakterde sadece kendi bulunduğu coğrafya ile sınırlıydı. Şimdi ise ulaşmak isteyen herkesin erişimine açık bir halde pazarlanabilen bir nesne konumundadır. Bu

nedenle toplumlar eskiden dış etkenlere kapalı homojen yapısından uzaklaşmıştır. Bu toplumsallaşma açısından sorunlara neden olmuş, toplumun üyelerini istediği şekilde yetiştirme amacı tehlikeye girmiştir. Bu nedenle toplumlar bu tehlikenin farkında olarak bireyleri bu konuda bilinçlendirmeli ve onları olumlu davranışlar yapmaya sevk edecek rol modellere yönlendirmelidir. Ayrıca öğretim programları bireylerin kendilerine yararlı ya da zararlı rol modelleri ayırt edebilecek ve yararlı rol modellere teşvik edecek şekilde düzenlenmelidir. Sosyal alanı tehdit eden olumsuz davranışlar ve yaygınlığı sebebiyle bireyler tarafından örnek alınan olumsuzluklar din alanı için de tehdit edicidir. Araştırma bunlara dikkat çekerek bireyin rol model seçimine dikkat etmesini bunun dini hayatına yön vermesinde ne derece önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak sosyal öğrenme bireye istenen davranışların öğretilmesinde etkili bir kuramdır.

2. Öneriler

Öğrenme alanında her gün yeni bir gelişmeden söz edildiği, yeni uygulamaların birbirini takip ettiği günümüzde din öğreniminin sosyal alanda varlık iddiasında bulunabilmesi için bu gelişmelerden uzak kalması düşünülemezdi. Din öğreniminde bugüne kadar uygulanagelmiş mevcut yöntemlerin günümüz uygulamaları ile aralarında gözlenen belirgin uzaklığın din anlayışının günümüz insanın algılarına, ihtiyaçlarına ve ilgilerine uygun yöntemler sayesinde kapatılması gerekliliğinden hareket eden araştırma din öğretimi alanında bu önemli ihtiyacı karşılamıştır. Yeni yöntemler bireyin biricikliğini, özgünlüğünü, farklılığını ortaya

koymakta her birinin bu farklılığına uygun bir dini öğrenime yönlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Araştırma dini gelişimin önemine de değinmekte bireyin sosyal gelişimi dikkate alınarak öğretim faaliyetlerinin içine sokulmasının gerekliliğini önemsemektedir. Bu amaçla öğretim programlarının bireylerin dini gelişimi, gelişim dönemlerinin gerektirdiği ilgi ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak hazırlanması gerektiğini önermektedir.

Sosyal öğrenmenin dini yaşama sunduğu katkılar açısından araştırma önemlidir. Kuramın ortaya koyduklarının farkında olarak araştırmayı bireyin toplumsallaşmasında topluma uyumunun tesisi için önemli bir başvuru kaynağı olarak görmek gerekir.

Dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışların engellenmesi için sosyal öğrenmenin olumsuz davranışı terk etme konusundaki öneriler takip edilmelidir. Buna göre bireyin olumsuz olduğunu kabul etmesi ve bu davranışı terk etmesinin sağlayacağı olumlu sonuçlardan haberdar olmasının gerekli olduğunu öneren bu teoremin dinin olumsuz olarak nitelendirdiği davranışlara da başarı ile uygulanabildiği ortaya konulmuştur.

Bireylerin sosyal öğrenmenin ortaya koyduğu sosyal gelişimin dini gelişim ile paralellik gösterdiğine yönelik bulgusundan hareket edilmesi din öğrenime farklı bir açılım getirmektedir.

Bireyin içinde yaşadığı toplumun değerlerini, dinini bilmesi topluma uyumunu kolaylaştıracaktır. Bu nedenle birey toplum ile bütünleşmek için din öğrenimini önemsemelidir. Din öğrenimi gelişigüzel değil yeni öğretim yaklaşımlarının getirilerinin farkında olarak bu yaklaşımlardan yararlanılmalıdır.

Araştırma sosyal öğrenme kuramının dine uygulanmasını ortaya koymuştur. Uygulamalı araştırmalar, çalışmalarına kuramsal bir temel olarak bu araştırmanın verilerinden yararlanabilir. Araştırmadan yeni hipotezler ve problemler geliştirilerek din alanının farklı boyutlarına yönelik daha ayrıntılı çalışmalar içersine girilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N.V. ve Ark. (1996). "Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". **H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, 12, 45-56.
- Acar, N. V. (2003). **Grupla Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri**. Ankara: Nobel.
- Adak, N. (2005). "Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile". **Kurumlara Sosyolojik Bir Bakış**. Güçlü S. (Ed.), İstanbul: Birey.
- Adler A. (1938). **Social Interest: A Challenge to Mankind**. J. Linton ve R. Vaughan. (Trans.). London: Faber and Faber.
- Adler, A. (1964). **Superiority and Social Interest**. Newyork: H.L. Ansbacher. & R.R. Viking.
- Adler, A. (1985). **İnsanı Tanıma Sanatı**. Ş.Başar (Çev.). İstanbul: Dergah.
- Adler, A. (2002). **Bireysel Psikoloji**. H. Özgü (Çev.). İstanbul: Hayat.
- Adler, A. (2003). **Yaşamın Anlam ve Amacı**. K. Sipal (Çev.). İstanbul: Say.
- Adler, A. (1938/1933). **Social Interest: a Challenge to Mankind**. Der Sinn des Leben. (Çev.). London: Faber & Faber.
- Adorno, T.W. (2006). **The Culture Industry**. Londra: Rutledge.
- Akarsu, B. (1998). **Felsefe Terimleri Sözlüğü**. (7. Baskı).İstanbul: İnkılap.
- Akers, R. L., ve Cochran, J. K. (1985). "Adolescent marijuana use: A test of three theories of deviant behavior". **Deviant Behavior**, 6(4), 323-346.
- Akers, R. L. (1998). **Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance**. Boston: Northeastern University Press.
- Akers, R. L (2002). **Deviant Behaviour: A Social Learning Approach**, (3rd Ed.) Belmont: Wdsworth.

- Akyüz N., ve Çapçioğlu İ. (Ed.). (2008). **Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi**. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Albayrak, A. (1995). **Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Allport, G. W., ve Ross, J. M. (1967). "Personal Religious Orientation and Prejudice." **Personality and Social Psychology**.
- Allport, W. G. (2004). **Birey ve Dini**. B. Sambur (Çev.). İstanbul: Elis.
- Allport, W. G. (1935). **Attitudes in C. Murchisoned. Handbook of Social Psychology**. Worcester: Clark University.
- Apaydın, H. (2001). "**Kişilik özelliklerinin dini tutum ve davranışlara etkisi**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Althusser, L. (2006). **Yeniden Üretim Üzerine**. I. Ergüden& A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Altınkaynak, S.(2004). **Çocuk Eğitimi Ailede Başlar**. <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/06/29.ozgurplatform/ozgurplatform3.html>. (07.02.2004).
- Ansbacher, H. L., ve Ansbacher, R. R. (1956). **The Individual Psychology of Alfred Adler**, New York: Harper and Row, Publishers, Inc.,165 - 241.
- Aral, N., Gürsoy, F., ve Köksal, A. (2001). **Okul öncesi eğitimde oyun**. İstanbul: Ya-Pa.
- Arslantürk, Z. (2001). **Sosyal Bilimler için Araştırma Metot ve Teknikleri**, Çamlıca yayınları, İstanbul.

- Asch, S. E. (1955). "Opinions and Social Pressure". **Scientific American**, 793.
- Aydın, A. R. (2004). **Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine**. DBAA, İzmir.
- Ataç, F. (1991). **İnsan Yaşamında Psikolojik Gelişim**. İstanbul: Beta.
- Aydoğan, A. (2005). **Kişilik oluşumu ve sorunları içinde "Ferdiyet ve şahsiyet"** (ss.8197), İstanbul: İz.
- Aygün, A. (2000), **"Kişilik psikolojisi ve dindarlık"**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ayten, A. (2005). "Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". **MÜİFD**, C:2.
- Ayten, A. (2006). **Psikoloji ve Din**, İstanbul: İz.
- Bacanlı, H. (2003). **Gelişim ve Öğrenme**. Ankara: Nobel.
- Bacanlı, H. (2011). **Eğitim Psikolojisi**. (7. Baskı). Ankara: Pegem A.
- Bahadır, A. (2002). "Ergenlik Dönemi Kişilik Gelişiminde Temel Kavramlar", **S.B.E.D.Konya**.
- Bahadır, A. (2006). "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", H. Hökelekli (Edit), **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, DEM Yayınları**, İstanbul, , 307-368.
- Bandura, A. (1971). "Behavior therapy from a social learning perspective". **Proceedings of the XIXth International Congress of Psychology**. London.
- Bandura, A. (1977). **Social Learning Theory**. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). **Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice- Hall, Inc.

- Bauman, Z. (1995). "Modernity and Ambivalence." **Cosmopolitans and Locals in World Culture in Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity**. Featherstone M. (Ed.). London: Sage.
- Bauman, Z. (1998). **Sosyolojik Düşünmek**. A Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Baumeister, R. F., ve Bushman, B. J. (2010). **Social Psychology and Human Nature** (Ed. 2nd.), Belmont, CA: Wdsworth.
- Bayrakçı, M. (2007). "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması", **SAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sakarya.
- Bayraktar, R., ve Dağ, İ. (Edt). (1993). "VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları." **VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologları Derneği**. Ankara.
- Beane, J. (1990). "A middle school curriculum: From rhetoric to reality". **National Middle School Association**. Columbus,
- Becker, H. (1963). **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**. New York: Free Press.
- Benson, P., ve Spilka, B. (1973). "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control." **Journal for the Scientific Study of Religion**. Netherlands: Brill
- Berger, E. M. (1952). "The Relation Between Expressed Acceptance of Self and Expressed Acceptance of Others". **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 47. United Kingdom.
- Berger, P.L., ve Luckmann, T. (1967), **The Social Construction of Reality**, New York: Anchor.
- Berger, P. L., (1982). **Invitation to Sociology**, England: Penguin.

- Bilgin, N. (1991). **Sosyal Psikolojiye Giriş**. (İkinci Basım, Nuri Bilgin (Ed.). İzmir.
- Binbaşoğlu, C. (1990). **Eğitim Psikolojisi**, İstanbul: Binbaşoğlu.
- Bostancı, N. (2003), "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:75, 5-33.
- Bourdieu, B. (1979). **La Distinction Critique Sociale du Jugement**. Paris: Eds.e Minuit; Özkalp, E., Ark. (1991). **Davranış Bilimlerine Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bozkurt, V. (2006). **Değişen Dünyada Sosyoloji**. Bursa: Ekin.
- Brouh, M. F. (1994). "Alleviation of loneliness: Evaluation of an Adlerian-based Group Therapy Program". **The Journal of Adlerian Theory**. Melbourne.
- Budak, S. (2003). **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Bulut, I. (1996). "Korunmaya Muhtaç Genç Kızların Ruh Sağlığına Etki Eden Psikolojik Faktörler." **Kriz Dergisi**, 2, 120.
- Burger, J. M. (2006). **Kişilik**. (Çev. İ. Deniz & E. Sarıoğlu.). İstanbul: Kaknüs.
- Cast, A. ve Burke, P. (2002). "A Theory of Self-Esteem". **Social Forces**, March, 2002, 80(3). (p 1041-1068).
- Crews, F. (1996). "The Verdict on Freud". **Psychological Science**, 7, 62-68.
- Colleman, K. P. (2003). "Perception of Parent-Child Attachment, Social Self-Efficacy, and Peer Relationships in Middle Childhood." **Human Development and Family Studies**, 12, (www.interscience.wiley.com).
- Coser, L. A., Buford, R., Patricia, A., ve Steffan ve Steven, L. Nock (1983). **Introduction to Sociology**. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc.
- Cüceloğlu, D. (1991). **İnsan ve Davranışı**. İstanbul: Remzi.

- Çamlıyer, H., ve Çamlıyer, H. (2001). **Eğitim Bütünlüğü İçerisinde Çocuk Hareket Eğitimi ve Oyun**. Manisa: Emek.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", Türkiye **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 49-64.
- Çapcıoğlu, İ., ve Solmaz, B. (Ed.). (2009). **Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**. (2. Baskı). Konya: Çizgi.
- Çapcıoğlu, İ., Şahin, C. M., ve Gümüş, E. (2012). "Leadership and Traditional Leadership Approaches". **Discussions About Leadership in Different Fields**, Ş. Ş. Erçetin (Ed.), 248-285. Bloomington, IN:iUniverse Inc.
- Çeçen, A. (2000). **İnsan Hakları** (3. Baskı). Ankara: Savaş.
- Çelik, C. (2004). "Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik: Ziyaret Fenomeni Örneği". **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4(1), 213-239.
- Çetin, B. (1991). **6-12 Yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Delors, J. (coord.), (2000). "The Inner Treasure". **The UNESCO Report of the International Commission for Education in the 21st century**. İaşi: Polirom.
- Demirbaş, M., ve Yağbasan R. (2005). "Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Bilimsel Tutumlarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi", **Uludağ Eğitim Fakültesi Dergisi**, 18(2), 363-382. <http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.Htm>.

- Dewey, J. (1900). "The Aim of History in Elementary Education". **Elementary School Record**, 1(4). California.
- Dewey, J. (1976). "Okulda Ahlak Eğitimi". A. F. Oğuzkan (Çev.). **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 9 (1-4), 117. Ankara.
- DİE. (1999; 2000; 2001; 2002). **Devlet İstatistik Enstitüsü; İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması**. Ankara: DİE Yayınları.
- Doğan, R., ve Tosun, C. (2003). **İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi**. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dönmezer, S. (1978). **Sosyoloji**. İstanbul: Merter.
- Durkheim, E. (1985). **Toplum Bilimsel Yöntemin Kuralları**. İstanbul: Bilgi/ Felsefe/ Sanat.
- Ecevit, M. (1994). "Çağdaş Kuram: Aile ve Kadına İlişkin Bazı Kavramsal İlişkiler". **Aile ve Eğitim XVIII. Eğitim Toplantısı**. Türk Eğitim Derneği. Ankara.
- Edles, L. D. (2002). **Uygulamalı Kültürel Sosyolojisi**, Çev. C. Atay, İstanbul: Babil. 2006.
- Eisenberg, N., Losoya, S. ve Fabes, R.A. (2001) 'Parental Socialisation of Children's Dysregulated Expression of Emotion and Externalising Problems', **Journal of Family Psychology**, Vol. 15, 183-205.
- Elmacı, F. (2006). "The Role of Social Support on Depression and Adjustment Levels of Adolescents Having Broken and Unbroken Families". **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice** 6(2), 421-431.
- Eren, S. (2007). "İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi". **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Vol: 11, 129-152.

- Ergün, M. (1997). **Eğitim ve Toplum - Eğitim Sosyolojisine Giriş**. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Malatya.
- Erikson, E. H. (1963). **Childhood and Society**. (2. Ed.). New York: Norton.
- Fırat, E. (1977). **Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı**. Harran Üniversitesi. Urfa.
- Finkelhor, D., Hotaling, G. T., Lewis, I. A., ve Smith, C. (1989). "Sexual Abuse and its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes". **Journal of Interpersonal Violence**, Vol: 4.
- Fordman, F. (2004). **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**. A. Yalçınar (Çev.). İstanbul: Say.
- Foster, R. A., ve Babcock, R. L. (2001). "God as a Man Versus God as a Woman: Perceiving God as a Function of the Gender of God and the Gender of the Participant". **International Journal for the Psychology of Religion**, 11.
- Fowler, J. W. (1981). **Stages of Faith :The psychology of Human Development and the Quest for Meaning**. San Francisco: Harper and Row.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., ve Carlsmith, J. M. (1993). **Sosyal Psikoloji**. (2. Baskı). Ali Dönmez (Çev.). Ankara: İmge.
- Freud, S. (1996). **Günlük Yaşamın Psikopatolojisi** [The Psychopathology of Everyday Life]. F. Yeğın (Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (1993). **Erdem ve Mutluluk**. A. Yörükán (Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Fromm, E. (2004). **Psikanaliz ve Din**. A. Arıtan (Çev.). İstanbul: Arıtan.
- Giddens, A. (1989). **Sociology**. United Kingdom: Policy Press.
- Giddens, A. (2005). **Sosyoloji**. Ankara: Ayraç.

- Gökalp, E. (2009). "Medya, Kitle İletişimi ve Toplum," (Der.) N. Suğur, **Sosyolojiye Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF., 268-301.
- Gökçe, B. (2007). **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları**. (3. Baskı). Ankara: Savaş.
- Güler, Ö. (2007). "Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Vol: 48, 123-133.
- Güler, Ö. (2007). **Tanrı' ya Yönelik Atflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, M. (Ed.) (2008). **Eğitim Bilimine Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Günay, Ü. (1992). **Eğitim Sosyolojisi Dersleri**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Günay, Ü. (1999). **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Güngör, E. (2000). **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**. İstanbul: Ötüken.
- Güvenç, M. (2005). **İstanbul Projesi Toplumsal Profil Çözümlemeleri**, İstanbul: Bimtaş.
- Haralambos, M., ve Holborn, M. (1995). **Sociology: Themes and Perspectives**. London: Harper Collins.
- Haralambos, M., Holborn, M., ve Heald, R. (2004). **Sociology: Themes and Perspectives**, (6th Ed.). London: HarperCollins Publishers.
- Hatipoğlu, Z. T. (1996). **Ergenlik Çağındaki Öğrencilerin Benlik Tasarım Düzeyleri ile Algılanan Anne Davranışları Arasındaki İlişkinin**

- İncelenmesi.** Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Hills, P., ve Argyle, M. (1998). "Positive Moods Derived from Leisure and Their Relationship to Happiness and Personality". **Personality and Individual Differences**, Vol: 25, 523–535.
- Hoffman, E. (2004). **After Such Knowledge: Memory, History, and the Legacy of the Holocaust.** New York: Public Affairs.
- Hökelekli, H. (1998). **Din Psikolojisi.** Ankara: TDV.
- Inkeles, A. (1961). **National Character: A Psycho-Social Perspective.** Homewood: Dorey.
- İçli, G. (2002). **Sosyolojiye Giriş.** Ankara: Anı.
- Jung, C. G. (1993). **Din ve Psikoloji,** C. Şişman (Çev.). İstanbul: İnsan.
- Jones-Brown, D., ve Henriques, Z. (1997). "Promises and Pitfalls of Mentoring as a Juvenile Justice Strategy". **Criminal Justice Periodicals-Social Justice**, 212.
- Justice, W. G., ve Lambert. W. (1986). "A Comparative Study of the Language People Use to Describe the Personalities: God and Their Earthly Parents". **Journal of Pastoral Care**, 40(2), 166-182.
- Kanad, H. F. (1951). **Deneysel Pedagoji**, 1(7). (8. Basım). Ankara: Örnek.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). "Türkiye’de Ailenin Sürekliliği ve Değişimi". **I. Aile Şurası Bildirileri. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Tanıtım Serisi 3**, Ankara.
- Kağıtçıbaşı Ç. (2008). **Günümüzde İnsan ve İnsanlar. Sosyal Psikolojiye Giriş.** İstanbul: Evrim.
- Karacoşkun M. D. (2006). **Ateist Bir Mistik: Erich Fromm**, Samsun: Etüt.

- Karaçoşkun, M. D. (2004). “Dini Gelişim Kuramları”. **Din Bilimleri Araştırma Dergisi**, 4(4). İstanbul.
- Karakaya, S. (2008). **Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm’un Karşılaştırmalı Analizi**. Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Karasar, N. (1991). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. (4. Baskı). Ankara.
- Katipoğlu, B. (1991). **Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din**, İzmir: Özden.
- Kerschensteiner, G. (1954). **Karakter Kavramı ve Karakter Terbiyesi**. H. F. Kanad (Çev.). Ankara: Örnek.
- Kılıç, A. F. (2007). “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri”. **Değerler Eğitimi Dergisi**, 5 (13), 37-58.
- Kızmaz, Z. (2005). “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15 (1). Elazığ.
- Kirkpatrick, L. A. (1999). **Attachment and Religious Representations and Behavior**. In pp. **Handbook of attachment: Theory, Research, and Clinical Applications**, eds. J. Cassidy and P. R. Shaver. London/ New York: Guilford, 266-275.
- Kirkpatrick, L. A. (1998). “God as a Substitute Attachments Figure: A Longitudinal Study of Adult Attachment Style and Religious Change in College Students”. **Personality and Social Psychology, Bulletin**.
- Koç, M. (2004). “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”. **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17.
- Köknel, Ö. (2005). **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Kula, N. (2001). **Kimlik ve Din**. İstanbul: Ayıışığı.
- Laing, R. D. (1971). **The Politics of Family**. NewYork: Vintage.
- Laker, A. (2000). **Beyond the Boundaires of Physical Education**. (First published).
New York: Routledge Falmer.
- Lawrence, R. T. (1997). "Measuring the Image of God: The God Image
Questionnaire and the God Image Scales". **Journal of Psychology and
Theology**. 25, 214-236.
- Lévi-Strauss, C. (1962). **La Pensée Sauvage**. Paris: Plon.
- Lickona, T. E. (1991). **Educating for Character: How Our Schools Can Teach
Respect and Responsibility**. New York: Bantam.
- Maccoby, E. E. (1992). 'The Role of the Parents in the Socialisation of Children: An
Historical Overview'. **Developmental Psychology**, Vol. 28, 17.
- Malone, Y. (2002). "Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility
Analysis". **International Journal of Reality Therapy**, 22 (1), 10-13.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Matas, L., Arend, R. A., ve Sroufe, L. A. (1978). "Continuity of Adaptation in the
Second Year: The Relationship Between Quality of Attachment and Later
Competence". **Child Development**, Vol: 49, 547-556.
- MEB (2005). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı**.
Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). **Kişilik ve Din**. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi
(DEM).
- Mihalic, S. W., ve Elliott, D. (1997). "A Social Learning Theory Model of Marital
Violence". **Journal of Family Violence**, 12 (1), 21-47.

- Miller, G. A. (1956). "The Magical Number Seven, Plus or Minus Two". **Psychological Review**, 63 (2), 81-97. United Kingdom.
- Miller, N. E., ve Dollard, J. (1941). **Social Learning and Imitation**. New Haven: Yale University Press.
- Morgan, C. T. (1981). **Psikolojiye Giriş Ders Kitabı**. S. Karakaş (Çev.). Meteksan.
- Morris, B. (2004). **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler: Bir Giriş Metni**. Anthropological Studies on Religion: An Introductory Text, Tayfun Atay (Çev.). Ankara: İmge.
- Morris, G. C. (2002). **Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş)**. H. B. Ayvaşık (Ed.), M. Sayıl (Çev.). Türk Psikologlar Derneği, Vol: 23.
- Musaoğlu, E. (2002). **Dini Tecrübe Gelişimine Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından bir Yaklaşım**. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Nirun, N. (1994). **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Nia, M. E., ve Besharat, M. A. (2010). "Comparison of Athletes' Personality Characteristics in Individual and Team Sports". **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 5 (2010), 808–812.
- Nowacki-Butzen, S .K. (2009). **God Image, Self-Concept and Attachment to God in Female Survivors of Sexual Trauma**. Doctoral Dissertation. Teksas: Regent University.
- Onay, A. (2004). **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim**, İstanbul: D.E.M.
- Orçan M. (2010). "Kentleşme Sürecinde Tüketim Önceliklerinde Meydana Gelen Değişme". **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), 1-16.

- Özbay, Ö. (2007). “Üniversite Öğrencileri arasında Din ve Sosyal Sapma”.
Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (1). Sivas.
- Özbudun, S. (2003). **Kültür Halleri**. Ankara: Ütopya.
- Özcan, M. (2007). **Avrupa’da ve Türkiye’de Suç İstatistikleri ve Suçlardaki Artış**. <http://www.usakgundem.com/yazar/626/avrupa%E2%80%99da-vet%C3%BCrkiye%E2%80%99de-su%C3%A7-istatistikleri-ve-su%C3%A7lardaki-artis.html>.
- Özkalp E., ve Kirel Ç. (2010). **Örgütsel Davranış**. Bursa: Ekin.
- Özkalp, E. (2007). **Sosyolojiye Giriş**. (15.Baskı). Bursa: Ekin.
- Özkalp, E., ve Ark. (1991). **Davranış Bilimlerine Giriş**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özyurt, C. (2007). “Durkheim Sosyolojisinde Ahlaki Kontrol Sorunu”. **Değerler Eğitimi Dergisi**, 5 (13), 115-121.
- Peker, H. (2010). **Din Psikolojisi**, İstanbul: Çamlıca.
- Piaget, J. (1939). **Çocukta Hüküm ve Muhakeme**, S. E. Siyavuşgil (Çev). İstanbul.
- Pianta, R. C. (1996). **Man and Scoring Guide for the Student-Teacher Relationship Scale**. (Unpublished Manuscript). University of Virginia, Charlottesville.
- Pitts, V. P. (1976). Drawing the Invisible: Children's Conceptualization of God. **Character Potential**, Vol: 8, 12-24.
- Poloma, M. M. (1993). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**. Ankara: Gündoğan.
- Reisinger, Y., ve Turner, L. W. (2003). **Cross-Cultural Behaviour in Tourism: Concepts And Analysis**. Butterworth-Hinemann.
- Ritzer, G. (1996). **Sociological Theory**. New York: The McGraw-Hill Companies.

- Ritzer, G. (1997). **Postmodern Social Theory**. New York: The McGraw-Hill.
- Ritzer, G. (2001). **Explorations in Social Theory: From Metotheorizing to Rationalization**. London: Sage.
- Rosenberg, M. (1979). **Conceiving the Self**. New York: Basic.
- Rosenstock I. M. (1966). "Why People Use Health Services". **Milbank Memorial Fund Quarterly**, Vol: 44, 94-124. United Kingdom.
- Rossetti, S. (1995). "The Impact of Child Sexual Abuse on Attitudes toward God and the Catholic Church". **Child Abuse and Neglect**, Vol: 19, 1469-1481.
- Rotter, J. B. (1954). **Social Learning and Clinical Psychology**. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rotter, J. (1982). **The Development and Applications of Social Learning Theory: Selected Papers**. United Kingdom: Brattleboro Vt. Praeger.
- Ryan, R. M. (1991). "The nature of the self in autonomy and relatedness". In G. R. Goethals ve J. Strauss (Eds.), **Multidisciplinary Perspectives on the Self** (pp. 208-238). New York: Springer-Verlag.
- Saussure, F. (1998). **Genel Dilbilim Dersleri**. B. Vardar (Çev.). İstanbul.
- Sayar, K. (2003). "Sosyokültürel Açından Kişilik Bozuklukları". **Yeni Symposium**, 41 (2), 71-77.
- Sayar, K., ve Dinç, M. (2009). **Psikolojiye Giriş**. İstanbul: Dem.
- Sayın, A., ve Aslan S. (2005). "Duygudurum bozuklukları ile huy, karakter ve kişilik ilişkisi". **Türk Psikiyatri Dergisi**, Vol: 16, 276-283.
- Schunk, D. H., ve Hanson, A. R. (1985). "Peer Models: Influence on Children Self-Efficacy and Achievement". **Journal of Educational Psychology**, Vol: 77, 313-322. United Kingdom.

- Selçuk, M. (1991). **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**. (2. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Senemoğlu, N. (1998). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim**. Ankara: Özsen.
- Sezgül, İ. (2009). “Medya Etiği”. **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim**. Vol: 116.
- Sezgül, İ. (2010). “Ahlak-Değer İlişkisi ve Ahlaki Değerlerin Neliği Sorunu”. **Ekev Ak. Der.**, 14 (45).
- Simon, S. B., Leland, W H., ve Kirschenbaum, H. (1972). **Values Clarification A Handbook Of Practical Strategies For Teachers And Students**. New York: Hart.
- Skinner, B. F. (1953). **Science and Human Behavior**. New York: NY: Macmillan.
- Slattery, M. (2007). **Sosyolojide Temel Fikirler**, Ü. Tatlıcan., ve G. Demiriz (Çev.). Bursa: Sentez.
- Smith, A. D. (1996). **Toplumsal Değişme Anlayışı**. Ankara: Gündoğan.
- Subaşı, N. (2002). “Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”. **İslâmiyat Araştırma Dergisi**, 5(4), 17-40.
- Şahin, M. C. (2012). “Din”, **Sosyal Antropoloji içinde** (Edt: M. Macit). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1963). **Din Sosyolojisi**. Ankara: AÜİF.
- Taylor S.E., Peplau, L.A., ve Sears, D.O. (2000). **Social Psychology**. New Jersey: Prentice Hall.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., ve Sears, D.O. (2007). **Social Psychology**. D. Ali (Çev.). Ankara: İmge.
- Tezcan, M. (1984). **Eğitim Sosyolojisi**. (3.Baskı). Ankara: Çağ.

- Thomas, P. R., Murphy, S. M., ve Hardy, L. (1999). "Test of performance strategies: Development and Preliminary Validation of a Comprehensive Measure of Athletes' Psychological Skills". **Journal of Sports Sciences**, Vol:17, 697-711.
- Tisdale, T. C., ve Ark. (1997). "Impact of Treatment on God Image and Personal Adjustment, and Correlations of God Image to Personal Adjustment and Object Relations Development". **Journal of Psychology and Theology**, Vol: 25, 227-239. United Kingdom.
- Tosun, C. (2012). **Din ve Kimlik**. TDV. İstanbul.
- Turgut, M. (2010). "Türkiye'de Ergen Profili". **Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, Vol.147, 276.
- Uysal, V. (2006). **Türkiye'de Dindarlık ve Kadın**. İstanbul: Dem.
- Vygotsky, L. S. (1998). **Düşünce ve Dil**. S. Koray (Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Watson, J. B. (1913). "Psychology as The Behaviorist Views It". **Psychological Review**, Vol: 20. United Kingdom.
- Wheeler, V. A., ve Ladd, G. W. (1982). "Assesment of Children's Self-efficacy for Social Interaction With Peers". **Developmental Psychology**, Vol:18, 795-845. United Kingdom.
- Williams, R. (1982). **Kültür**. Aydın S. (Çev.). Ankara: İmge.
- Worsley, P. (1980). **Introducing Sociology**. New York: Penguin.
- Yaparel, R. (1987). "Dinin Tarifi Mümkün mü?". **DEÜİFD**, Vol: 4, 403-417.

- Yapıcı, A. (2004). “Din Bilimleri Alanında Yapılan Empirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek mi Olguyu, Olgu mu Ölçeği Oluşturmakta?”. **Çukurova ÜİFD**, 4(1), 85-118.
- Yavuz, K. (1982). **Din Psikolojisi Araştırma Alanları**. Erzurum: A.Ü.İ.F.D.
- Yavuz, K. (1987). **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**. Ankara: DİB.
- Yavuz, K. (1988). “Günümüzde Din Psikolojisi”. **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Vol:8. Erzurum.
- Yavuz, K. (1998). **Günümüzde Din Eğitimi**. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yelboğa, A. (2006). “Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 8 (2).
- Yavuz, K. (2003). “Din ve Güven”, F. Erdem (Edt.) **Sosyal Bilimlerde Güven içinde**. Ankara: Vadi.
- Yıldız, M., ve Arık, R. S. (2011). “The Image of God in Children’s Compositions”. **Journal of Islamic Research**, 4 (1), 254-278.
- Yıldız, M. (2013). “Çocukların Tanrı İmgesi’nin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. **Toplum Bilimleri Dergisi**, 7 (13), 45-63.
- Yörükoğlu, A. (2000). **Gençlik Çağı**. (11. Baskı). İstanbul: Özgür.
- Yörükoğlu, A. (2003). **Çocuk Ruh Sağlığı**. (26. Baskı). İstanbul: Özgür.
- Zuckerman, P. (2006). **Din Sosyolojisine Giriş**. İ. Çapcıoğlu ve H. Aydınalp (Çev.). Ankara: Birleşik.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Filiz ORHAN
Doğum Yeri / Yılı : Bursa / 1987
Telefon : 0551- 124 70 77
E- Mail Adresi : f.l.z77@hotmail.com

Eğitim Durumu

2011-2014 : Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
2011-2007 : Lisans, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
2005-2001 : Lise, İnegöl Anadolu İmam Hatip Lisesi
1993-2001 : İlkokul, Vehbi Koç İlköğretim Okulu

İş Durumu

2013 : İnegöl Müftülüğü

Yabancı Dil : İngilizce, Arapça

ÖZET

Ergenlerin Dini Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkisi

Bu tez, sosyal öğrenme kuramının din alanı ile ilişkisini kurarak uygulayarak bu alana yeni bir açılım getirmeyi hedeflemektedir. Araştırma ergenlik dönemi temel alınarak ortaya konulmuştur. Ergenlik döneminin belirgin özelliklerinden olan bireyin sosyalleşme gereksinimi, kimlik bulma (aidiyet) sorunu, kendini ve çevresindeki olup bitenlere anlam verme çabası bireyi çevresi ile etkileşime sokar. Bu gereksinimleri karşılamak birey için çok önemli hale gelir. Bu dönemde yaşamında bazı modeller daha çok ön plana çıkmaktadır. Bunlar arkadaş gruplarıdır. Birey için bu gruplarda varlık gösterebilmek, onlar tarafından benimsenmek son derece önemlidir. Grup tarafından kabullenilme bireyi grubun olumsuz isteklerini de yapmaya itebilmektedir. Araştırmada da ön plana çıkarıldığı gibi sosyal etkinin bireyin üzerinde sahip olduğu tahmin edilenin de ötesinde bir güce sahiptir. Fakat olumsuz da olsa bu grupların bireye ihtiyaç duydukları bir kimlik sağladıkları yadsınamaz bir gerçekliktir. Araştırmada bireyin etkisinde kaldığı arkadaş grupları, cinsiyet rolleri vb. açıklanarak dinin bireye nasıl bir kimlik kazandırdığı sosyal öğrenme bağlamında ortaya konulmuştur. Sosyal öğrenme bireyin dini sosyal olarak öğrendiği tezinden hareket etmekte ergenin dini kimlik kazanmasında çevresindeki rol modellerin davranışlarını gözlemlenmesine ve model almasına önem vermektedir. Araştırma; sosyal öğrenmenin din ile ilişkilendirmesi sonucu ortaya çıkarılan bu ürün ile ergenin dinin beklentileri doğrultusunda dini bir kimliğe daha etkin bir şekilde sahip olmasına katkı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, dindarlık, öğrenme, kimlik, modelleme, sosyal öğrenme, Toplumsallaşma vb.

ABSTRACT

Effect of Social Learning to Adolescents Developed Religious Identity

In this dissertation, social learning theory by establishing relations with the religious field by applying a new initiative in this area aims to bring. Research has been demonstrated on the basis of adolescence. Adolescence of the salient features of the socialization of the individual requirement, finding identity (sense of belonging) problem, efforts to make sense of what is happening around oneself and the environment interact with individual inserts. This becomes very important for the individual to meet the requirements. In this period of life, some models are more to the fore. They are a group of friends. Individuals in these groups to be able to show the existence, they are extremely important to be adopted by. To acceptance by the group members of the group can be pushed together to make a negative requests. As highlighted in the study of social influence on an individual's estimated to have a power beyond the features. But even if the negative of these groups of individuals that they need to provide an identity is an undeniable reality. In this study, the individual is exposed groups of friends, gender roles, and so on. explaining how the religious identity of the individual in the context of social learning has been demonstrated that saves. Social learning from the premise that an individual's religious socially learned to move around in winning the adolescent's religious identity to be role models and modeling of the behavior observed is committed to. research; As a result of social learning associate with religion revealed religion with this product adolescent religious identity in line with the expectations of having contributed to more effectively include.

Keywords: Religion, observation, identity, learning, modelling, social learning, socialization etc.